

Entre turisme i residus. Alternatives de desenvolupament per a territoris en crisi i processos de reestructuració econòmica.
El cas de Cardona.

4.- La problemàtica sobre la localització d'infraestructures socialment no desitjades

4.1.- Introducció

La problemàtica que sorgeix al voltant dels intents de localització territorial d'unes determinades infraestructures industrials que són percebudes com a força perilloses, i que arrossegueu una etiqueta d'impopularitat i rebuig popular, és un tema que als darrers temps ha centrat molta atenció en els àmbits d'investigació social. I és que en el transfons d'aquesta qüestió hi hauria el dilema (si es vol, repte) de trobar una "fórmula" o estratègia "definitiva" (si és que existeix) a partir de la qual, fer compatible el desenvolupament econòmic i industrial actual (amb les seves conseqüències negatives -generació de residus i riscos ambientals, etc), i la localització de les instal·lacions de final de carrera en aquells territoris més idonis. Efectivament, alhora que s'ha aconseguit incrementar el nivell de benestar de la població, ha sorgit una major conscienciació popular envers els problemes mediambientals que han causat aquests mateixos paràmetres contemporanis del model de desenvolupament. Paral·lelament, el nivell de coneixement i informació en relació a unes hipotètiques situacions de risc derivades d'unes determinades instal·lacions industrials, processos productius o d'emmagatzematge de residus, ha augmentat d'una forma considerable, raó per la qual, el grau d'incertesa que pot percebre la població (en general) és més elevat. I en conseqüència, també serà més elevat el nivell d'oposició que aquesta pugui desplegar davant d'aquests tipus d'infraestructures tan impopulars.

Si bé és cert que s'ha aconseguit guanyar molt pel que fa a la qüestió del control de certes activitats perilloses, i del comportament empresarial a l'hora de tractar els residus generats (bé pels avenços en la investigació, bé per la pressió exercida des de la societat civil), no ho és menys el fet que la presa de decisions sobre la seva localització, continua sent el gran "caval de batalla" de les polítiques mediambientals. Això ha provocat que sovint sigui un tema sobre el qual des de l'Administració no s'hagi volgut adoptar cap decisió en ferm (en el sentit de dir que "qui no decideix no s'equivoca", i deixant el problema per a uns altres), o que quan aquesta decideix fer-ho, es topi amb una forta oposició (a voltes molt radical) per part dels col·lectius locals potencialment afectats i implicats. I la paradoxa de tot això és que, a banda de la necessitat de canviar

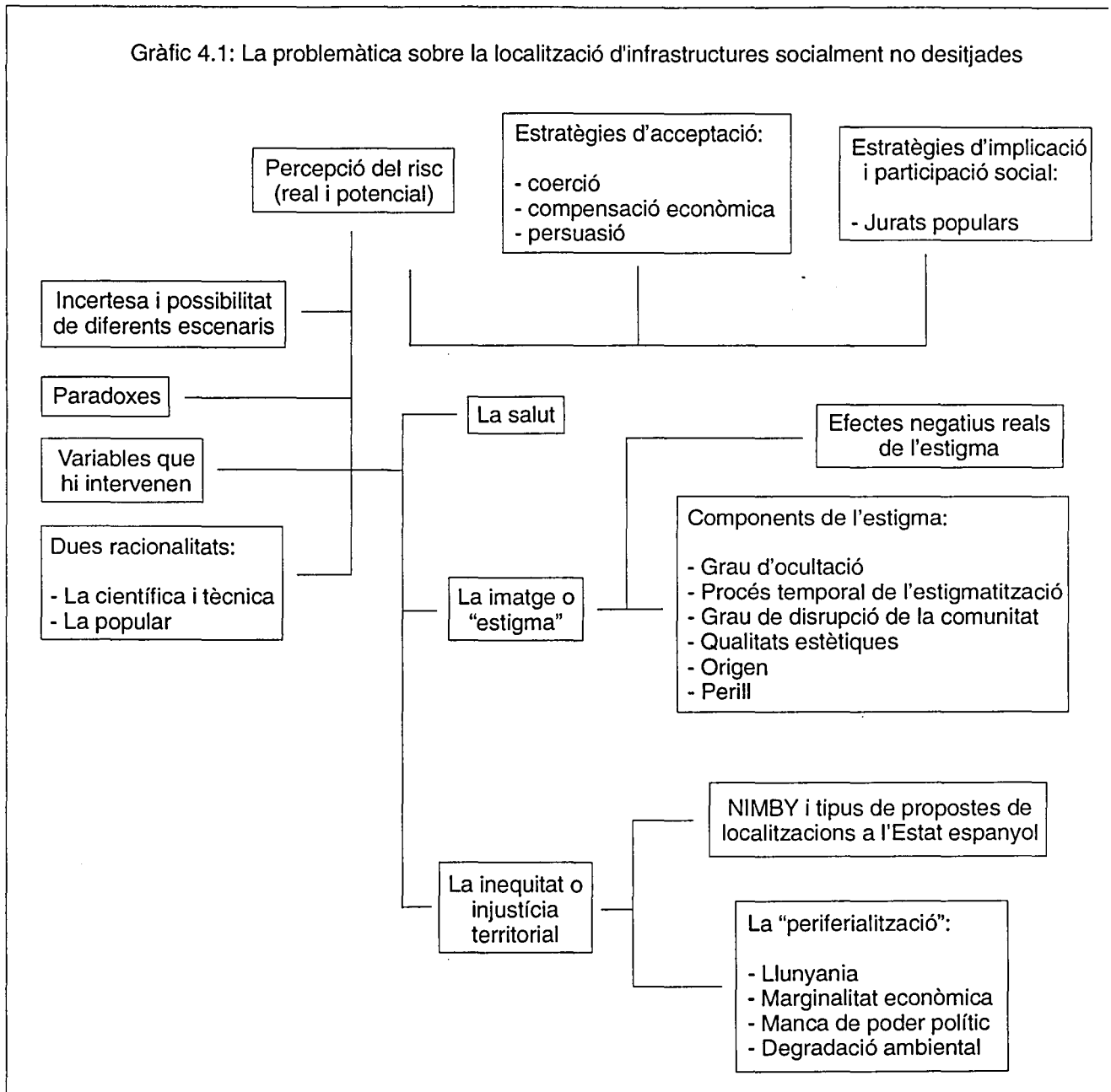
els processos productius actuals que generen els residus (a favor de polítiques de reciclatge, minimització, reutilització, etc), es reconeix sovint des de tots els àmbits (a favor o en contra) que cal fer alguna cosa amb els residus que ja existeixen. El problema sorgeix quan s'ha de decidir no tant el "perquè" sinó més aviat el "com" i "on".

En aquest capítol s'analitzen l'origen d'aquesta complexa problemàtica, que s'ha reduït bàsicament a tres variables, i també quines podrien ser aquelles possibles interferències amb un procés turístic com el que pretén promocionar i desenvolupar la vila de Cardona. Així, una primera variable és la dels riscos per a la **salut humana** (i també ambiental), encara que una hipotètica o probable situació d'(in)compatibilitat entre turisme i residus no només s'haurà de reduir a aquest nivell, sinó que caldrà considerar també dos aspectes més; aquests es refereixen a la **imatge** de la localitat escollida i la **inequitat o injustícia territorial** derivada de concentrar-hi les conseqüències d'unes activitats econòmiques que no hi són presents, que socialment no són desitjades, i de les quals, tampoc se'n beneficia. A més, en el cas cardoní hi ha l'element afegit que un dels arguments utilitzats per posicionar-se en contra de la localització del dipòsit de residus, és que ja estaria pagant el seu "deute" mediambiental - en forma de runams generats per l'anterior activitat minera). I és en dialèctiques d'aquest tipus que es manifesta l'existència de dos tipus de racionalitats divergents, una de científica i en principi, més informada, i una altra de caire popular i "desinformada" però que pot utilitzar també arguments científics, justament perquè el grau de complexitat en aquestes problemàtiques és tan elevat que dona pas a incerteses i la possibilitat de diferents escenaris probables.

D'altra banda, al llarg del capítol s'expliquen determinats conceptes claus per a una millor comprensió, com el de "NIMBY", "DAD", "periferialització" i "estigma", així com la proposta d'algunes mesures per tal de mitigar les conseqüències que pot provocar aquest darrer. També es fan referències a alguns exemples -estatals i estrangers- que, uns més que altres, podrien ser comparats al cas de Cardona (gràfic 4.1).

Paraules claus: *Cardona, Instal·lacions de tractament de residus, Salut humana, Imatge, Inequitat territorial, Estigma, NIMBY, DAD, Periferialització, Racionalitat científica i popular, Incertesa, Estratègies d'acceptació, Jurats populars.*

Gràfic 4.1: La problemàtica sobre la localització d'infraestructures socialment no desitjades

4.2.- La influència de la percepció del risc en l'actitud de rebuig. Les situacions de paradoxa

Cadascuna d'aquestes tres variables -la salut, la imatge i l'equitat o justícia territorial- tenen diferents valoracions en funció dels agents o col·lectius que han d'intervenir d'una manera o una altra, en el procés de localització d'un dipòsit de residus especials. En conseqüència, el primer punt a tractar és el que ha de fer referència a la percepció social envers aquest tipus d'instal·lacions i

els possibles riscos que pugui comportar. Aquesta reflexió no ha de restar segregada de les tendències més generals que hi ha sobre les relacions entre societat, tecnologia i medi ambient, i que durant les darreres dècades s'han desenvolupat amb força, i simultàniament, amb algunes situacions paradoxals que es poden contextualitzar en aquest cas d'estudi.

4.2.1.- Una primera variable -la salut- i algunes paradoxes

La primera d'aquestes paradoxes és el de la vida humana, en el sentit que en general mai no ha estat tan protegida com en l'actualitat, fet que s'ha vist molt afavorit per l'aplicació dels coneixements científics i tecnològics en la millora del benestar humà i social. Per contra, i d'acord amb nombroses enquestes d'opinió, la percepció social que es té dels riscos ambientals associats a aquesta ciència i tecnologia és molt més gran, i que el nivell d'inseguretat ha augmentat a mesura que també ho ha fet la seva satisfacció i tecnificació. Així p. ex. un estudi força recent -centrat a Catalunya (Tàbara, 1996)- reflectia la creença generalitzada que els efectes negatius de la ciència i la tecnologia serien molt més importants en el futur del que ho són avui dia o del que ho han estat en el passat; de la mateixa forma, un 45% de la mostra enquestada assegurava que el medi ambient català tendia a un empitjorament (només un 20% creia que havia millorat). Malgrat que qualsevol enquesta o exercici d'opinió s'ha de interpretar amb precaucions, sí que és cert també el fet que la percepció social envers aquests aspectes tendeix a la infravaloració dels possibles efectes positius, en tant que es magnifica sovint les conseqüències negatives.

La segona paradoxa és la de l'aparell industrial en general, i el químic en particular, en el sentit que sense cap mena de dubte pot afirmar-se que la seva contribució a la millora del benestar material de la població ha estat decisiva, en forma d'una gran multiplicitat de productes que fan l'existència quotidiana molt més confortable en comparació al passat (materials plàstics, pintures, detergents, medicaments, etc). Però com en el cas anterior, la imatge pública d'aquest tipus d'indústria és molt poc satisfactòria, i expressions del tipus "producte- substància química" són associades a sentiments de por, rebuig, perillositat, inseguretat, risc, etc; altrament dit, existiria una mena de sensació de "quimifòbia" propagada entre la població, tot i l'esforç per part de l'administració pública en controlar i regular de forma molt exhaustiva aquestes

substàncies. De fet, en aquest mateix estudi de Tàbara, la valoració que es fa dels impactes ambientals de la indústria química és, inclús, més elevada que els derivats de l'energia elèctrica d'origen nuclear.

D'altra banda, en termes d'infraestructres de tractament de residus, les noves tecnologies garanteixen uns nivells de seguretat i control més elevats, alhora que la gran proliferació de dipòsits i abocaments incontrolats arreu sembla que no ha conduït a una més gran percepció popular sobre la necessitat d'eliminar aquests enclavaments, que simplement eren evitats o ignorats. I tanmateix, a mesura que la capacitat i control tecnològic de l'emmagatzematge de residus ha millorat -a l'igual que la informació pública sobre els probables riscos-, augmenta també la malfiança i rebuig social envers aquest tipus d'instal·lacions; es propaga una mena de ressentiment (o manca de credibilitat) cap a unes institucions públiques que tradicionalment s'han fet càrrec d'aquestes qüestions, alhora que un creixent sentiment de confiança social envers les organitzacions i entitats civils, més crítiques amb el model actual de relació amb la natura (Peters et al. 1997).

Un exemple d'això podria ser un estudi elaborat en el marc de la Unió Europea (encara que no incorporava dades de l'Estat espanyol), amb l'objectiu d'avaluar la credibilitat que mereixien les fonts d'informació sobre el risc real i potencial en cas d'accidents majors; doncs bé, els resultats no han pogut ser més negatius atès que aquelles autoritats amb la responsabilitat d'informar al públic eren valorades amb la credibilitat més petita del total dels agents socials implicats (Jungermann et al. 1996). En aquest sentit, i pel que fa a Catalunya, segurament el precedent del Pla de Residus Industrials de 1990 (PDRI) ha contribuït de manera decisiva a minar la credibilitat del govern de la Generalitat en aquest tipus de qüestions¹.

D'altra banda, d'això es deriva el fet que les decisions en matèria de risc ambiental són molt més urgents en aquelles situacions on la incertesa científica i la conflictivitat social són més elevades i aguditzades (una de les causes que han contribuït finalment a la no localització del dipòsit a Cardona, ha estat la tardança en fer públics els diferents estudis encarregats pel govern de la Generalitat). Això implica un desequilibri entre la demanda social i legítima d'una informació precisa, clara i fiable, i la capacitat que tingui el cos científic,

¹ Sobre aquest esmentat Pla de la Generalitat, es fa una referència específica al capítol 9.

tecnològic i institucional en proporcionar-la (Functowicz i Ravetz, 1992). I és que cal tenir en compte la barreja que es produeix d'elements objectius i subjectius. En primer lloc, la visió negativa de la tecnologia s'ha vist facilitada en gran part per esdeveniments reals -accidents o "incidents" d'un gran impacte entre els mitjans de comunicació i la percepció popular-, entre els quals podrien citar-se els següents: la catàstrofe del càmping dels Alfacs (1978), l'accident de la central nuclear de Vandellòs (1989) i les nombroses "aturades tècniques" de les altres centrals catalanes, els incidents en el complex petroquímic de Tarragona, les fuites gasoses a Flix i Sant Celoni, els casos de contaminació alimentària (l'oli de colza, els additius a la carn i altres aliments, els residus de pesticides, o el més recent de les "vaques boges").

En altres paraules, aquesta por popular acostuma a fonamentar-se en unes apreciacions que no únicament són producte de la ignorància o d'una informació esbiaixada o del tot irracional; també existeix un pòsit de certesa que contribueix a l'amplificació d'aquest rebuig social, i més quan es descobreix alguna "malifeta" per part de les empreses i / o les mateixes administracions que han de vetllar pel compliment estricte de la normativa, ocultació o no comunicació de la informació, encobriment d'incidents, etc. A més, cal tenir present que en aquelles societats més avançades -i un cop superada la preocupació sobre qüestions ara força més controlades (malalties, seguretat alimentària, etc)-, l'atenció científica i popular es dirigeix cap als riscos menys "visibles" o d'un impacte més "retardat" (substàncies tòxiques o radioactives), i sobre els quals existeix encara un marge d'incertesa molt elevat, i que la tecnologia present no és capaç de reduir (Misch, 1994).

La preocupació social pels impactes de la ciència i tecnologia s'explica en bona part també, per la creixent capacitat de detectar substàncies perilloses en qualsevol medi (terrestre, aeri, aquàtic, etc) i en quantitats infinitesimals, i s'ha passat de poder mesurar parts per milió (ppm) a parts per trilió (ppt), o en termes temporals, d'1 minut / 2 anys a 0,06 seg. / 2.000 anys (Henderson, 1993). I amb tota probabilitat que aquesta capacitat de detecció i identificació de riscos i perillositat augmenti en el futur. El problema però, és que això no s'ha vist acompanyada per uns avenços en la determinació dels riscos per a la salut humana; és a dir, no se sap encara amb precisió fins a quin punt una determinada concentració d'una substància perillosa detectada, pot causar càncer, malalties neurotòxiques, etc.

Com a conseqüència del fet que no és possible l'observació directa dels efectes nocius en les persones (no es pot exposar conscientment l'ésser humà a aquestes substàncies potencialment perilloses), la ciència ha fet ús d'unes vies alternatives; una són els **estudis epidemiològics** -la comparació entre la salut de les poblacions exposades i les no exposades a un agent de risc-; una altra són els **bioassaigs** -experimentació amb animals i posterior extrapolació dels resultats a éssers humans, mitjançant funcions matemàtiques de relacions dosi-resposta. En el primer cas, els estudis donen resultats satisfactoris per a situacions de risc amb una relació causa-efecte relativament clara (p. ex. major presència de casos de càncer de pulmó entre poblacions de fumadors que entre la de no fumadors); en canvi, en els casos de riscos més desconeguts, petits, o difícils d'atribuir a una causa concreta, els estudis són d'utilitat menor perquè no poden donar resposta a aquest tipus de qüestions d'una forma completament satisfactòria. En el cas de les extrapolacions, existeixen dubtes sobre la fiabilitat dels seus resultats: a) el tamany de les mostres sovint fan que aquest tipus de recerca sigui prohibitiva des d'un punt de vista econòmic; b) la diferent susceptibilitat al càncer en funció de l'espècie animal escollida per al bioassaig; c) les diferències de metabolisme entre els animals i éssers humans; i sobretot, d) les dificultats que suposa l'avaluació del risc en uns nivells molt baixos d'exposició.

Si l'objectiu és trobar la màxima dosi tolerable que no causi una mort immediata, aleshores la major part de les substàncies químiques perilloses i un bon nombre de productes naturals podrien ser considerats com a cancerígenes (com p. ex. els cacauets, xampinyons, mongetes i altres verdures i fruites). D'altra banda, també hi ha el fet que en determinades ocasions, l'actuació conjunta de substàncies naturals o sintètiques poden amplificar o atenuar el risc de malaltia; i com és impossible avaluar totes les interaccions possibles entre l'extraordinària quantitat de substàncies naturals i d'origen antròpic, l'avaluació exacta del risc és també impossible de determinar. Durant els darrers anys, s'ha passat de la investigació de substàncies cancerígenes relativament potents però rares, a constatar que virtualment tota substància és potencialment cancerígena. En aquest sentit, el bioassaig pot generar tant una sobrestimació de risc de càncer per als humans (p. ex. amb l'ús d'espècies particularment sensibles), com la seva subestimació (una major diversitat genètica de les poblacions humanes, un metabolisme humà més lent, la major exposició a substàncies cancerígenes que els animals de laboratori, etc). En conseqüència, davant de la incertesa, és del tot comprensible que s'opti per

polítiques coherents que tanmateix, generen també els seus propis costos i riscos.

El tractament de la incertesa que acompanya als efectes en la salut humana de substàncies a les quals teòricament podrien estar exposada la vila de Cardona i les localitats properes -en cas que haguessin fallat els dispositius de bloqueig a implementar en el dipòsit previst-, han merescut una valoració diferent segons si es tracta d'experts o el públic en general. Aquest punt hauria estat de rellevant importància en termes d'interacció dipòsit-turisme, doncs podria haver condicionat en gran mesura la pressumpta (in)comptabilitat entre ambdues activitats.

4.2.2.- Les dues racionalitats. La diferent percepció del risc ambiental

La incertesa que envolta l'impacte de substàncies, productes, tecnologies, processos industrials, etc sobre la salut humana mereix un tractament diferent per part dels especialistes i el públic en general. En principi, ambdós grups tendeixen a reconèixer que el risc zero és un ideal impossible d'assolir a la pràctica, i hi ha nombroses coincidències en la valoració de certs riscos sobre la salut humana (p. ex. fumar, abusar de l'alcohol o prendre drogues). Ara bé, les divergències en la valoració i acceptació del risc es van eixamplant en la mesura que es passa de riscos quotidians relativament freqüents però d'un impacte baix, a uns riscos més desconeguts, rars però de probables conseqüències catastròfiques. Això últim seria el que hipotèticament s'hagués pogut produir en el cas que les substàncies d'un dipòsit de residus especials, entressin en contacte amb els éssers vius.

Segons els experts, la millor manera d'enfocar la incertesa és recórrer al càlcul de probabilitats. L'objectiu seria definir la probabilitat d'ocurrència d'un accident en un dipòsit que impliqui l'alliberament de substàncies, les quals, afectin a una població humana i generin efectes indesitjats com malalties o la pròpia mort. És important assenyalar que per a una majoria d'experts les conseqüències són avaluades en termes de mortalitat o morbiditat² anuals; en altres paraules, del que es tractaria és de l'avaluació del nombre de morts o malats que podrien haver-hi (de promig) en un temps concret de funcionament

² En termes generals, el concepte de "morbilitat" indicaria la possibilitat o el risc de morir per causa d'una malaltia en concret (p. ex. la morbiditat de càncer en persones que viuen prop de centrals nuclears).

del dipòsit. Les metodologies més comunes impliquen el determinar la probabilitat d'ocurrència d'una fallida en els sistemes de seguretat d'un dipòsit, la qual cosa es fa a través d'instruments analítics com els anomenats arbres d'esdeveniments o de fallida; la probabilitat que la substància arribi a penetrar al cos humà (mitjançant l'anàlisi de diferents rutes de penetració -ingesta d'aigua o aliments contaminats, inhalació, contacte cutani, etc); i també, el càlcul de la probabilitat que la quantitat de la substància present en el cos humà provoqui la mort, cosa que és determina principalment amb els models ja citats de relacions dosi-resposta.

Encara que la seguretat absoluta no és pot garantir mai i que per tant, els càlculs de probabilitats inclouen també el pitjor escenari possible (és a dir, que falli tot), les anàlisis tècniques aporten també uns nivells de seguretat que podrien ser considerats com a suficientment segurs (si més no per als tècnics). I més quan aquests riscos es comparen amb d'altres més acceptats socialment (com fumar, conduir en automòbil, fer dietes riques en greixos, fer esports d'aventura, etc), que probablement siguin més perillosos que els que puguin derivar-se de fallides en dipòsits de residus o altres instal·lacions *a priori* perilloses. Des del punt de vista tècnic i científic, la percepció negativa d'aquests tipus d'instal·lacions que són fortament contestades a nivell popular, desapareixeria si la gent tingués un millor coneixement del càlcul de probabilitats o aprengués a comparar els riscos que més temen amb aquells altres a què es troben exposats més quotidianament, de forma voluntària o involuntària. De tot això, en derivaria una frustració moltes vegades manifestada pels experts en relació a la irracionalitat o ignorància del públic en general davant determinats riscos.

La valoració que fa el "món popular" dels riscos estranys o indeterminats és força diferent de la dels experts i món científic, i les reaccions del públic general s'han explicat a partir de diferents teories socials i psicològiques. En primer lloc, des del camp de la psicometria, es destaca el caire multidimensional del concepte de risc, els impactes del qual no han de ser reduïts simplement al càlcul de la mortalitat humana anual. D'aquesta manera, a les enquestes de valoració de riscos, els dipòsits de residus es veuen lligats indefectiblement a les dimensions de "temor", "desconeixement", "manca de control", "perill per a les generacions futures", "efectes a mig i llarg termini", etc. En síntesi, el rebuig seria adscrit a dos factors -el temor i la incertesa.

Un altre aspecte a tenir en consideració és que aquesta avalució del risc no es fa tant en termes de probabilitats d'ocurrència, sinó més aviat en termes de conseqüències de l'incident, si finalment aquest es produeix; per tant, semblaria que importa menys la possibilitat que quelcom no desitjat s'esdevingui com les seves possibles repercussions. En qualsevol cas, tant els experts com el públic tendeixen a subestimar determinats riscos, fet que probablement respondria al que podria anomenar-se la "il·lusió del control" o el convenciment que tot està previst i que no pot passar absolutament res (Freudenburg i Pastor, 1992). I això seria vàlid tant per un enginyer responsable d'una central nuclear com també per al banyista que s'atreveix a nedar en situació de bandera vermella o mala mar.

El públic també és molt menys sensible que els experts a les qüestions de dosi-resposta, i en aquest cas una actitud força habitual és la del "tot o res", és a dir, una substància genera o no càncer, independentment de la quantitat present en el cos humà; així, fins i tot una quantitat extraordinàriament petita de substància tòxica en aliments serà percebuda com altament tòxica i qualsevol quantitat d'un element cancerígen causarà càncer. En bona part, aquest tipus de resposta té molt a veure amb les dificultats de comprensió inherents al càlcul probabilístic. Des d'aquest punt de vista, la gent es mostraria molt indiferent a si la probabilitat d'una fuga de substàncies tòxiques sigui de l'1 x 10⁻¹² anual, o si la dosi d'una substància present a l'aigua potable pot generar un cas addicional de càncer per a cada 1.000.000 persones potencialment afectades. El que realment interessa són les conseqüències que es derivin de la materialització d'aquest baix percentatge de probabilitats d'accident.

Per a altres experts provinents de les ciències socials, el rebuig social pot tenir unes causes diferents. Una d'aquestes i de manera destacada, és el sistema de valors, actituds i creences que mantenen els diferents membres de la societat en relació a qüestions que ultrapassen l'estricta àmbit d'un dipòsit de residus, com p. ex: a) el tipus de relacions socials i el pes de les estructures de poder; b) el model actual de relació entre els humans i la natura; c) el grau de credibilitat i confiança que mereixen les institucions encarregades de vetllar per la seguretat d'aquest tipus d'instal·lacions; d) l'extraordinari desenvolupament d'una complexa tecnologia que redueix la capacitat de control personal sobre molts aspectes de la vida quotidiana; e) i finalment, la constatació que els

beneficis i riscos no es distribueixen d'una forma equitativa entre grups socials o territoris (Dake, 1992).

Així, el fet que una adscripció ideològica o cultural prèvia condiciona molt les percepcions de la gent, es reflecteix perfectament en els estudis que apareixen periòdicament sobre la possible toxicitat d'una substància (Rayner, 1992). Així, si l'estudi indica que no s'han trobat indicis raonables de toxicitat a certs nivells, pot ser descartat per manca d'unes conclusions definitives, per biaixos de l'equip investigador, etc. En canvi, si un altre estudi deixa entreveure indicis de toxicitat, la seva acceptació per part de la gent serà molt més probable.

A nivell d'impactes sobre la salut humana, però, i com ja s'ha argumentat abans, la polèmica entre experts i públic s'articula sobretot entorn la incertesa i el seu tractament. Els primers, com ja s'ha mencionat, no veuen alternativa al càlcul de probabilitats i l'extrapolació a partir de bioassaigs, encara que també es troben dividits en aquest sentit. Així p. ex. en el món de la toxicologia hi ha opinions molt diverses sobre la validesa que té l'experimentació animal, amb un biaix d'afiliació molt clar: els toxicòlegs que treballen a la indústria estan molt més segurs de la validesa de les extrapolacions que els que treballen a altres institucions com les universitats. En conseqüència, els missatges emesos pels experts són confusos i contradictoris, i la gent és perfectament conscient d'aquest tipus de divergències, raó per la qual tendeix a destacar-les i sobredimensionar-les. Per a alguns, la seguretat d'un dipòsit de residus tòxics i perillosos podria ésser avaluada de forma raonable a partir d'un estudi científic objectiu, i en canvi uns altres destacarien la inexistència de suficient experiència científica, o ressaltarien el desconeixement dels efectes sobre la salut humana (Mitchell, 1992).

La percepció pública de la incertesa també té molt a veure amb la manera com aquesta és presentada. Si els estudis científics expressen aquesta incertesa en termes d'una forquilla d'estimacions (amb uns valors superiors i inferiors de la dosi probable que pogui provocar efectes sobre la salut), la resposta del públic pot variar de diverses formes (Johnson i Slovic, 1995):

- i) Com més ampli sigui el ventall o la forquilla de l'estimació, més aversió tendeix a mostrar la gent;

- ii) La credibilitat de les xifres és més gran com més recent sigui l'estudi;
- iii) L'avversió és atenuada si l'estimació més baixa està molt per sota del promig, i queda amplificada si l'estimació més alta es troba molt per sobre del promig;
- iv) Existeix una aversió més gran per un accident que pogués produir 0 o 100 morts que per un accident que segurament en produirà 50;
- v) Els nivells estimats de risc afecten les opinions sobre el coneixement dels experts; p. ex. el càlcul 1/1.000 és percebut com més científic i segur que el de 1 / 1.000.000 (aquest darrer es considerat com més especulatiu).

En qualsevol cas, aquestes apreciacions no fan sinó confirmar el tipus de resposta "absoluta" que la gent demana als científics ("és segur o no és segur?"). Amb tot, paradoxalment l'admissió explícita de la incertesa pot esdevenir també un element d'acceptació social, perquè pot fer augmentar la credibilitat de les institucions, malgrat que una discussió franca sobre la incertesa podria ser vista també com un símptoma d'incompetència. I encara més important, l'opinió prèvia sobre les institucions promotores d'aquestes instal·lacions dona forma en un sentit o un altre, a les reaccions populars. En conseqüència, les divergències sobre els arguments utilitzats per uns (científics) i altres (no científics) seran molt acusades, i giraran al voltant de qüestions com la metodologia d'anàlisi, la credibilitat dels participants, l'impacte real de les conseqüències negatives, etc, i en definitiva, tot es reduirà a una qüestió de confiança (taula 4.1).

4.2.3.- Una segona variable -la imatge i l'estigma

La qüestió de la "imatge" -entesa com la percepció que tenen els habitants i forasters d'una localitat- és un tema central en els conflictes de tipus locacional com el que ha tingut lloc a Cardona, i la pregunta és ben clara: fins a quin punt la localització del dipòsit hagués pogut malmetre la imatge de la vila cardonina com a incipient destinació turística, i fer inviable aquesta i d'altres vies probables de desenvolupament? La possibilitat de diversos escenaris és ben factible, des del "pitjor" fins a d'altres que no tindrien perquè generar

necessàriament una imatge deteriorada del poble, sinó que inclús potser podria enfortir una altra de positiva.

Taula 4.1: Alguns aspectes principals de divergència entre el "món científic" i el "món popular"

Racionalitat tècnica	Racionalitat o percepció popular
- Confiança en el mètode científic i l'evidència empírica	- Confiança en la cultura política i en el procés democràtic
- Confiança en l'autoritat dels experts. Les decisions de localització s'han de deixar en mans de les "autoritats" científiques -aquestes consideren la percepció popular d'irracional i allunyada de la realitat sobre les situacions "reals" de risc	- Confiança en la sabiduria popular, tradicions i grups o col·lectius afins. Malfiança envers aquestes "autoritats" -acusacions de parcialitat en les decisions, d'escassa claretat i de menystenir les probabilitats de risc, etc)
- Els límits de les anàlisis i estudis són estrets i reduccionistes. Incapacitat per oferir respostes "absolutes" i les decisions finals han d'incloure un marge d'incertesa	- Els límits són molt més amplis, incloent-hi les analogies, comparacions i precedents històrics
- El risc queda "despersonalitzat" a través dels càlculs i estudis de probabilitats d'ocurrència. Capacitat per determinar riscos fins a límits molt elevats, però incapacitat per especificar amb un nivell de precisió socialment demanat, totes les conseqüències probables	- El risc es personalitza a partir de la magnitud o conseqüències derivades de l'ocurrència d'incidents (per molt poc probables que siguin aquests).
- Confiança en criteris consistents i universals	- Èmfasi en els particularismes i les situacions concretes
- La resolució de les controvèrsies científiques es basa en el prestigi individual dels mateixos científics	- La cultura popular no segueix el criteri del prestigi individual dels científics -aquests també es poden equivocar
- Els impactes no especificables es consideren irrelevants. Es remarca la quotidianitat d'uns altres riscos més habituals	- Els riscos no anticipats són força rellevants. La gent es mostra més segura davant riscos més habituals, però sobre els quals té la capacitat de decidir o de l'auto-control

Font: Elaboració pròpia

Tradicionalment, els conflictes locacionals s'han centrat en la competència entre diferents territoris per obtenir els béns, serveis o funcions que contribuïen a generar un millor desenvolupament demogràfic i econòmic, i afavorir també a la creació d'una bona imatge. Avui dia, aquesta competència s'ha intensificat encara molt més amb l'objectiu d'atreure inversions industrials (amb preferència per les indústries netes i alta tecnologia) i de serveis, així com la consolidació d'activitats socialment de més bona acceptació, (camps de golf, parcs d'atraccions, ports esportius, etc). Aquesta classe de "béns posicionals" contribuirien d'una manera molt especial a la millora de la imatge de les localitats escollides, l'atracció d'inversions i visitants, la creació de llocs de treball, etc (Kasperson et al. 1992).

D'altra banda, els conflictes locacionals han implicat també alguns intents per localitzar aquelles altres activitats socialment no desitjades per la població, des de presons, funeràries i cementiris fins a centres d'atenció a toxicòmans o barris destinats a acollir poblacions marginals o immigrants. Al capdavant de les activitats "indesitjables" o "mals posicionals", s'hi situarien recentment les infraestructures de recollida, tractament, processament i emmagatzament de residus, les quals comporten un element afegit nou respecte les anteriors -més tradicionals-, com és el de la seva incertesa respecte els impactes sobre la salut de les persones i ecosistemes. I aquesta nova dimensió adquireix un significat especialment negatiu per a la imatge de les localitats potencialment afectades; o en altres paraules, el que seria un procés d'estigmatització.

4.2.3.1.- El concepte d'estigma

Aquest concepte és una de les incorporacions més suggestives i recents a la literatura sobre el risc ambiental, principalment arran els treballs de Paul Slovic en relació a la localització de dipòsits de residus nuclears de llarga durada. La hipòtesi central és que algunes activitats assoleixen un grau de rebuig tan elevat que poden perjudicar molt seriosament qualsevol altre tipus d'activitat que s'hi pugui donar. En el seu origen -paraula d'origen grec-, aquest concepte, indica aquelles marques corporals que exposen desgràcia o infàmia a les persones que les pateixen, mentre que avui dia faria referència a tota persona considerada com a socialment "indesitjable" (p. ex. un drogadicte o un malalt de SIDA). També es podria fer extensiu envers unes determinades tecnologies (com l'ús d'amiant o de ciment aluminós), productes (pesticides) o entorns i paisatges (indrets turístics del litoral excessivament massificats). Obviament, aquesta estigmatització també es dona en el cas dels residus tòxics, especials i nuclears (Slovic, 1992).

L'estigmatització de territoris és d'una importància capdal per a la gestió d'aquests tipus de residus. Primer, i més enllà dels problemes de salut associats, és probable que existeixin impactes econòmics i socials significatius a les regions percebudes com a "contaminades" o acollidores d'abocadors i altres activitats no desitjades. En segon lloc, atorga una importància encara més gran a una gestió més eficaç dels residus per tal que els incidents "estigmatitzadors" no s'hi puguin donar; en aquest sentit, cal recordar que per

petit o insignificant que sigui aquest incident, segurament tindria un ràpid efecte d'amplificació social de conseqüències potencialment greus, especialment si l'activitat causant de l'incident es troba molt contestada a nivell social.

4.2.3.2.- Alguns possibles exemples d'estigmatització

Tot i que es tracta d'un tipus de residus potencialment més perillosos que els proposats per al cas de Cardona, i que els contextos econòmics, polítics i socials són força diferents, existeixen també determinats elements d'interès en el debat social associat al projecte de localització d'un dipòsit de residus nuclears de llarga durada a l'indret anomenat Yucca Mountain (Estat de Nevada), i en el qual la principal font d'ingressos és justament, l'activitat turística (Flynn et al. 1992). Aquest projecte, impulsat pel Departament d'Energia nord-americà i la Comissió d'Energia Nuclear, va començar a gestar-se a mitjans dels vuitanta, i es tractava de trobar un indret relativament aïllat dels nuclis de població importants i amb unes garanties suficients d'estabilitat geològica, atès que el període d'inertització calculat per alguns d'aquests residus era d'uns milers d'anys. Des d'aquest punt de vista, Yucca Mountain complia aquests dos requisits -es troba situat a uns 160 km de distància de Las Vegas i es tracta d'un penya-segat de tipus volcànic.

D'altra banda, cal mencionar també l'experiència de Nevada pel que fa a la qüestió de la localització d'armament nuclear, per haver estat l'àrea de proves de detonació atmosfèrica de nombroses bombes atòmiques a partir dels cinquantes (a mesura però, que s'han anat coneixent els efectes de la "pluja radioactiva", es pot haver amplificat el seu rebuig). En qualsevol cas, aquestes proves militars mai han estat un perjudici per a la base econòmica de l'Estat, com tampoc les instal·lacions de míssils intercontinentals que s'hi han localitzat en el període de Guerra freda. En l'extrem oposat, la seva economia mostra un dels creixements més elevats dels Estats Units durant les darreres dècades³.

Com que moltes de les dimensions associades al concepte d'estigma no es troben regulades pel mercat (no tenen un preu estipulat), no existeix cap tipus de compensació que pugui minvar els impactes negatius de l'estigma (la salut, valors culturals, estètics, etc). Així, pel que fa als impactes potencials en

³ Algunes dades interessants del context econòmic de Las Vegas són les següents: als darrers anys, la xifra de visitants a la ciutat ha estat de 30 milions, hi ha 75.000 nous residents anualment, i es calcula que a l'any 2005 la població serà de 2 milions (quan el 1994 era d'1 milió) (Newcott, 1997).

la salut humana (l'exposició a la radioactivitat), la gent no està disposada a l'intercanvi de valors essencials en termes de salut per uns beneficis econòmics potencials, i en aquest sentit, les compensacions no serien un substitut per a la confiança i la credibilitat.

L'experiència de Nevada també resulta molt il·lustrativa per demostrar els efectes contraproductius que poden tenir determinades campanyes d'informació i comunicació del risc. L'any 1991, La Comissió nord-americana d'Energia Nuclear va endegar una campanya publicitària (amb una important presència televisiva) amb l'objectiu de guanyar el suport popular per a la localització del dipòsit, i de "informar" i "educar" al públic sobre els seus hipotètics perills. Es presentaren tres situacions que emfatitzaven la seguretat d'aquesta instal·lació: la primera, una col·lisió -simulada- entre un tren i un camió que transportava residus (l'impacte no malmetia els contenidors de residus); segona, una entrevista a diversos experts que expressaven l'opinió que viure prop d'una central nuclear no causava càncer; i tercera, una sèrie d'entrevistes a gent del carrer que constataren la ignorància popular que hi ha sobre la qüestió dels residus nuclears.

Les enquestes efectuades després de la campanya publicitària mostraren el seu fracàs més absolut (bona part dels enquestats no van canviar la seva opinió al respecte), i això respongué a dos fets: primer, que abans de començar a parlar de beneficis i compensacions, calia haver incrementat la confiança pública en les institucions que vetllen per regular al risc, o bé haver disminuït el nivell de risc percebut; i segon, el supòsit erroni de creure que la gent no és capaç d'entendre el problema i que per tant, l'únic necessari és donar les garanties científiques suficients per poder combatre aquesta ignorància. De fet, l'oposició al dipòsit no només es basà en la por a l'exposició a les radiacions, sinó que també reflectia una manca de credibilitat, així com la nul·la consideració dels principis d'imatge, equitat i justícia distributiva (Flynn et al. 1993). Finalment, aquest projecte està avui dia paralitzat.

La racionalitat científica és un element necessari però no suficient, i no és tampoc la resposta final ni el criteri que ha de guiar la política pública en temes de risc. Així, un dels errors que sovint es repeteixen en aquestes campanyes és el d'ignorar la qüestió de la imatge, i moltes les enquestes d'opinió reflecteixen el rebuig de molta gent a viure, fer vacances o emprendre activitats empresarials prop o en indrets amb dipòsits de residus nuclears o tòxics. Es

partiria del supòsit que la imatge d'un territori podria quedar definitivament estigmatitzada, i entrar en un procés de rebuig i abandonament en què tots els altres elements positius que configurarien l'atractiu d'aquest territori, es vegessin relegats a un segon terme per l'estigma que suposaria el dipòsit.

Però també és cert que alguns autors posen en dubte la fiabilitat d'aquestes enquestes d'opinió, argumentant que una cosa és la resposta de la gent quan es realitza el qüestionari, i una altra de molt diferent allò que acaba per decidir en el moment d'enfrontar-se amb un problema de les característiques esmentades. I es constata també que en alguns casos, els efectes negatius inicialment previstos en l'estructura econòmica d'un territori afectat per la localització d'una instal·lació socialment rebutjada, són escassos, així com també que sembla no existir una evidència empírica absolutament clara i rotunda en un sentit o un altre. Un dels exemples més propers és el de la Costa Daurada i la poca o nul·la incidència que té el complex petroquímic de Tarragona en l'activitat turística d'aquesta zona (cas que es comenta amb més atenció al capítol 10è).

Seguint aquest fil comparatiu, una altra situació més o menys semblant es dona a la localitat anglesa de Sellafield, que acull una planta de reprocessament de residus nuclears, i que està situada a l'extrem occidental de l'anomenat Lake District National Park, una de les zones turístiques angleses més populars (situat a l'extrem nord-oest del país) (Blowers, 1997). En aquest cas, fins i tot molts turistes aprofiten l'estada a la regió per visitar les instal·lacions de la planta, fet que d'altra banda, és encoratjat per l'empresa (tot i que la seva activitat ha estat relacionada amb un increment dels casos de leucèmia entre la població resident a la rodalia). Sense canviar de país, un altre cas a comentar és el de les cavitats salines de Runcorn (Cheshire, prop de Stoke-on-Trent, i un dels espais industrials més importants del país), en la qual un dels "gegants" de la indústria química britànica (*Imperial Chemical Industries*) ha estat emmagatzemat residus clorats durant molts anys⁴. D'altra banda, i tot i que es troba relativament allunyat dels abocaments de Runcorn, existeix un "Museu de la Sal" que no sembla haver estat gaire afectat pel que fa al nivell de visitants. Ara bé, també cal tenir present que l'enorme quantitat de "mals posicionals" presents en aquesta àrea (especialment els d'indústries

⁴ Ara però, la companyia es troba sota una gran pressió popular i institucional per aturar l'activitat, i treure els residus emmagatzemats a les cavitats salines (una incineradora substituirà els abocaments actuals, mentre que sembla que una altra part dels residus han estat exportats a Austràlia).

contaminants) fa que el tema dels abocaments sigui vist com un “mal menor” (Walker, 1997) (il.lustració 4.1).

A Alemanya existeixen alguns dipòsits subterranis de residus especials que es troben localitzats en antigues mines de sal, i que sembla no haver generat una elavada oposició popular; es tracta dels abocadors de Bad Hersfeld (proper de la frontera amb l'antiga R.D.A. i a mig camí entre Frankfurt i Kassel), i Heilbronn (prop de les aglomeracions de Stuttgart i Karlsruhe), situats en ciutats que es mouen al voltant dels 100.000-120.000 hab. i que funcionen des dels anys 1972 i 1987 respectivament. Per les seves característiques, són casos força similars al proposat a Cardona (tot i que s'han incorporat a mines que encara estan en actiu), sobretot el primer perquè és una de les destinacions més populars pel que fa al turisme de segona residència. En ambdós casos, van haver-hi reticències entre la població, assemblees informatives amb les autoritats i promotors, però no una autèntica oposició; al final, van pesar també els arguments dels llocs de treball (alta qualificació i sous elevats), i potser també la resignació en veure que fos com fos, les instal.lacions acabarien per localitzar-s'hi. Avui dia, aquestes conviuen perfectament amb la població, en part pel compliment dels estàndards de seguretat imposats -no hi han hagut accidents importants-, les visites que s'hi organitzen i l'estricta control que fan els òrgans de govern locals i *landers*.

L'exemple de la petita localitat de Bad Friedrischall-Kochendorf és força ben diferent als anteriors; situat molt a prop de Heilbronn, el dipòsit es troba en una part abandonada del jaciment salí, i és una font constant de conflictes d'ençà la seva creació (1994). És una instal.lació que va néixer sense el consens polític, hi han sovintejat les protestes i tot i ser moderna, el problema de filtracions d'aigües és important i freqüent. Aquest cas és força similar també al de l'antiga mina de Gorleben (Baixa Saxònia), que des de fa dues dècades ha estat reconvertida en un centre d'emmagatzematge de residus nuclears; si aleshores no va generar gaire polèmica, segurament el plantejament **actual** d'un nou dipòsit de residus sí que provocaria un important debat públic, i encara més si aquesta instal.lació s'hagués d'ubicar en una zona turística (Renn, 1997a). Tanmateix, el turisme relacionat amb activitats no desitjades (nuclears, tèrmiques, incineradores, etc) no deixa de ser significatiu en determinats casos, sobretot quant als mercats escolar, familiar i tercera edat, i es tendeix a posar èmfasi en els beneficis que la comunitat rebria per aquests fluxos de visitants (Golding, 1997; Flynn, 1997).

4.2.3.3.- *Controvèrsia sobre els efectes negatius reals de l'estigma*

D'acord amb Metz (1994), el que caldria determinar és si les enquestes mostren un potencial real d'efectes econòmics negatius, o tan sols reflecteixen l'angoixa pública davant de fenòmens poc coneguts. Aquest investigador critica a Slovic perquè aquest últim prediu unes pèrdues econòmiques importants com a conseqüència del procés d'estigmatització, quan aquestes no són confirmades per la dinàmica demogràfica i econòmica real dels territoris afectats per les activitats industrials no desitjades. Així, Metz ha destacat algunes qüestions interessants -totes elles referides al cas nord-americà, i particularment al tema del dipòsit nuclear de Yucca Mountain-, i que es podrien extrapolar al cas català:

i) La distància real i la distància preferida sovint no coincideixen. Molta gent desconeix que viu prop d'instal·lacions de risc, i pel que fa a la segona, és sorprenent que s'expressi el desig de no voler viure a prop d'una central nuclear quan el 80% de la població nord-americana viu dins d'un radi de 100 milles al voltant d'una central. El mateix argument serveix pel que fa a les destinacions turístiques, perquè la majoria d'aquestes estan incloses en aquest àmbit de les 100 milles (un radi molt menor confirmaria aquesta hipòtesi pel que fa a la Costa Daurada). L'argument de l'autor és que el creixement poblacional i urbanístic dels Estats Units ha anat absorbint unes indústries o instal·lacions perilloses que abans es trobaven relativament aïllades dels nuclis més poblats. Així, la demografia i els negocis associats amb el joc i les immobilitats continuen fent créixer la ciutat de Las Vegas, fins i tot amb el risc real que suposen les zones de llançament de míssils, i les més de 700 explosions nuclears atmosfèriques fetes a Nevada;

ii) Les imatges de possibles accidents catastròfics no semblen afectar gaire les decisions de localització, i la por pública a aquest tipus d'accidents es contraposa amb el creixement econòmic i demogràfic sostingut en aquestes àrees. No es nega l'existència d'una certa por sinó que més aviat sembla com si no es reaccionés en consonància, o en altres paraules, que a la vida real i quotidiana existiren moltes altres preocupacions que en l'escala de valors i temences de la gent, ocuparien un esgraó més elevat que no pas el del risc nuclear;

iii) Les preferències de localització centrades en imatges negatives no queden reflectides en el comportament demogràfic i econòmic; és més, el creixement continua a l'entorn d'una activitat no desitjada per una diversitat de motius: una, i com s'ha vist, és que l'expansió urbanística les acaba per absorbir, o la presència d'uns altres atractius (inclús de cara al turisme), o l'increment en els serveis o infraestructures associats al dipòsit. Per tant, fóra útil explorar les causes de la diferència entre una localització acceptable i una altra de real, i en aquest sentit, algunes hipòtesis serien les següents:

a) Els efectes de processos psicològics com la dissonància cognitiva; aquest és un tema ben estudiat des de l'àmbit de la psicologia i que consisteix simplement en la negació de l'existència d'un problema o una decisió equivocada, inclús sent conscient que no es té raó. En part, la dissonància cognitiva es observable en aquelles localitats que acullen instal·lacions de risc i on els seus habitants neguen els riscos d'aquestes activitats. Per a aquests, la imatge de la localitat no es veuria afectada per la instal·lació i per tant, el problema seria inexistent;

b) La ignorància és també una variable explicativa que no cal menystenir. Efectivament, molta gent desconeix que viu en àrees sotmeses a riscos naturals importants (p. ex. la "ignorància" que sembla afectar a un gran nombre de població que s'instal·la en àrees amb grans riscos d'inundació). Encara més, molta gent pot desconèixer perfectament que una indústria o activitat situada molt a prop del seu lloc de residència pugui comportar riscos per a la salut;

c) l'escassa importància que és dóna *de facto* a aquestes qüestions, ja que de fet, la gent té moltes preocupacions quotidianes a les quals cada vegada més però, s'hi han afegit darrerament els temes referits a la qualitat ambiental. Per bé que aquesta preocupació és innegable, també existeixen moltes altres decisions a adoptar que sovint entren en conflicte amb la valoració dels perills potencials d'una instal·lació industrial. Així, quan la gent està disposada a passar les vacances a la Costa Daurada, els perills potencials que hem comentat anteriorment es veuen fàcilment superats pels avantatges o beneficis que proporciona aquest espai (seria una anàlisi Cost-Benefici). De nou

però, és necessari tenir en compte que el mercat turístic no és un mercat indiferenciat, sinó que cal pensar que per al turisme de "sol i platja", la presència propera d'activitats que poden comportar riscos per a la salut no sembla tenir una destacada rellevància;

d) L'excessiva importància atorgada a una única variable de localització. Efectivament, i d'acord amb Metz, les enquestes estan dissenyades com si la única variable rellevant de decisió fos la presència o no d'una activitat socialment no desitjada. Les decisions de desenvolupar a Cardona algun tipus d'activitat econòmica, d'anar-hi a viure o de visitar el seu patrimoni turístic s'adoptaran en base a moltes consideracions i no només per la presència o no d'un dipòsit de residus. De nou però, convé insistir en dir que no tothom reaccionarà de la mateixa forma, i així es perfectament possible que hi hagi sectors de visitants "hipotecats" per la presència del dipòsit o que anteposin aquest a qualsevol altre element atractiu que hi hagi al municipi -inclús amb la presència d'un "bé posicional" de tipus turístic gairebé únic al món com és la Muntanya de Sal. Però no és menys cert que alguns altres tipus de visitants poden no sentir-se "amenaçats" per la presència d'un dipòsit de residus especials (de nou, és impossible oferir una resposta "absoluta" en un sentit o un altre).

En definitiva, Metz assegura que les enquestes tendeixen a reflectir més la por subjectiva d'uns efectes econòmics negatius probables, i no tant aquests propis efectes constatats empíricament. Però com a mostra del desacord que hi ha entre el món científic, un altre investigador -Erikson (1994)- contesta aquests arguments. Primer, tots els científics socials saben perfectament que la gent no sempre actua en base a les conviccions que expressen a les enquestes, però això no vol dir que aquestes conviccions no siguin sentides. Si la gent no se'n va es perquè no creuen poder-ho fer, o bé perquè els costos materials i emocionals de la "fugida" poden ser superiors als costos de romandre-hi. D'altra banda, l'economia local també es pot ressentir per altres vies: l'increment de l'ansietat generada pel dipòsit podria afectar la productivitat del treball, o també dels costos sanitaris per possibles pertorbacions mentals, etc. Slovic et al. (1994) també contesten Metz argumentant que sigui com sigui, els estigmes existeixen, i si Las Vegas i Nevada estiguessin creixentment associades amb la imatge negativa d'un dipòsit de residus nuclears, aleshores els seus atractius disminuirien.

A més, la manca de dades sobre els efectes econòmics adversos no vol dir que aquests no hagin tingut lloc. L'avaluació dels impactes en un territori requereix anar més enllà de la simple constatació del benestar econòmic, i el que fóra necessari és una anàlisi més acurada de l'estat actual i futur de l'economia local d'acord amb escenaris diferents; és a dir, ser capaços de respondre a la pregunta de "com podria ser la situació sense el dipòsit"? I malgrat que qualsevol imatge negativa té el potencial per causar perjudicis econòmics seriosos, és fa difícil el seu càlcul.

4.2.3.4.- Els components de l'estigma. Algunes mesures per mitigar-lo.

En termes d'imatge doncs, la metàfora de l'estigma resulta prou adequada per avaluar la problemàtica que ha viscut Cardona. Per tant, convindria ara una anàlisi dels diferents components que integrarien aquest estigma, com es podria amplificar o atenuar. D'acord amb Slovic, els factors claus de l'estigma són sis, el tractament adient dels quals esdevé clau per tal de minvar el problema que se'n derivi:

i) **Grau d'ocultació:** és a dir, fins a quin punt la localització d'aquesta instal·lació no desitjada és troba amagada o resulta excessivament visible?, o fins a quin punt la seva visibilitat pot ser controlada?.

En principi, en el cas de Cardona aquesta dimensió estigmatitzadora hagués restat relativament oculta per les característiques previstes de l'emmagatzament subterrani, i l'indret on havia de ser localitzat dins la Vall Salina, mentre que tan sols l'activitat externa, i especialment tot allò relacionat amb el transport, hauria quedat al descobert (il·lustracions 4.2 i 4.3). En tot cas, potser la millor opció seria evitar en excés l'ocultació i secretisme, que només contribuirien a generar por i rebuig, amplificant l'estigmatització de l'activitat (la imatge d'una instal·lació d'aquest tipus ha estat associada sovint a espais tancats i d'una accessibilitat al públic molt restringida);

Això últim ens remet al fet que unes instal·lacions integrades en l'entorn i visitables podrien contribuir a minvar l'estigma del risc. En gran part, el tema de la visitabilitat dependrà de la imatge que tingui el dipòsit entre la

població local i els visitants. En principi, qualsevol activitat o element estigmatitzador es trobaria a l'extrem oposat del que és una bona imatge per a un territori, és a dir, que la gent tendiria a evitar aquests territoris i això repercutirà de forma negativa en la imatge de Cardona. Ara bé, també es podrien introduir altres elements que contribuirien a erosionar aquesta hipotètica incompatibilitat. En primer lloc, és cert que moltes activitats considerades com a potencialment perilloses constitueixen una classe d'atractius per a la visita, per bé que d'un interès molt especial (p. ex. les centrals nuclears obren les seves portes al públic a fi de combatre el seu estigma). En qualsevol cas, i tot i que es podria tractar d'uns segments turístics ben específics, el cert és que aquestes d'instal·lacions són objecte de freqüents visites.

En segon lloc, potser no hi hagi prou amb aquest tipus d'estratègies. L'element central per evitar que la imatge d'un nucli com Cardona s'hagués vist perjudicada per l'estigma del "residu" és justament, intentar laminar les condicions que han donat lloc al naixement del procés d'estigmatització: a) l'ocultació de l'activitat; b) un procés de decisió allunyat de la comunitat; c) la manca de consens i de recerca; d) unes qualitats estètiques poc adients; e) l'aplicació de la política de DAD (de l'anglès "decidir-anunciar-defensar"); i f) un grau elevat d'incerteses. La superació d'aquestes condicions però, no és cap garantia de la desaparició de l'estigma i segurament el dipòsit encara hagués aixecat temors i rebuigs entre determinats sectors de la comunitat local i de visitants.

De totes formes, els atractius turístics d'interès de Cardona podrien laminar l'hipotètic efecte estigmatitzador del dipòsit sobre la imatge de la localitat. En aquest sentit, l'objectiu seria amplificar aquests atractius que forneixen la bona imatge de Cardona (incloent-hi potser el mateix dipòsit), i atenuar l'estigma que aquest podria representar. Amb tot, seria il·lusori pensar que es podria acabar completament amb l'estigma associat amb la instal·lació, si més no a curt termini.

ii) **Procés:** quin canvi temporal mostra la condició estigmatitzadora?, i quin n'és el seu resultat final?

Aquesta dimensió també pot ser superada en la mesura que el dipòsit funcioni sense cap incident, i que la gent es familiaritzi amb la instal·lació. Les experiències més reeixides indiquen que la tasca de seguiment i control per part de la comunitat i experts independents -a més de la possibilitat que la comunitat pugui emprendre accions legals si no se segueixen les normes pactades-, contribueixen també a minvar l'estigma (i aquesta sensació de control és pot estendre fàcilment a un nivell d'imatge exterior). En canvi, si el dipòsit esdevé un element alié i estrany per a la majoria de la població, l'estigma sobreviu i el resultat final pot esdevenir molt perjudicial, fins i tot amb absència d'incidents;

iii) **Grau de disrupció:** fins a quin punt la condició d'estigma bloqueja o fa perillar la interacció i la comunicació entre els components de la comunitat?

L'estigmatització no afectaria probablement de la mateixa forma a tots els membres de la comunitat ni a tots els visitants. En comunitats com Cardona on cal redreçar urgentment una situació demogràfica i econòmica molt poc dinàmica, la localització d'un dipòsit podria representar una esperança de recuperació per a una part de la població, mentre que per a una altra podria contribuir a un declivi definitiu. I si aquest "mal posicional" ha de generar una divisió irreversible entre la comunitat, aleshores la seva imatge exterior probablement en sortirà greument afectada. L'obtenció d'un consens social entre els habitants (a favor o en contra) és també un element molt important per combatre aquest estigma;

iv) **Qualitats estètiques:** fins a quin punt el fet de posseir aquesta "marca" fa al seu posseïdor quelcom "repel·lent" o "lleig"?

En principi, les modernes infraestructures d'emmagatzematge de residus (i més si es tracta de dipòsits subterranis) no han d'oferir una imatge estètica "repel·lent", ans al contrari. En canvi però, la percepció popular d'aquest tipus d'instal·lacions tendeix a emfatitzar una estètica molt més semblant a la dels abocadors incontrolats que a la d'una instal·lació moderna. La cura per l'estètica és una condició necessària (malgrat que no suficient) per desestigmatitzar una instal·lació d'aquesta mena. Així, una imatge externa positiva seria un bon element d'enfortiment, mentre

que l'estètica tradicional associada amb el residu no faria sinó enfortir el procés estigmatitzador;

v) **Origen:** sota quines circumstàncies es va originar la condició d'estigma?, hi ha algun responsable i quines intencions hi ha al darrera?

Els estigmes ambientals poden ser generats sense que hi hagi una acció conscient per part de la societat (p. ex. els paisatges periurbans fortament degradats de les àrees metropolitanes), o poden obeir a una acció conscient com és la de la instal·lació d'una activitat no desitjada. En aquest darrer cas, l'estigma es veu enfortit amb el que ha estat la pràctica tradicional -el DAD, i que és la que va posar en pràctica el Govern de la Generalitat l'any 1990 amb el seu fracassat Pla de Residus (PDRl).

La impossibilitat de participació per part de les comunitats afectades fa que aquestes estiguin "marcades" front la resta de localitats, com a llocs a evitar. Si d'un bon principi, la negociació i la transparència esdevenen elements prioritaris, aleshores aquest estigma pot restar en gran part eliminat. I no cal pensar necessàriament que l'acceptació voluntària d'una activitat que la resta hagi rebutjat redundarà en una pèrdua d'imatge de la localitat. Amb uns mecanismes adients d'informació i educació, la seva posició es podria veure enfortida a nivell de respecte, comprensió i solidaritat per fer-se càrrec d'una activitat polèmica, i obrir camí en el procés de desestigmatització. Amb els actuals valors socials, i sent però realistes, això estaria encara prou llunyana de materialitzar-se;

vi) **Perill:** quin tipus de perill implica la condició estigmatitzadora?

Aquesta dimensió és sens dubte, la més important en el procés d'estigmatització d'una localitat per allotjar un dipòsit de residus perillosos. Des d'aquest punt de vista, la millor arma per combatre l'estigma és un èmfasi especial en les mesures de seguretat -fins i tot per sobre dels nivells determinats per la legislació.

4.2.4.- Una tercera variable -el rebuig per la percepció d'inequitat i injustícia territorial

Un dels aspectes més controvertits en la localització d'activitats socialment no desitjades és el que fa referència a la creixent percepció que sovint, aquestes activitats tendeixen a ubicarse en àrees deprimides o marginals des d'un punt de vista social, demogràfic, econòmic i territorial. En altres paraules, part del rebuig social pot venir per la injustícia que suposa el fet que siguin aquelles localitats, territoris i classes socials més vulnerables des d'un punt de vista econòmic i polític, les que acullin una bona part d'aquest tipus d'activitats, principalment les indústries perilloses i / o contaminants (com els abocadors de residus). Existeixen un seguit de raons que explicarien aquesta tendència o "inclinació": a) de tipus econòmic (d'una lògica implacable); b) polític (particularment la distribució dels mecanismes de poder en una societat); i c) social (la desestructuració social que sovint afebleix les posicions negociadores de localitats sense alternatives de desenvolupament). En conjunt, existeix una forta percepció a creure que localitats en un clar procés de declivi demogràfic i econòmic, són les millors "candidates" a rebre allò que altres localitats rebutgen (millor posicionades per centrar el seu desenvolupament en altres activitats millor considerades socialment).

La constatació d'aquesta tendència en determinats països ha portat inclús a parlar d'un clar procés de "racisme ambiental". Als Estats Units, i des de finals dels vuitanta, diversos estudis empírics han argumentat que les comunitat de les minories ètniques sovint són objecte d'una discriminació en termes de localització d'activitats nocives, i que estan sotmeses a una exposició desproporcionada a diversos riscos tecnològics. En tot cas, la conclusió general d'aquests estudis és que aquest "racisme ambiental" no es un fet deliberat, sinó que més aviat té molt a veure amb unes elevades taxes de pobresa i la manca de poder polític. Per bé que en el cas català i espanyol, no existeix aquesta inequitat "racial", sí que de tant en tant apareixen notícies relatives a intents per localitzar activitats nocives en àrees petites i de pocs recursos, i que a voltes són contestats amb violència. Un breu repàs a aquestes notícies de premsa dels darrers anys proporciona alguns indicis que poden corroborar aquesta afirmació.

4.2.4.1.- Algunes propostes de localització d'instal·lacions de tractament de residus a l'Estat espanyol.

La geografia de les propostes de localització d'instal·lacions de final de cicle a l'Estat espanyol, confirma com en una bona part, aquestes tendeixen a afectar a nuclis relativament petits i amb unes escasses alternatives de desenvolupament alternatiu. La llista que es presenta tot seguit no pretén ser exhaustiva, però sí que dóna idees interessants respecte les tendències de localització⁵. En línies generals, les ubicacions proposades (i que amb molt poques excepcions, han restat a un nivell de projecte) presenten algunes tendències comunes que podrien ser agrupades en quatre grans categories:

i) **Nuclis petits sense tradició industrial propers a grans concentracions urbanes.** En aquest cas, destacarien les ubicacions de la rodalia de Madrid, totes elles en nuclis relativament petits -llevat d'Alcalà d'Henares-, tot i que també comença a plantejar-se la construcció d'abocadors de RSU fora de les grans capitals (cas de Lleó);

ii) **Nuclis petits aïllats de les concentracions urbano-industrials.** Aquest seria el cas d'indrets com La Puebla de Sanabria (indret que per cert, té un gran potencial turístic), Monteagudo (Sòria) o Cazalegas (Toledo). De fet, i a mesura que la crisi de les activitats tradicionals s'ha anat agreujant en les extenses àrees de l'oest, centre i sud de l'Estat, s'han multiplicat els intents per localitzar-hi activitats no desitjades. Així p. ex. durant els darrers anys l'empresa nacional de residus (ENRESA) ha centrat la seva recerca d'un dipòsit de residus nuclears d'alt nivell en indrets granítics de la Meseta i la denominada "Raya de Portugal"; es tracta d'una zona amb unes condicions geològiques molt favorables, però també una de les àrees econòmicament més deprimides, sobretot després de la desaparició de l'activitat econòmica legal que es generava al voltant de la frontera luso-espanyola;

iii) **Antics centres miners en procés de reconversió.** En aquest cas ens trobem amb tres exemples que han provocat reaccions força diferents. El

⁵ El llistat d'incineradores indica projectes paralitzats amb data d'abril de 1994, llevat d'algunes excepcions; no inclou les incineradores ja en funcionament ni tampoc dades relatives a Catalunya, que es tracten específicament al capítol 9. No existeix a l'Estat cap incineradora de residus especials (de fet la primera serà la de Constantí -Tarragona) i pel que fa a les incineradores de residus sòlids urbans recents (RSU) només es té constància de la de Valdemingómez (Madrid), que començà a operar en una primera fase el gener de 1996 i que crema aproximadament un 20% dels RSU generats a la capital (aquesta instal·lació ha estat objecte d'una demanda per part del Fiscal de Medi Ambient de Madrid).

primer és molt semblant a Cardona i consisteix a reconvertir les antigues mines de potassa de Subiza (a la localitat de Cendea de Galar, a 10 km de Pamplona) en un dipòsit de residus especials. De moment, i amb l'excepció d'alguns grups que veurien més adient i barata la solució de superfície, el projecte no ha aixecat protestes ecologistes ni veinals, i ha comptat amb el suport dels sindicats. En concret, el projecte contempla l'emmagatzematge d'unes 130.000 tones de residus especials en un període d'11 anys (80% de les quals de fora de Navarra, presumiblement bona part del País Vasc).

D'altra banda, el cas de Nerva (Huelva) és ben diferent. També es tracta d'un antic centre miner inclòs a la zona de Riotinto (i on s'ha desenvolupat també un projecte turístic basat en el patrimoni industrial i paisatgístic), en el qual la Junta d'Andalusia ha endegat la construcció d'un dipòsit superficial de residus. En aquest cas però, les protestes han estat extraordinàriament virulentes, i això tenint en compte que és una localitat amb un elevat índex d'atur i que segons el projecte, la localització d'aquesta instal·lació generaria un nombre elevat de llocs de treball.

Un tercer exemple interessant és el d'Almadén (Ciudad Real); cal recordar que aquest ha estat tradicionalment, i ja des de l'època romana, un dels jaciments de mercuri més importants del món. A la dècada dels vuitanta, la crisi en la utilització industrial del mercuri va arribar a un punt màxim, en part provocada pels seus gravíssims efectes sobre el medi ambient. Un intent posterior de reutilització de les instal·lacions per al reciclatge del mercuri (amb importació de residus metal·lúrgics i d'altres amb contingut del metall) no va reeixir, i com a resultat, unes 8.000 tones de residus industrials amb mercuri campaven lliurement per la zona. El 1990, la Junta de Castella-La Manxa va aprovar la construcció d'un dipòsit per emmagatzemar aquests residus, però va negar el permís per a la construcció d'una incineradora de residus industrials (decisió que ha estat recorreguda davant els tribunals per l'empresa "Trialsa", promotora d'aquesta incineradora).

iv) **Grans centres urbans.** Aquí només s'inclourien incineradores de residus sòlids urbans (RSU), previstes per a València i Castelló, i les de residus industrials (RI) de Cartagena i Alcalá de Henares.

En resum, i pel que fa a l'estat espanyol, molt poques iniciatives de les previstes s'han acabat per dur a terme a la pràctica, fet que no fa sinó constatar el fracàs del Pla de Residus espanyol del 1991. L'alternativa de poder trobar uns emplaçaments adequats per dipositar els RSU propers del seu lloc de generació (quan els ja existents es troben prop del seu nivell de saturació), és cada cop més difícil per la pròpia dinàmica del creixement urbà; respecte els residus industrials més tòxics i perillosos, les alternatives d'incineració i d'emmagatzematge encara es veuen més contestades socialment -sobretot la primera, de tal manera que en relació a la segona opció, només a Navarra i Huelva (i en aquest darrer cas, amb dubtes) existeixen projectes en curs de realització (taula 4.2).

4.2.4.2.- La perspectiva teòrica de la justícia territorial en les instal·lacions de tractament de residus. La "periferialització"

Com moltes altres activitats socials, econòmiques i mediambientalment necessàries, els dipòsits de residus contribueixen a una alteració profunda en la distribució social dels costos i beneficis. D'una banda, aquests costos tendeixen a concentrar-se horitzontalment (en l'espai) i verticalment (en certs grups socials), mentre que els beneficis es reparteixen d'una manera molt més difosa, sigui en un sentit o un altre. Una primera alternativa, dominant fins fa poc, s'havia basat simplement en les decisions de localització més o menys òptimes des d'un punt de vista de costos i amb uns mínims de seguretat. És a dir, els dipòsits de residus s'havien d'instal·lar prop dels grans centres industrials i si era el cas, només s'adoptaven aquelles mesures imprescindibles per evitar incidents massa destacats. Però la creixent degradació de l'entorn i la cada vegada més intensa oposició a aquest tipus d'abocaments parcialment controlats, ha fet que aquesta opció hagi esdevingut residual. De fet, des de la teoria econòmica neoclàssica (que en part ha inspirat aquest enfocament), l'opció de la minimització de costos és la que ofereix un major grau d'eficiència, especialment davant de la tradicional "política" de les empreses de no internalitzar els costos dels seus propis residus, i a la vegada de tractar els béns de propietat comuna (aire, aigua, sòl, etc) com privats *de facto*.

Taula 4.2: Propostes de localització d'instal·lacions socialment rebutjables a l'Estat espanyol (incineradores i abocadors)

Plantes incineradores de residus sòlids urbans (RSU)					
CC.AA.	Província	Municipi	Població 1986	Població 1991	Població 1996
Cantàbria	Santander	Santiurbe de Toranzo	1.874	1.810	1.695
Castella-Lleó	Zamora	Puebla de Sanabria	1.819	1.668	1.739
Andalusia	Cadís	Medina-Sidonia	15.896	16.309	10.750
	Sevilla	Cabezas de San Juan	14.286	15.113	15.509
Galícia	La Corunya	Cerceda	7.440	7.015	5.654
Canàries	Tenerife	Tijarafe	2.725	2.195	2.658
País Valencià	València	València	729.419	752.909	746.683
	Castelló	Castelló	127.440	134.213	135.729
Madrid	Madrid	Madrid			

Plantes incineradores de residus industrials (RI)					
País Valencià	Alacant	Benejama	1.870	1.819	1.799
Cast.-la Manxa	Ciudad Real	Almadén	9.140	8.012	7.498
	Toledo	Cazalegas	1.162	1.124	1.177
Castella-Lleó	Sòria	Monteagudo de las Vicarías	407	367	326
Madrid	Madrid	Valdeolmos-Alapardo	616	1.094	1.625
	Madrid	Valdilecha	1.515	1.615	1.797
	Madrid	Alcalá de Henares	144.137	168.023	163.386
Andalusia	Cadís	Medina-Sidonia	15.896	16.309	10.750
Múrcia	Múrcia	Cartagena	168.596	--	170.483

Abocadors de residus sòlids urbans (RSU)					
Castella-Lleó	Lleó	Villamartín	275	216	218

Abocadors de residus industrials (RI)					
Andalusia	Huelva	Nerva	7.336	6.962	6.594
Cast.-la Manxa	Ciudad Real	Almadén	9.140	8.012	7.498
Navarra	Navarra	Galar	3.280	3.145	1.032

Font: *El País* (20 de Gener de 1995) i elaboració pròpia

La pressió social i institucional motivada per totes aquestes externalitats ambientals no assumides per les empreses, ha generat arreu un important canvi d'orientació que consisteix a buscar la complicitat d'algunes comunitats que voluntàriament volguessin assumir les externalitats a canvi d'unes determinades compensacions. Cal tenir en compte que des de l'economia neoclàssica sempre s'ha defensat l'opció de primar l'eficiència sobre l'equitat. Per aquesta raó, seria perfectament lògic i coherent -des d'aquest punt de vista- que aquelles activitats menys desitjades socialment, fossin localitzades en territoris pobres i en situació de crisi, atès que aquests rebrien a canvi

compensacions econòmiques per part de les comunitats més riques, que pagarien per desfer-se dels seus residus. Això seria contemplat com un "pacte entre iguals", amb unes condicions que vindrien determinades pel mercat i en què ningú sortiria perdent, sinó que amb aquesta "transacció" tothom hi guanyaria.

El problema però, és que les comunitats destinades a rebre les activitats no desitjades estarien en una posició de clar desavantatge respecte les més riques. En aquest sentit, la localització d'aquestes activitats a les àrees receptores es pot explicar pel seu caràcter perifèric, factor al voltant del qual s'ha desenvolupat una altra perspectiva teòrica centrada en els treballs dels geògrafs britànics Blowers i Leroy (1994), segons els quals, les característiques de les comunitats perifèriques es poden agrupar en quatre grups:

i) **Llunyania**: l'aïllament geogràfic relatiu esdevé un element bàsic de les comunitats perifèriques, tot i que això no s'ha d'entendre necessàriament en termes de distància física (també pot ser un problema d'accessibilitat des dels centres metropolitans). Així, els emplaçaments d'abocadors contestats sovint han respost a aquestes característiques tot i que sempre s'ha intentat justificar aquesta localització per les possibles oportunitats d'industrialització futura que hagués pogut representar l'abocador. Pel que fa a aquest factor, Cardona també en seria un cas clar exponent, tenint en compte que des del punt de vista de les comunicacions, sempre s'ha afirmat que la vall del riu Cardener ha estat més mal tractada que l'altre gran eix de la comarca -el Llobregat⁶;

ii) **Marginalitat econòmica**: sovint les comunitats perifèriques tendeixen a dependre (o a haver-ho fet) d'una única activitat o de les transferències típiques de l'estat del benestar (pensions, subsidis d'atur, etc). El primer dels casos estaria fent referència a un monoconreu productiu en el sentit que si l'activitat productiva entra en crisi, aleshores tota la comunitat entraria en crisi i estaria disposada a acceptar qualsevol alternativa que generés llocs de treball, amb independència del risc que pugui comportar. Aquesta premissa es compliria parcialment en el cas cardoní atès que la dependència envers la mineria ha estat molt forta, i que una bona part

⁶ De fet, fins fa poc no s'havia construït la variant de Cardona i encara resta la de Súria. D'altra banda, una de les reivindicacions que es van fer a l'hora de decidir el pas de l'Eix Transversal per la zona del Pla de Bages, era la de fer-lo passar més al nord del seu trajecte actual per intentar afavorir la reindustrialització d'aquest tram mig del Cardener, molt afectat per la crisi del tèxtil (la vila de Callús) i de la mineria (Cardona).

dels ingressos dels seus habitants provenen de transferències estatals. Ara bé, Cardona tampoc es troba front la disjuntiva "dipòsit o res" perquè existeix la possibilitat de potenciar una activitat turística que ja hi gaudeix de certa tradició. D'altra banda, tampoc és tan clar que totes les comunitats vulguin sacrificar-ho tot a una activitat percebuda com a perillosa (cas de Nerva -Huelva);

iii) **Manca de poder polític:** aquestes comunitats perifèriques tendeixen a estar mancades d'un poder polític efectiu que pugui influir en les decisions preses a altres nivells; i això també estaria relacionat amb l'absència d'èlites locals capaces de defensar a llarg termini els interessos de la comunitat. En aquest sentit, es podria desenvolupar una cultura d'acceptació, defensiva o inclús d'hostilitat oberta cap a la influència externa que reforçaria l'aïllament i la manca de poder. Aquestes situacions s'han donat sovint en comunitats amb centrals nuclears i que entenen l'oposició externa com una intromissió. En el cas de Cardona però, sí han existit determinats col·lectius que han capitalitzat i dirigit l'oposició al dipòsit, i que han rebut molt bé la col·laboració de l'exterior.

La dinàmica dels conflictes de classe que sovint generen aquest tipus d'instal·lacions ha estat estudiada pel prestigiós investigador britànic David Harvey (1996); segons aquest, en un debat perfectament democràtic no és rar que hi hagi un consens polític en favor d'acceptar activitats no desitjades per uns altres, sota l'argument que aquestes activitats generen ingressos i llocs de treball que altrament no existirien, i posa l'exemple dels estats meridionals nord-americans. En aquests, la gent que tindria més a perdre (pobres, negres i altres comunitats marginades) es troben sovint enfrontada a les classes mitjanes i grups ecologistes, que s'oposen als abocadors o fan pressió per tancar els ja existents, i argumenta que (1973: 81):

Un pagament compensatori pot ésser molt significatiu per a una persona pobre i gairebé irrelevant per a una persona rica. Pel mateix argument, els pobres poden permetre's menys el luxe de perdre una externalitat positiva. Això porta a una paradoxa: els pobres estan disposats a incórrer en externalitats negatives per un preu molt més baix del que estan disposats a fer-ho els rics. En altres paraules, els rics molt probablement no deixaran escapar qualsevol bé col·lectiu o posicional o externalitat positiva a "qualsevol preu", mentre que els pobres, els menys aptes per sostenir les possibles pèrdues, sacrificarien aquest bé col·lectiu per una suma irrisòria.

És a dir, que aquells que es poden veure més perjudicats són els que ho acceptarien per un preu més baix, i en canvi els que en sortirien menys perjudicats, són els que no ho acceptarien o bé ho farien per un preu molt més elevat.

En relació al cas de Cardona, la promesa de la Generalitat de condicionar la construcció del dipòsit al que hauria proposat el propi municipi (per decisió del seu ajuntament o via referèndum), hagués donat un cert marge per a la decisió local, raó per la qual cosa la imposició directa es veuria mitigada. D'altra banda, tampoc és que el govern autònom hagi esmerçat esforços per oferir alternatives de redreçament socioeconòmic després del tancament de l'explotació minera, sinó que més aviat la seva actuació en altres qüestions ha estat percebuda com a inoperant i fins i tot, hostil⁷;

iv) **Degradació ambiental:** existeix sovint una protecció mútua entre empresa i comunitat, altrament dit, a canvi de llocs de treball i inversions, la comunitat està disposada a passar per alt els impactes ambientals negatius generats per l'activitat industrial. Per tant, des d'aquest punt de vista, les comunitats perifèriques també es podrien "associar" amb les activitats contaminadores, degradadores del paisatge i generadores de risc. Aquest escenari seria perfectament aplicable a Cardona quan funcionava l'activitat minera, que ha deixat un paisatge força deteriorat d'una gran incidència posterior en el turisme. Probablement, una de les compensacions a negociar en cas que el dipòsit de residus finalment hagués estat acceptat, seria la millora del paisatge cardoní actual.

Un altre aspecte en relació a la periferialització d'una comunitat és el de la seva dimensió dinàmica, en referència als processos en què intervenen factors d'atracció i de repulsió. En el primer cas, les comunitats optarien per activitats que generin beneficis palpables, amb independència dels riscos que puguin provocar. I l'acceptació pot ser més gran en la mesura que les noves activitats tinguessin alguna similitud amb les activitats practicades amb anterioritat. Per la seva banda, els factors de repulsió tenen molt a veure amb el rebuig d'unes altres comunitats per acceptar les activitats generadors de risc. Així, el procés de periferialització de Cardona és prou evident des del tancament de la seva

⁷ Cal recordar en aquest sentit, la limitació que va fer la Generalitat de la festa més tradicional de Cardona -l'anomenat "Corre-bou"-, en que després de moltes polèmiques, s'ha prohibit finalment el sacrifici dels toros que hi participen, en el marc de la llei de protecció dels animals. Això és vist com una clara intromissió d'una institució governamental que tampoc ha apostat gens pel projecte de desenvolupament turístic cardoní.

explotació minera, i també és cert que l'aprofitament d'aquesta entroncaria amb una tradició ja existent a la localitat (i que també es vol aprofitar per al seu projecte turístic)⁸.

Un últim aspecte del concepte de periferialització fa referència a la capacitat local per evitar la localització d'una instal·lació no desitjada; l'èxit dependria en bona part de la capacitat de mobilització de la comunitat contra les amenaces externes front "la pròpia identitat" durant els períodes de "conflicte ambiental". Amb les mobilitzacions, els líders locals intentarien reactivar uns models concrets d'integració social basats en el veïnatge, la identificació com a poble, etc, essent uns models que superarien uns altres d'integració (els centrats en les activitats professionals, l'afiliació política i sindical, etc). La mobilització amagaria doncs, unes diferències internes que són les que prevaleixen durant els "períodes de calma". En el cas cardoní, el discurs dominant dels col·lectius i líders opositors a la localització del dipòsit (reunits al voltant d'una "Plataforma antiabocador") s'ha basat entre altres coses, en l'amenaça que suposa aquest tipus d'instal·lacions a la identitat de Cardona com a "poble", mitjançant un element "distorsionador" que es volia imposar des de fora i que afectaria per igual a tots els veïns.

Per a Blowers (1997), alguns dels temes de recerca més interessants pel que fa al concepte de periferialització podrien ser els següents:

i) **Periferialització i democràcia:** existeix una intensitat i efectivitat de la mobilització i participació local en el conflicte que supera les tradicionals divisions polítiques. A Catalunya hi ha el precedent del Pla de Residus que volia impulsar el Govern de la Generalitat el 1990 (PDRI); el seu fracàs i les dimissions d'alguns dels alcaldes locals (del mateix partit que el govern), van fer veure com aquesta problemàtica tenia un profund arrelament social que cortocircuitava les tradicionals fidelitats polítiques, i que va ser capaç també d'unir a tothom en contra del Pla (especialment en el cas del nucli tarragoní del Pla de Santa Maria).

ii) **Comunitats perifèriques i estratègies d'acceptació:** aquelles activitats no desitjades poden tractar d'implementar-se a partir de tres estratègies: la coerció, la compensació i la persuasió (Freudenburg i

⁸ No es pot constatar l'existència de factors de repulsió per part d'altres comunitats, ja que la localització d'un dipòsit subterrani no s'ha plantejat en cap altre indret amb anterioritat.

Pastor, 1992). La *coerció* es basa en el fet ja comentat abans que el públic és desconixedor o irracional sobre els hipotètics riscos i que per tant, la decisió cal adoptar-la a uns altres nivells (més informats). La coerció implicaria la centralització i l'acceptació forçada de l'activitat imposada per organismes polítics centrals, de forma que pot aguditzar els conflictes locacionals més que solucionar-los, atès que faria augmentar la resistència de la comunitat local capaç de mobilitzar una oposició efectiva. D'altra banda però, el sentit comú (els accidents passen i "els experts també es poden equivocar") més l'evidència empírica, fan força improbable que aquesta estratègia coercitiva pugui reeixir (a més, aquesta estratègia difícilment hauria funcionat en el cas de Cardona donat el precedent del PDRI).

La *compensació econòmica* és l'estratègia preferida pels economistes. Es basa en el principi que la gent és egoista i que en conseqüència, actuarà en benefici propi buscant unes compensacions (com un cànon anual) per acollir aquest tipus d'instal·lacions, sobretot en localitats que es trobin mancades d'alternatives. L'evidència empírica però, demostra que les compensacions purament financeres han tingut un èxit molt menor del previst inicialment. Aquest egoisme racional -derivat de les actituds de tipus NIMBY (de l'anglès *Not in my backyard*, traduït com "no ho vull a la meva eixida), i tan repetides sistemàticament-, també es podria intentar superar amb d'altres alternatives: millora del balanç risc / benefici, disminució dels nivells de risc, o un augment de les compensacions.

La tercera estratègia és la de *persuasió*. Es tractaria de la més novedosa i la que emfatitzaria el factor de l'equitat. Les compensacions econòmiques hi tindrien un paper a jugar, però l'objectiu més important seria el de trobar els resultats més equitatius possibles per a tot el conjunt de la societat. Per tant, aquest paquet de compensacions hauria d'anar més enllà del simple cànon anual, o la millora de certes infraestructures, equipaments i serveis a la localitat afectada. Així, unes altres mesures a incloure serien la prevenció d'indemnitzacions contra els riscos qualificats de improbables (l'atenció mèdica, les assegurances sobre el valor de propietats, etc). Fora d'aquest marc estrictament econòmic, i relacionat a la qüestió de la "imatge", caldria una major participació local sota diverses modalitats, i un exemple podria ser el dels comitès de ciutadans amb potestat per fer

inspeccions periòdiques a les instal·lacions, amb l'ajut d'especialistes independents.

Les experiències d'aquest tipus han demostrat que requereixen d'una gran dosi de voluntat personal i que les persones més interessades a participar-hi, no representen sempre la majoria dels punts de vista dels ciutadans, sinó que tendeixen a ser les més crítiques i radicals amb l'activitat en qüestió. Però inclús en aquest darrer cas, i comptant amb el màxim de garanties sobre seguretat, compensacions i participació pública, el tema de la inequitat no estaria del tot resolt.

Uns altres autors han proposat una variant de l'enfocament anterior que es centra més en la distribució d'aquesta inequitat; així p. ex. White i Ratick (1989), proposaren dos tipus diferents d'estratègies: una, la coneguda de la compensació via transferència de beneficis a les comunitats que acullen les instal·lacions; i dues, la compartició del risc mitjançant instal·lacions més petites i disperses en el territori (les dues són del tot compatibles, tot i que rarament s'han plantejat conjuntament). Com s'ha apuntat abans, les compensacions impliquen beneficis monetaris i també no monetaris (subvencions, costos menors per a l'abocament de residus de la pròpia localitat, protecció econòmica de les propietats, dret de seguiment, inspecció i control, etc). En contrast, les estratègies de compartició del risc afronten d'arrel el tema de l'equitat des d'un punt de vista de la localització i distribució territorial, i en aquest cas, s'hauria de parlar de més d'una instal·lació de menor tamany i que es pugui fer extensiu el risc a uns altres territoris.

Ambdues mesures impliquen solucions en la direcció d'aproximar beneficis i costos, malgrat diferir en els mitjans. Cal tenir en compte però, que aquest tipus de polítiques (compensacions, compartir el risc o alguna combinació de les dues) implicarien importants costos econòmics pels promotors, i per aquest motiu, es tendeix a preferir una instal·lació única, a gran escala i centralitzada. Ara bé, l'oposició a aquestes instal·lacions grans també sera més elevada per uns majors riscos percebuts i per estar associades a factors com la complexitat tecnològica, possibles fenòmens incontrolats o catastròfics, la inaccessibilitat en la gestió, etc. D'altra banda, si s'opta per una descentralització i dispersió de les instal·lacions menors, aleshores també caldria considerar el cost derivat per les deseconomies d'escala (dues instal·lacions petites presenten més despeses

que una gran). En segon lloc però, els costos de les mesures compensatòries també serien menors per la menor intensitat (percebuda o no) dels impactes.

La darrera alternativa, en tot cas, podria ser preferida a la primera ja que l'equitat espacial s'asseguraria via compartició de riscos, reduint així la oposició popular. Ara bé, el risc agregat (la suma de persones a una més gran exposició a riscos potencials) podria augmentar en la mesura que diverses instal·lacions substituïrien una altra de gran. A més, no tots els llocs presenten unes condicions de seguretat suficients des d'un punt de vista tècnic, per la qual cosa la dispersió dels dipòsits no sempre és factible en termes de condicions del sòl, aigües, etc. Però també és cert que a voltes, la gent ha preferit sacrificar un major potencial teòric de risc, a canvi de més transparència en el procés de localització i d'una major equitat territorial.

4.3.- La inequitat social i territorial en un context NIMBY

Tots els països desenvolupats s'han marcat objectius molt importants per a la neteja dels sols, aigües, atmosferes i territoris molt degradats, la qual cosa requereix en primer lloc la introducció d'instal·lacions més eficients i controlades en la gestió dels productes i substàncies contaminants. Tanmateix, l'oposició a aquestes instal·lacions deixa a la societat dependent o vulnerable a situacions de riscos molt poc controlats en el passat (p. ex. la pràctica d'abocaments il·legals). Les causes de la síndrome anomenada NIMBY són prou conegudes i aquí en destacarien tres: a) les desigualtats en la distribució dels costos i beneficis d'un projecte; b) la percepció que la tecnologia pot millorar però també empitjorar la condició humana; i c) la por i rebuig als productes químics (la "quimifòbia"). Les solucions per a aquest tipus de conflictes locacionals passarien per un equilibri entre la localització d'aquest tipus d'activitats, amb la necessitat de les comunitats afectades de conservar els seus drets i nivells de salut i seguretat. Així, caldria també la resposta a les següents quatre preguntes:

i) Qui adopta la iniciativa en definir la necessitat d'una instal·lació? en quin tipus d'experiència es basa i sota quina percepció de necessitat?

En el passat, els projectes de localització d'activitats no desitjades gairebé sempre es trobaven condicionats per la demanda i el control del mercat,

de forma que les decisions sobre la tecnologia a utilitzar, la localització i els costos implicats es deixaven en mans del sector privat i el mercat. A partir dels anys setanta però, les externalitats negatives començaren a ser concebudes com a tals, i l'oposició a les noves instal·lacions fou cada cop més gran perquè va xocar amb les actituds NIMBY. Finalment, aquesta paràlisi ha acabat per ser una amenaça per a les noves tecnologies de tractament i emmagatzematge de residus tòxics;

ii) Quines són les característiques tècniques i econòmiques dels projectes i de la seva localització?

Tradicionalment, els poders públics han localitzat aquestes activitats a les zones industrials i lluny de les residencials, i només feien complir les mesures de salut i seguretat, però no es tenia en compte l'avaluació d'una instal·lació en termes de la contaminació generada o del tipus de gestió dels seus residus. Les pràctiques habituals d'abocament de residus seleccionaven llocs amagats i tancats per evitar les queixes, i sense que hi hagués massa preocupació per la possible dispersió dels elements contaminants. Però la preocupació social sobre aquesta contaminació va experimentar un salt qualitatiu molt important; la gent començà a tenir por de l'exposició a substàncies tòxiques fins a un extrem tan elevat que ja no va ser suficient el compliment de la legislació en vigor, o el disposar de tots els permisos. Els abocaments controlats de residus esdevingueren tabú i els nous projectes començaren a ser rebutjats sistemàticament.

Tanmateix, i durant bona part d'aquest període, l'aparell industrial i poders públics continuaren amb l'impuls de les localitzacions basades en l'antiga consideració convencional de tipus tècnic i econòmic; és a dir, persistia la concepció que la contaminació era una qüestió a resoldre amb uns mitjans tècnics, i independentment de les actituds públiques en el lloc potencialment receptor. Així, massa sovint les instal·lacions més grans es proposaven per aquells territoris remots (i que generaven escassos residus), exacerbant les tensions sobre les inequitats;

iii) Quins són els estàndards de justícia que s'apliquen en aquells casos d'interessos oposats en relació a una localització controvertida?

La confiança pública en la justícia d'un procés de presa de decisions esdevé vital per a un procés democràtic. Si bé la gent d'un poble pot no estar del tot satisfeta amb el fet que una instal·lació es localitzi en el seu àmbit municipal, podria acceptar el procés com a vàlid per mitjà del qual s'hagués arribat a la decisió final. Convencionalment, un projecte gaudiria de l'acceptació política si superés la prova del "bé més gran per al màxim nombre possible de gent"; a la pràctica això significava que el projecte era autoritzat si aportava nous llocs de treball, ingressos via impostos i contribuïa al desenvolupament local.

La definició d'allò que és just i acceptable pot canviar amb el pas del temps, i això és justament el que succeeix sovint en el cas de moltes localitzacions controvertides. L'ètica de la propietat privada i de l'economia utilitarista ha de competir ara amb una altra ètica -la de les minories o les comunitats locals afectades-; i és per aquesta raó que els projectes que teòricament haurien de servir al "bé comú" són ferotjament desafiats pels drets individuals i comunitaris (i inclús ecològics). Un exemple clar d'aquesta situació són les incineradores, atès que els seus defensors argumenten que la seva contaminació directa és molt menor (i més controlable) que la generada per mètodes convencionals (com els abocaments superficials) i que per tant, la incineració seria l'alternativa amb una relació cost-efectivitat més gran. Els opositors però, diuen que aquest tipus d'instal·lacions comporten riscos inacceptables per a la salut de la població resident. En cert sentit, es pot dir que ambdues visions tenen raó, però també és cert que en situacions de controvèrsia, és la segona classe d'ètica la que acaba per prevaler mes;

iv) Qui adopta la decisió sobre el lloc escollit i a través de quin procés?

Tradicionalment, en aquestes decisions de localització hi han intervingut els promotors i els poders públics locals, i les formalitats eren mínimes, així com també molt laxes les lleis ambientals i de seguretat (de fet, un cop aprovada la instal·lació, la pràctica habitual era que el promotor podia procedir com creïés més oportú). Una alternativa possible a les controvèrsies sobre les localitzacions polèmiques és la de tornar de nou als mecanismes de mercat; Això vol dir que si hi ha uns drets de propietat clarament definits, aleshores les decisions òptimes de localització són més factibles d'assolir-se mitjançant una subhasta i la concessió a

l'aspirant que oferís una major quantitat de diners. La privatització té, certament, un potencial per resoldre els problemes NIMBY però presenta també uns altres problemes (afavorir els drets de les comunitats més riques, o no adequar-se gaire bé a un planejament territorial d'equilibri ni amb una política de reducció de residus).

Segons R. Kasperson et al. (1992), l'alternativa a la possibilitat del mercat s'articulava al voltant de cinc principis:

- i) El bé comú social requereix que algunes comunitats i localitats concentrin determinats riscos;
- ii) En la mesura que sigui raonable, cal evitar els riscos i que aquests no siguin mitigats o compensats;
- iii) Els riscos inevitables s'han de compartir i no concentrar-los en uns pocs territoris;
- iv) En la mesura que sigui possible, la imposició d'un risc ha de ser un acte voluntari;
- v) Els riscos inevitables s'han d'acompanyar amb beneficis compensatoris.

Per tant, i quant al procés, la selecció d'un lloc hauria de guanyar legitimitat via una major participació pública, evitar la confiscació de drets per part de l'Estat i proporcionar a la comunitat un cert nivell de control sobre la instal·lació (potser una opció fóra la formulació d'un contracte entre promotor i comunitat -a banda dels poder públics-, amb els drets, deures i responsabilitats especificats i definits a nivell judicial). Cal tenir en compte que per motius de justícia i acció democràtica, les properes polítiques de localització d'instal·lacions perilloses a implantar es mouran en un marc restrictiu respecte els criteris tècnics i econòmics, per anar avançant cap a unes estratègies més integradores que combinin els factors de compensació i compartició de riscos. La gran conflictivitat social generada ha fet augmentar la importància dels criteris d'equitat, en detriment dels tècnics, abans força més considerats.

La localització de les instal·lacions de risc fa que els promotors públics es trobin davant el clàssic dilema de reconciliar els beneficis d'activitats socialment

no desitjades amb uns costos molt localitzats. Mentre que qualsevol activitat no desitjada més "tradicional" es podria definir d'acord amb el concepte anterior, els dipòsits de residus especials eleven el potencial de conflicte pel fort component d'incertesa envers les comunitats afectades. Sota aquestes circumstàncies, els riscos percebuts i hipotètics es troben al mateix nivell que aquells altres que són determinats "científicament", i generen les condicions per tal que la realitat i la percepció siguin quelcom cada vegada més indiferenciat. Simultàniament, aquest clima d'incerteses i suposicions contribuiria a l'estímul de la resistència, malfiança i escepticisme de la comunitat afectada envers els promotors.

Amb aquests plantejaments, la participació social esdevindria una qüestió desitjable des d'un punt de vista ètic i imprescindible pel que fa a la seva eficàcia. Inclús, en termes turístics, aquest tipus de participació afavoriria la millora de la imatge exterior de la localitat, perquè si les entitats representatives participessin en la gestió de la instal·lació, podria incrementar-se la seva credibilitat envers els turistes; és a dir, aquests veurien com més fiable la possible compatibilitat entre el turisme i dipòsit, en constatar la incorporació de la comunitat local en el seguiment de l'activitat quotidiana d'aquesta instal·lació. En conseqüència, l'increment de la participació ciutadana i una major democratització en la presa de decisions, són considerats com unes estratègies bàsiques per erosionar la síndrome NIMBY, i en darrera instància, aquestes siguin potser l'única alternativa davant la incertesa científica inherent a moltes instal·lacions de final de carrera.

Una vegada fracassades més o menys les estratègies purament coercitives, o aquelles altres basades en l'assumpció simplista de riscos a canvi de beneficis econòmics, les estratègies més viables s'haurien de basar en la determinació dels factors o mecanismes que contribuirien a la participació social, els avantatges i inconvenients, i les accions a evitar per no provocar la malfiança i la pèrdua de credibilitat. Tot i això, també és cert que els éxits en la localització consensuada d'activitats no desitjades són molts menys que els intents fracassats; de qualsevol forma, existeixen algunes experiències positives de les quals caldria extreure determinades conclusions⁹. Així, algunes

⁹ Veure p. ex. Harris (1993) -per al cas d'un dipòsit de residus orgànics i inorgànics a la província canadenca d'Alberta-, i Nieves et al. (1992) -per al de l'estat nord-americà de Wisconsin i els dipòsits de RSU obligatoris per a cadascun dels comtats.

de les mesures que afavoreixen aquesta participació i implicació locals -i per tant, l'acceptació final de la instal·lació-, serien següents:

- i) El reconeixement que amb l'actual evidència científica, els arguments del tipus "risc zero" i "seguretat total", són impossibles;
- ii) Nomenament d'un comitè d'estudi del dipòsit i nomès parcialment integrat per tècnics o "experts" en la matèria, amb una coordinació a càrrec d'una persona especialista en qüestions socials;
- iii) Organització periòdica de reunions informatives obertes a la comunitat, i en què la participació dels representants polítics restés relegada a un segon terme;
- iv) Elecció dels representants de les parts afectades per fer de portaveus davant els mitjans de comunicació, una qüestió delicada atès la tendència del llenguatge periodístic a utilitzar expressions que denoten temor i rebuig ("dioxines", "efectes congènits", etc). A més, els sectors opositors a aquestes instal·lacions han rebut sovint una atenció desproporcionada si es compara a les postures positives, fet perfectament normal i que cal assumir en aquest tipus de situacions;
- v) L'exempció de pagament en el cicle dels residus per a les comunitats on s'ha localitzat un dipòsit;
- vi) La garantia de protecció del preu de les propietats, la provisió de serveis inexistents o insuficients, i d'un fons d'assegurances per als "imprevistos" que puguin succeir;
- vii) En general, es constata un major èmfasi en la minimització i distribució espacial dels riscos, més preocupació pels efectes que pugui provocar la instal·lació en la salut i matge de la comunitat afectada (en canvi, uns altres aspectes com les dimensions del dipòsit o el tipus de residus semblen tenir menys importància), i també garanties d'anar més enllà de les tradicionals mesures compensatòries.

En aquesta qüestió de la participació ciutadana, la darrera tendència que es posa en pràctica és l'anomenada "tècnica discursiva", és a dir, mecanismes

més directes de participació en els quals l'aprenentatge i la interacció social tinguin un paper més rellevant en descobrir les coses que de veritat preocupen a la gent. Es tractaria de processos de discussió en grup com "taules rodones de ciutadans" o "jurats populars" (Webler et al. 1995). En el fons, aquesta proposta metodològica és una crítica a l'ús de qüestionaris com a mitjà d'avaluació de les inquietuds socials; en cas que siguin uns qüestionaris tancats, només es dona l'oportunitat de respondre les preguntes llistades; i si són oberts, aleshores no tenen en compte que potser la gent no ha tingut prou temps per reflexionar amb deteniment les seves opinions, sobretot en qüestió de riscos sobre els quals hi ha molt poca o nul·la informació. A més, els qüestionaris valoren les respostes amb el mateix pes i per tant, el que diguin les persones no interessades o no informades val tant com l'opinió de la gent més formada o amb més coneixements sobre el tema (Kunreuther et al. 1993).

Però aquestes estratègies de participació també presenten inconvenients, com p. ex: la dificultat en l'elecció d'una mostra representativa de la població (la voluntat de participació dependrà molt de factors com ara l'interés personal, el tipus d'ocupació laboral, temps de dedicació necessari en la participació, etc); la volatilitat de les opinions expressades segons com es vagin desenvolupant les reunions; la tendència de certs grups de gent en afegir-se a aquelles opinions majoritàries; o la presència de líders o individus de personalitat forta que poden guiar o influenciar molt els resultats finals en funció d'interessos particulars.

Encara que aquesta estratègia dels "jurats populars" no assegura tampoc l'èxit de qualsevol proposta, sí són molt útils per tres raons: una, adonar-se del que realment preocupa a la gent afectada en aquest tipus de problemàtiques; dues, aprendre dels errors comesos pels grups o institucions promotores de les instal·lacions, i veure que el llistat de preocupacions i temes d'interès de les comunitats locals poden ser molt diferents al que puguin tenir els tècnics i experts (allò que s'ha comentat abans sobre la diferència de percepció entre el món científic i el popular); i tres, que en cas d'acceptació, la participació activa tendeix a reconduir el procés de localització de forma que el projecte inicialment previst, és millorat substancialment.

4.4.- Referències bibliogràfiques

- BLOWERS, A. (1997): comunicació personal (juny).
- BLOWERS, A. i LEROY, P. (1994): "Power, politics and environmental inequality: a theoretical and empirical analysis of the process of peripheralisation", *Environmental Politics*, 3: 197-228.
- DAKE, K. (1992): "Myths of nature: culture and the social construction of risk", *Journal of Social Issues*, 48(4): 143-156.
- ERIKSON, K. (1994): "Comment on Metz. Potential impacts of nuclear on local economics. Rethinking the issue", *Risk Analysis*, 14(5): 771-772.
- FUNCTOWICZ, S. i RAVETZ, J. (1992): "Three types of risk assessment and the emergence of post-normal science", a S. Krimsky i D. Golding (eds.), *Social theories of risk*, pp. 251-273. Westport, Conn: Praeger.
- FLYNN, J.; BURNS, W.; METZ, C. K.; i SLOVIC, P. (1992): "Trust as a determinant of opposition to a high-level radioactive waste repository. Analysis of a structural model", *Risk Analysis*, 12(3): 417-429.
- FLYNN, J.; SLOVIC, P.; i METZ, C. K. (1993): "The Nevada initiative. A risk communication fiasco", *Risk Analysis*, 13(5): 497-502.
- FLYNN, J. (1997): Comunicació personal (juliol).
- FREUDENBURG, W. i PASTOR, S. (1992): "NIMBYs and LULUs. Stalking the syndromes", *Journal of Social Issues*, 48(4): 39-61
- GOLDING, D. (1997): comunicació personal (abril).
- HARRIS, W. E. (1993): "Siting a hazardous waste facility. A success story in retrospect", *Risk Analysis*, 13(1): 3-5.
- HARVEY, D. (1973): *Social justice and the city*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- HARVEY, D. (1996): *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.
- HENDERSON, D. E. (1993): "Science, environmental values and policy prescriptions", a J. M. Gillroy (ed.), *Environmental risks, environmental values and political choices*, pp. 94-109. Boulder, Colorado: Westview Press.
- JOHNSON, B. i SLOVIC, P. (1995): "Presenting uncertainty in health assessment: initial studies of its effects on risk perception and trust", *Risk Analysis*, 15(4): 485-494
- JUNGERMANN, H.; RÜDIGER, H.; i FISHER, K. (1996): "Credibility, information preferences and information interests", *Risk Analysis*, 16(2): 251-261.
- KASPERSON, R.; GOLDING, D.; i TULER, S. (1992): "Social distrust as a factor in siting hazardous facilities and communicating risks", *Journal of Social Issues*, 48(4): 161-187.
- KUNREUTHER, H.; FITZGERALD, K; i AARTS, T. D. (1993): "Siting noxious facilities: A test of the facility siting credo", *Risk Analysis*, 13(3): 301-315.
- LEISS, W. (1995): "Down and dirty. The use and abuse of public trust in risk communication", *Risk Analysis*, 15(6): 685-692.
- LEISS, W. i CHOCIOŁKO, C. (1994): *Risk and Responsibility*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

- METZ, W. C. (1994): "Potential negative impacts of nuclear activities on local economies. Rethinking the issue", *Risk Analysis*, 14(5): 763-770.
- MISCH, A. (1994): "Valoració dels riscos ambientals quant a la salut", a L. Brown et al. (eds.), *L'estat del món, 1994*, pp. 129-150. Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.
- MITCHELL, J. V. (1992). "Perception of risk and credibility at toxic sites", *Risk Analysis*, 12(1): 19-35.
- NEWCOTT, W. R. (1997): "El despegue de Las Vegas", *Revista Geo*, 131 (desembre): 38-48.
- NIEVES, L. A.; HIMMELBERGER, J.; RATICK, S. J.; i WHITE, A. L. (1992): "Negotiated compensation for solid waste disposal facility siting. An analysis of the Wisconsin experience", *Risk Analysis*, 12(4): 505-511.
- PETERS, R. G.; COVELLO, V. T.; i Mc CALLUM, D. B. (1997): "The determinants of trust and credibility in environmental risk communication: an empirical study", *Risk Analysis*, 17(1): 43-54.
- RAYNER, S. (1992): "Cultural theory and risk analysis", a S. Krimsky i D. Golding (eds.), *Social theories of risk*, pp. 83-115. Westport, Conn: Praeger.
- RENN, O. (1997a): comunicació personal (juny).
- SLOVIC, P. (1992): "Perception of risk. Reflections on the psychometric paradigm", a S. Krimsky i D. Golding (eds.), *Social theories of risk*, pp. 117-152. Westport, Conn: Praeger.
- SLOVIC, P.; FLYNN, J.; i GREGORY, R. (1994): "Stigma happens", *Risk Analysis*, 14(5): 773-777.
- TÀBARA, J. D. (1996): *La percepció dels problemes de medi ambient*. Barcelona: Beta Editorial (col.lecció: *Debats Mediambientals*).
- WALKER, G. (1997): comunicació personal (juliol).
- WEBLER, T.; RAKEL, H.; RENN, O; i JOHNSON, B. (1995): "Eliciting and classifying concerns. A methodological critique", *Risk Analysis*, 15(3): 421-436.
- WHITE, A. i RATICK, S. (1989): "Risk, compensation, and regional equity in locating hazardous facilities", *Papers of Regional Science Association*, 67: 29-42.

OUT AND ABOUT

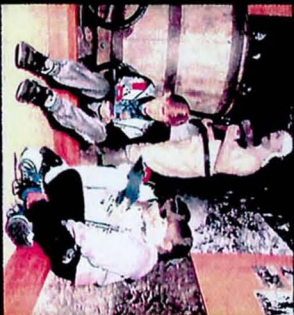
The Salt Museum is an ideal centre to explore the area. A wide range of tourist literature

is available providing information on nearby attractions and details of canal and river trips from Northwich.

EDUCATIONAL SERVICE

We offer a full programme of educational activities. These include sessions for schools linked to the national curriculum as well as adult group visits. We run holiday workshops for all ages. The Community and Education Officer would be pleased to provide further details.

FACILITIES

There is a free car park, toilets, coffee shop and gift shop. We have an AV room with Induction Loop facilities,

but regret that disabled access is at present confined to the shop and temporary exhibitions. Admission charge to main galleries. Free entry to temporary exhibitions.

HOW TO GET THERE

The Salt Museum is situated about half a mile south of Northwich town centre and about half a mile from the A556 Chester to Manchester road. It is well signposted.

OPEN ALL YEAR

Tuesday - Friday 10-5
(Open Mondays during August)
Saturday - Sunday 2-5
(12-5 during August)
Also Bank Holiday Mondays
Closed Christmas Eve,
Christmas Day & Boxing Day

The Salt Museum
162 London Road
Northwich
CW9 8AB
(01606 41331)

design Cheshire Museums Service

Il·lustracions 4.1 i 4.2

Les instal·lacions de l'empresa minera al costat del riu Cardener i el nucli de la Coromina, des del castell de Cardona; a la dreta, l'entrada a la Vall Salina (Foto: Joan C. Llurdés)

Vista de la Vall Salina des de la rampa d'accés a la Muntanya de Sal habilitada en el runam "vell"; sobre un promontori, el castell i Parador de Cardona (Foto: Joan C. Llurdés).

5.- El context socioeconòmic de la comarca del Bages

5.1.- Introducció

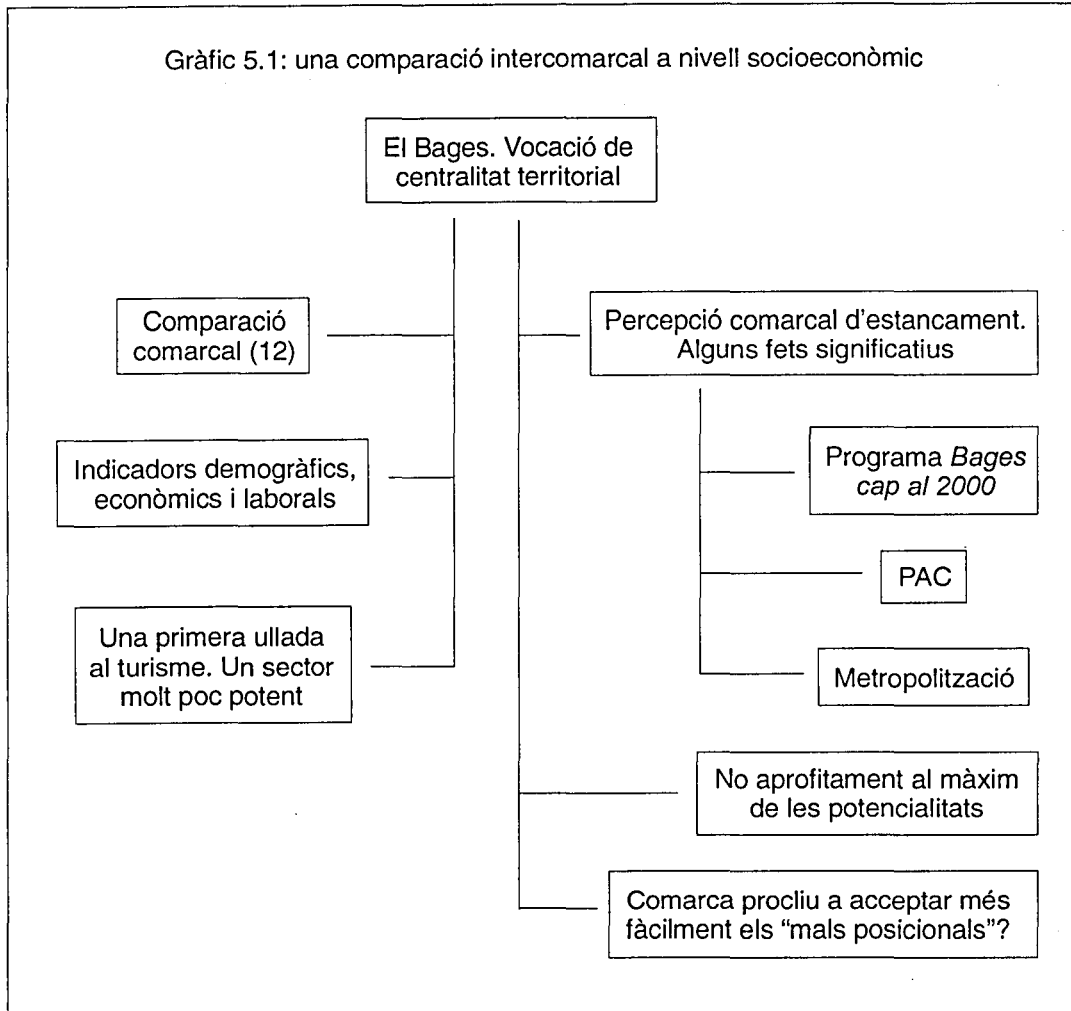
En aquest capítol, es fa una aproximació a les estructures econòmiques i demogràfiques del Bages, amb una perspectiva comparativa amb unes altres comarques (11) que per les seves característiques en aquests dos àmbits, es podrien considerar com a més o menys similars (tot i les especificitats pròpies de cadascuna). L'objectiu és analitzar la situació real de la comarca, i també comprovar si es tracta d'un territori que estigui experimentant un període d'una certa atonia o estancament (si més no, força evident a nivell demogràfic), per no saber de capaç d'aprofitar al màxim totes les seves potencialitats; alhora -i tal com es veu al capítol 4, es parteix de la idea que un territori en situació de crisi, pot ser més "receptiu" en l'acceptació d'algunes instal·lacions industrials impopulars (les de tractament de residus).

L'anàlisi s'inicia amb unes breus referències territorials i geogràfiques de la comarca, amb un especial èmfasi a la seva tradicional vocació de centralitat, per després endinsar-se de ple en aquesta comparació intercomarcal, i també intermunicipal. Des d'un punt de vista demogràfic, es destaca que el Bages és una comarca amb una forta tendència a l'envelliment, i que malgrat haver-hi alguns municipis amb un gran dinamisme, uns altres (la capital i els de tradició industrial), pateixen una greu davallada demogràfica -el reflex d'un procés de declivi econòmic. Des d'una perspectiva econòmica, es tracta d'una comarca on les activitats industrials encara mantenen una posició rellevant quant a la generació de la riquesa comarcal, i on sembla que el procés de "turistificació" territorial no hi ha arribat. En total, segons alguns indicadors (p. ex. el PIB per càpita, renda familiar, etc), es podria desprendre que estem davant un territori que als darrers anys, no ha progressat tant en comparació a uns altres, i que es manté -com s'ha afirmat alguna vegada- en "un confortable estancament".

Per últim, s'ha volgut anar una mica més enllà de les estadístiques (que sempre poden ser interpretables des de diferents punts de vista, a més del ja citat problema de manca de dades actualitzades), i s'ha fet una ullada a alguns fets significatius que fan pensar en aquesta percepció d'estancament -inclús des de la mateixa comarca. Això s'ha completat amb una breu pinzellada al

sector turístic de les comarques objecte d'estudi (infraestructura d'allotjament), i que pot servir d'introducció al capítol específic sobre el turisme al Bages.

Paraules claus: *Bages, Comarques de comparació (11), Centralitat territorial, Demografia, Indicadors demogràfics i econòmics, Percepció d'estancament, Infraestructura d'allotjament*

5.2.- Una primera visió de la comarca. La seva vocació de centralitat territorial

La comarca del Bages es localitza en una posició central del territori català, i es mostra com un àmbit espacial amb una evident funció de terra de cruïlla, a mig camí entre la serralada dels Pirineus, les planes de Ponent i les

terres litorals, sent tots uns sectors de la geografia catalana força contrastats¹. Aquest paper de peça central s'ha vist molt afavorit per la confluència dels diversos cursos fluvials que configuren la xarxa hidrogràfica del Llobregat, i que han esdevingut veritables vies d'accés cap a les terres veïnes (el Cardener i les rieres de Rajadell, Calders, Mura, Guardiola, Fonollosa i Gavarresa). Ha estat aquest riu el que, al seu pas per la comarca bagenca, ha excavat una conca d'erosió al fons de la qual es localitza l'anomenat Pla de Bages, amb la ciutat de Manresa i els pobles de la rodalia que constitueixen el seu nucli central. Aquesta plana es troba envoltada per unes bandes perifèriques de terres enlairades i formacions muntanyoses (altiplans i serres), i de les quals només uns pocs cims ultrapassen els 1.000 m d'altitud; en aquest sentit, destacarien els de Sant Jeroni (1.236 m) al massís de Montserrat, el Montcau (1.053 m) a la Serra de St. Llorenç del Munt, el Puig-rodó (1.057 m) a l'altiplà del Moianès, i la Serra de Castelltallat, al Bages sec, que voreja els 1.000 m.

Aquestes terres elevades, a ponent, llevant i migdia, tanquen la comarca i exerceixen de límits naturals amb les seves veïnes; així, al sector NE-E limita amb l'Osona pel costat de l'altiplà del Moianès que separa la plana bagenca de la de Vic, mentre que a l'est és la Serra de Sant Llorenç del Munt qui fa de partió amb el Vallès Oriental i al SE-S amb el Vallès Occidental; pel sud, el Bages s'uneix al Baix Llobregat a l'alçada de l'estret del Cairat, al peu del massís montserratí, i pel costat SO-O és aquesta mateixa serralada qui la separa de l'Anoia; per la seva banda, al sector NO-O són les serres menors de Rubió, Castelltallat i Garrigues les que marquen la divisió amb la comarca igualadina i també el Solsonès. Per últim, al sector nord, i a l'alçada del municipi de Navàs, s'abandona el Bages per endinsar-se al Berguedà, malgrat que aquesta és l'única zona on no existeix cap element orogràfic o hidrogràfic que justifiqui l'existència d'un límit comarcal. En total, i d'un extrem a un altre, les distàncies màximes són de 44 km seguint una línia diagonal entre els municipis de St. Feliu Sasserra i Monistrol de Montserrat, i de 54 km des de Moià a Aguilar de Segarra.

Com a qualsevol divisió administrativa però, el Bages no deixa de tenir una certa artificialitat -especialment als seus extrems- perquè les comarques són, en general, unes entitats dinàmiques, marcades i limitades per un conjunt de relacions humanes -socials i econòmiques-, centrades al voltant d'una ciutat

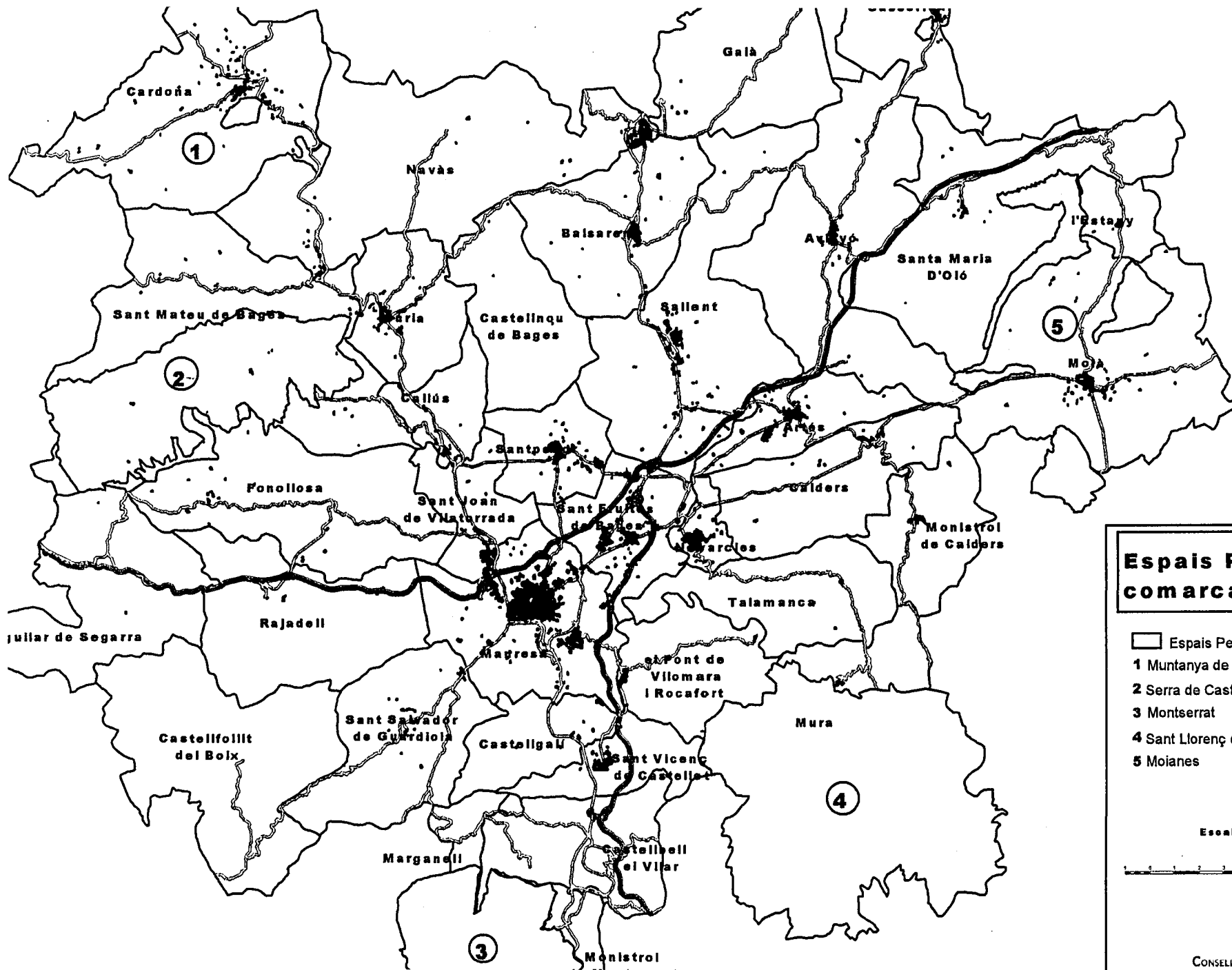
¹ En realitat, el centre geogràfic de Catalunya es troba al Santuari de Pinós (931 m), a la comarca veïna del Solsonès, en una zona gairebé limítrof amb l'extrem NO del Bages.

que exerceix la funció de mercat i centre de serveis en relació amb els altres nuclis que integren l'àrea d'influència. Des d'un punt de vista orogràfic, hidrogràfic i biogeogràfic, seria difícil encabir-hi municipis com el mateix Sant Feliu Sasserra (subcomarca del Lluçanès), mentre que segurament seria més fàcil d'incloure-hi el terme de Rellinars (al Vallès Occidental, a ponent de la Serra de l'Obac i a la vall de la riera homònima, que desemboca al Llobregat). Des d'una perspectiva més de geografia humana, aquest també podria ser el cas de la vila de Moià, un petit centre de serveis en relació als nuclis que l'envolten i que tradicionalment s'ha considerat com una comarca natural, tot i esquarterada entre les comarques del Bages, Osona i Vallès Oriental². Fins i tot, també es podria citar el cas de Cardona i la seva antiga reivindicació de formar part d'una hipotètica comarca del Cardener, a l'entorn de la vall mitjana d'aquest riu³.

La comarca, d'acord amb la llei d'abril de 1987 que regula l'organització territorial del territori català, abarca els mateixos municipis i una extensió similar que l'establerta per la Generalitat republicana l'any 1936, és a dir, 35 municipis amb una superfície total de 1.295,2 km² (el 4,1% del país), només superada per cinc comarques -la Noguera, Alt Urgell, Segrià, Pallars Sobirà i Alt Empordà. La seva superfície mitjana municipal és de 37 km², lleugerament per sobre de la mitjana catalana (34 km²), però amb notables diferències, que oscil·len entre els minços 5,5 km² de Navarces i els 101 de Sant Mateu de Bages. Pel que fa a la població, l'any 1996 tenia censats 152.586 habitants, que representen el 2,5% del total de Catalunya, i ocupava la vuitena posició darrera de les cinc que integren la Regió I -capitalitzada per Barcelona-, el Tarragonès i el Segrià. La ciutat de Manresa -la capital comarcal-, en tenia 64.385 i el 42,19% del conjunt comarcal, sent el principal centre urbà i de serveis que ha propiciat que gran part dels municipis del seu entorn hagin experimentat una creixent evolució econòmica i demogràfica. En aquest mateix any la densitat comarcal era de 117,8 hab / km², inferior a la mitjana del país (188,2 hab/km²) (mapes 5.1 i 5.2).

² Moià capitalitza l'àrea del Moianès que inclús antigament, ja havia estat capital d'una sots-vegueria que depenia de Barcelona, abans de passar a formar part del corregiment de Manresa. L'altitud d'aquesta àrea (Moià, 717 metres) comporta una major pluviositat respecte les terres deprimides del Bages i una vegetació i un paisatge diferencials (p. ex. rouredes), factors que fan possible que sigui reconeguda com a comarca natural i subcomarca; els municipis que inclouria són els de Moià, Castellcir, Collsuspina, Castellterçol, Granera, Sant Quirze Safaja, l'Estany, Santa Maria d'Oló, Calders i Monistrol de Calders. De fet, i com es comprovarà al capítol 7, aquesta és una de les principals àrees d'interès turístic de la comarca, integrant un Consorci turístic.

³ A diferència del Moianès però, en aquest cas era força més difícil i imprecís fixar un continent per aquesta teòrica comarca del Cardener, i inclús, ni tan sols hi ha hagut mai una consciència popular molt arrelada entre la mateixa població sobre la pertinença a una altra comarca que no sigui el Bages.

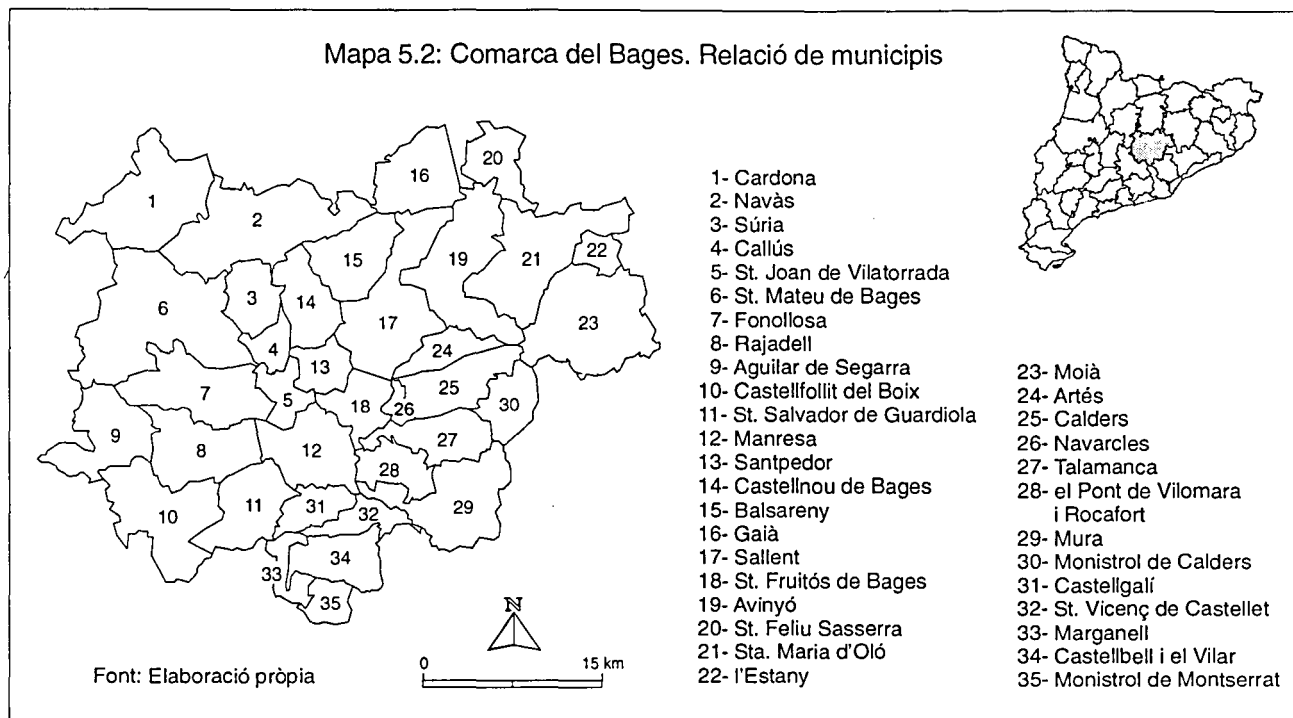
**Espais PEIN,
comarca del Bages**

 Espais Pein
 1 Muntanya de Sal de Cardona
 2 Serra de Castelltallat
 3 Montserrat
 4 Sant Llorenç del Munt i l'Obac
 5 Moianes

Escala 1:350000

 CONSELL COMARCAL DEL BAGES

L'economia bagenca es caracteritza per una certa diversificació dels sectors productius, com a conseqüència de l'important pes que tenen encara algunes activitats de l'àmbit industrial; hi destaquen la indústria tèxtil (malgrat les crisis), i també la metal·lúrgica (orientada cap el sector d'automoció), l'alimentació i les manufactureres, i tampoc cal oblidar la rellevància que té en algunes localitats, l'activitat minera centrada en l'extracció de mineral potàssic. En canvi, el sector primari té una importància molt menor, amb una agricultura quasi monopolitzada pel conreu cerealístic i una ramaderia molt especialitzada en la cria de bestiar porcí. El tercer gran agrupament d'activitats -el terciari i serveis- ha estat el que ha experimentat una sensible evolució durant els darrers anys, amb una especial referència al comerç i serveis; en aquest sector específic però, el pes que hagin pogut assolir les activitats turístiques continua sent molt reduït, i de fet, el Bages comparteix amb una gran part de la Depressió Central, aquesta imatge tan difosa de ser una terra de pas (la gent hi passa però no s'hi queda) o amb un escàs atractiu turístic. És a dir, sembla com si aquella "ullada turística" de què parlava John Urry no hagués acabat de consolidar-se a la comarca bagenca.

Molt poca gent qüestiona que la comarca del Bages en general -i en particular Manresa- siguin des de fa molt de temps, els dos centres al voltant

dels quals ha gravitat una bona part de la Catalunya Central. En aquest aspecte, hi juga un paper clau la seva localització geogràfica en aquesta Depressió, que ha afavorit que tingui una posició privilegiada i hagi esdevingut una àrea de convergència (p. ex. l'expansió del diari manresà *Regió 7* per diverses comarques interiors en seria una molt bona mostra). Hi coincideixen i també s'obren des d'aquí, els camins naturals de les conques dels rius Llobregat i Cardener, i és un lloc de pas obligat, un centre d'influència radial, a més de ser la comarca més potent de la Catalunya interior a nivell demogràfic (més enllà de l'àmbit metropolità, i llevat del Segrià). D'aquesta manera, a l'entorn del Bages s'han establert moltes relacions de diversos tipus, i no tan sols amb algunes de les comarques immediatament veïnes -el Berguedà i Solsonès especialment- sinó també amb unes altres que pertanyen a aquest àmbit Central (en canvi però, aquests vincles són molt febles amb l'Anoia o Osona). Per tant, la ciutat de Manresa estaria en situació d'assumir el paper que tradicionalment li ha otorgat el conegut eslògan propagandístic de "Manresa, cor de Catalunya", i d'aparèixer com la gran ciutat regional de les terres de l'interior.

La vocació de centralitat i capitalitat bagenca ha estat tradicionalment una constant al llarg de la història, alhora que ha afirmat diverses vegades la seva voluntat d'exercir un paper vertebrador en relació al conjunt d'aquestes terres, fet que s'ha traduït en determinades realitats administratives concretes. Les antigues divisions territorials de Catalunya han atribuït a l'àmbit territorial vertebrat per Manresa, un paper preponderant en l'estructuració del territori, bé sigui com a capital de vegueria, corregiment o regió, és a dir, capital d'un espai de caire supracomarcal⁴. Així, la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya va acordar la creació d'uns agrupaments comarcals -les Vegueries- seguint les antigues circumscripcions del poder reial, de forma que la ciutat de Manresa fou escollida cap de la VII Vegueria (comarques Bages, Berguedà, Solsonès i Anoia). El text del llibre que donava a conèixer aquesta nova divisió territorial catalana del 1936 (Generalitat de Catalunya, 1937: 86), descrivia aquesta regió com unes terres que:

⁴ Fóra molt interessant recórrer a diverses fonts cartogràfiques antigues per veure de quina forma es dividia administrativament Catalunya segles enrera: p. ex. el fogatge de Pere III de l'any 1359, els mapes dels cartògrafs francesos i flamencs com Nicolas Sanson (1660), Carel Allard (1705), Placide de Saint Hélène (1707), Nicolas de Fer (1714) i la relació i mapa de Josep Aparici (1708 i 1720).

(...) *travessades pel Llobregat i els seus afluents, Cardener i Anoia, constitueixen un país que ha superat la magresa de la terra, accentuada pel clima que hi atura el conreu del cep i de l'olivera, amb l'aprofitament de la força fluvial d'una manera tan intensa que les vores del Llobregat i del Cardener són un veritable rosari de colònies tèxtils i les de l'Anoia un seguit de papereres i adoberies. Demés, l'alt muntanyam de les capçaleres d'aquesta regió facilita una explotació forestal notable. Recentment, la descoberta de les sals potàssiques ha superposat a aquestes activitats la dels aprofitaments minerals que ja s'havia iniciat amb les jaciments lignítics. Manresa és el centre natural al qual convergeixen les comunicacions mestres d'aquestes comarques, especialment del Bages, Berguedà i del Solsonès (taula 5.1).*

Taula 5.1: La Regió VII segons la divisió territorial de Catalunya (1936)

Comarques	Municipis	Població (hab.)	Superfície (km ²)	Densitat
Anoia	34	43.463	895,42	48,5
Bages	35	101.397	1.302,57	77,8
Berguedà	32	40.158	1.188,32	33,8
Solsonès	15	11.874	1.050,21	11,3
Total	116	196.892	4.436,52	44,4

Font: Generalitat de Catalunya, Conselleria d'Economia (1937)

Aquestes vocacions inicials de centralitat territorial han estat també un fet recurrent al llarg de la segona meitat d'aquest segle, i fins avui dia han aparegut nombroses propostes que remarquen el paper de Manresa i el Bages respecte l'organització de Catalunya i els seus territoris centrals. Si ens limitem tan sols a les dues darreres dècades, citar diverses investigacions; p. ex. els treballs de l'urbanista Manuel Ribas Piera (1971 i 1983), en què es proposa una vinculació més gran envers el Bages d'unes altres comarques amb les quals l'existència de lligams era (o continua sent-ho) un fet molt feble, com els casos de l'Anoia i la Cerdanya (en aquesta darrera, ja es preveia que el futur reforçament de l'eix del Llobregat provocaria un canvi de gravitació, a favor de Manresa i en detriment de Vic). Un segon estudi fou el de Lluís Casassas i Joaquim Clusa (1981) sobre la creació d'un conjunt d'unitats territorials de diferents nivells i jerarquies, en el context de les quals Manresa havia de jugar un paper clau; paral·lelament, es recomanava també l'adscripció de l'àrea de Vic a la de Manresa, perquè malgrat les deficiències existents en matèria de carreteres entre ambdues demarcacions, la construcció de l'Eix Transversal en facilitaria la comunicació mútua.

Finalment, el 1995 va ser aprovat el Pla Territorial General de Catalunya en què s'estableixen les línies generals que han d'orientar el desenvolupament i el planejament del país, i que es fonamenta en un hipotètic reequilibri territorial i un previsible creixement demogràfic (uns 7,5 milions de persones fins l'any 2026). Aquest pla fixa sis àrees de divisió territorial anomenats *àmbits* -Ponent, Ebre, Camp de Tarragona, Comarques de Girona, Metropolità i el de les Comarques Centrals-, sent aquest últim el que aplega les comarques del Bages, Berguedà, Solsonès, Osona, Cerdanya i Anoia. En el pla s'afirma que aquesta àrea té un gran pols de creixement i serveis al voltant de les ciutats de Manresa, Igualada i Vic, malgrat que no s'estableix en cap cas la definició d'una capitalitat concreta en favor d'una ciutat o altra⁵ (taula 5.2 i mapa 5.3).

Al marge de les disquisicions teòriques que hi ha sobre la pertinença o no a una unitat territorial concreta, les modificacions que s'han succeït des de l'antiga Regió VII de 1936 fins l'actualitat han estat notables. La relació entre les ciutats de Manresa i Igualada és més feble avui del que ho era als anys trenta, i aquest seria un bon exemple de com algunes àrees poden perdre la seva pertinença a una unitat territorial, o "segregar-se" envers unes altres amb major potencial, fent variar un fet regional que es donava com a cert. Encara que hi existeix una certa relació entre Igualada i Manresa (però no entre l'Anoia i les altres comarques que integren la Regió), les pèssimes comunicacions entre aquestes dues ciutats han provocat que el vincle sigui extraordinàriament pobre⁶. Demés, la millora de les comunicacions entre l'Anoia i Barcelona ha accentuat aquesta "segregació" de la comarca igualadina de l'àmbit manresà, i el seu basculament cap a l'àrea metropolitana. No obstant això, la rodalia de Calaf (coneguda amb el nom de Segarra Calafina) sí manté un lligam tradicional amb la capital bagenca, que amb el temps ha acabat per esdevenir el seu principal centre subministrador de béns i serveis, fet que amb tota probabilitat, es veurà notablement incrementat amb l'Eix Transversal.

⁵ Les reaccions a aquest pla han estat de tota mena; des de Manresa l'acord és total i aquesta acceptació també es va manifestar a la Cerdanya (encara que en aquest cas, el cisma podria provenir dels cinc pobles de la província de Lleida, partidaris d'integrar-se a la divisió on hi hagi l'Alt Urgell -el de Ponent); en una postura totalment contrària però, a Vic no volen ni sentir-ne parlar de la inclusió de l'Osona en una divisió territorial amb el Bages, i menys encara d'una hipotètica capitalitat de Manresa, tradicionalment considerada com una solució que cal rebutjar. Per últim, des de l'Anoia es considera que les dificultats de les comunicacions viàries entre les ciutats d'Igualada i Manresa constitueixen l'obstacle més important per compartir alguna cosa amb la vella Setena Regió. És més, hi ha una opinió favorable a una associació amb l'Alt Penedès i el Garraf, fet que indica que els igualadins tenen els ulls posats al sud i no al nord (Centol, 1992; Domene, 1993).

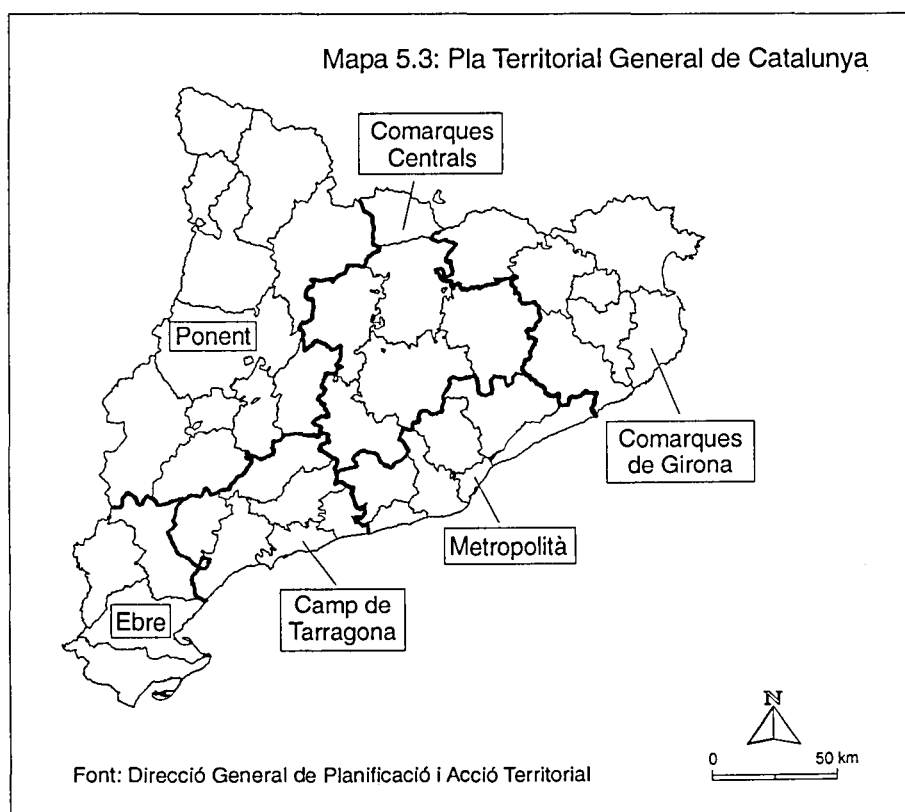
⁶ En relació a això, Antoni Dalmau (1981) admetia que l'Anoia era una ficció des d'un punt de vista històric i geogràfic, i que d'aquesta mateixa manera era de mal adscriure a una regió administrativa concreta, encara que potser la seva inclusió a la regió de Manresa continuava essent considerada com l'opció més lògica, però alhora també artificiosa.

Taula 5.2: Distribució de la població i previsions segons el Pla Territorial General de Catalunya

Any	Metropolità	Comarques de Girona	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Ponent	Comarques Centrals	Catalunya
1900	864.890	270.331	201.809	129.666	288.787	204.183	1.959.666
(%)	44,13	13,79	10,30	6,62	14,74	10,42	
1930	1.552.910	299.382	201.001	143.104	257.821	258.607	2.705.825
(%)	57,39	10,80	7,43	6,29	9,53	9,56	
1950	1.975.277	294.642	200.941	150.933	278.261	283.428	3.183.482
(%)	62,05	9,26	6,31	4,74	8,74	8,90	
1981	4.240.749	460.370	358.681	154.241	339.284	404.958	5.958.283
(%)	71,17	7,73	6,02	2,59	5,70	6,79	
1986	4.229.527	481.322	368.192	155.578	338.400	405.619	5.978.638
(%)	70,75	8,05	6,16	2,60	5,66	6,78	
1991	4.264.423	499.114	387.052	154.952	339.732	414.222	6.059.495
(%)	70,37	8,24	6,39	2,56	5,60	6,84	
2026 *	5.186.089	712.753	598.940	166.462	363.294	472.462	7.500.000
(%)	69,15	9,50	7,99	2,22	4,84	6,30	
2026 **	4.700.000	794.000	656.000	244.000	529.000	577.000	7.500.000
(%)	62,67	10,59	8,75	3,25	7,05	7,69	

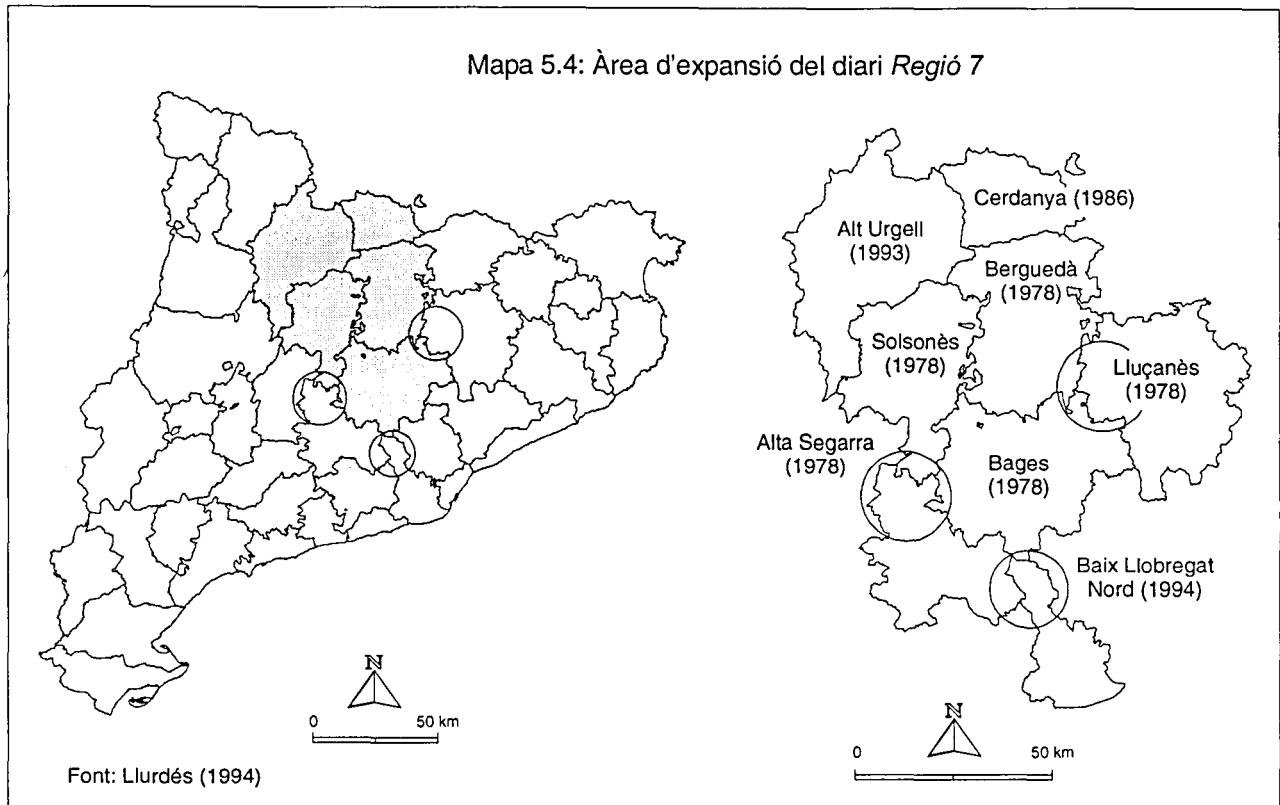
(.) Tendència / (..) Proposta

Font: Direcció General de Planificació i Acció Territorial (1995)

Però malgrat els canvis ocorreguts, Manresa continua exercint una força gravitatòria destacada dins la Catalunya interior, i més especialment en relació a la zona a l'entorn de l'eix del Llobregat, fet en el qual ha tingut un paper clau l'obertura del Túnel del Cadí l'any 1984. Aquest important esdeveniment ha fet possible unes noves possibilitats econòmiques, humanes i comercials entre aquesta regió i la comarca de la Cerdanya, que ha vist com les seves anteriors relacions amb la ciutat de Vic s'han afeblit, paral·lelament a una potenciació amb el Berguedà i Manresa (de Bolòs, 1994). Un exponent clar seria el del diari manresà *Regió 7*, que d'un àmbit inicial que el 1978 integrava les comarques del Bages, Berguedà i Solsonès, la subcomarca del Lluçanès i la rodalia de Calaf, ha anat incorporant posteriorment la Cerdanya (1986), Alt Urgell (1993) i el Baix Llobregat Nord⁷ (Llurdés, 1994). Així, en el cas ceretà, des d'un punt de vista informatiu i de les infraestructures (el diari i el túnel), s'han possibilitat uns lligams amb una comarca pirinenca que anteriorment, o bé eren escassos o bé nuls. Per la seva banda, les ciutats de Solsona i Berga continuen exercint la seva funció tradicional de capital i centre comercial i de serveis a les respectives comarques, tot i que els seus àmbits d'influència han variat també en relació als anys trenta (mapa 5.4).

⁷ A partir del març de 1995, aquesta darrera àrea (formada pels municipis de Martorell, Abrera, Olesa de Montserrat, Sant Esteve Sesrovires, Castellví de Rosanes, Esparraguera, Masquefa, el Bruc i Collbató), juntament amb les comarques de la Segarra i Anoia (inclosa la rodalia calafina) ha passat a tenir una edició específica del *Regió 7*.

5.3.- La demografia del Bages. Un exercici de comparació

5.3.1.- Una comarca demogràficament estancada

La situació demogràfica de la comarca al segle XX s'ha caracteritzat per un creixement sense precedents respecte èpoques anteriors, perquè la població va augmentar de 63.381 hab. el 1900 a 152.586 el 1996 (es multiplica per 2,40). Però malgrat aquest espectacular increment, el pes de la comarca bagenca dins el context català ha anat perdent pes progressivament doncs d'un 3,42% del total català a inicis de segle, actualment tan sols representa el 2,50%, i només en els darrers quinze anys la davallada sembla haver-se estabilitzat en aquesta xifra. A principis de segle, el Bages era la quarta comarca amb més població (darrera del Barcelonès, Vallès Occidental i Maresme), però ja fou a partir de la seva segona meitat que va ocupar la vuitena posició (a aquestes tres s'afegiren les comarques del Baix Llobregat, Vallès Oriental i Tarragonès), com a resultat del creixement més accentuat experimentat per les zones industrialitzades de l'àmbit metropolità i Tarragona, i en general, de la franja litoral.

Amb la finalitat de poder comprovar d'una forma més fidedigna la situació demogràfica i econòmica de la comarca del Bages, s'ha optat per fer una anàlisi comparativa; aquesta però, no ha contemplat tot el territori comarcal català sinó que tan sols s'han considerat unes determinades comarques que per les seves característiques -especialment d'estructura econòmica i pes demogràfic-, puguin ser més o menys comparables amb el Bages. Això implica que per una banda, s'hagin descartat les comarques de muntanya, les terres de Ponent -llevat del Segrià- i gran part de la província de Tarragona (per tractar-se territoris amb una economia molt lligada a les activitats del sector primari i / o una població reduïda), així com també aquelles altres que formen el "rovell de l'ou" metropolità, amb un pes demogràfic molt superior al del conjunt de comarques considerat (entre els 75.000 hab. i 170.000). De resultes d'això, les comarques escollides són les següents: Alt i Baix Empordà, Alt Penedès, Anoia, Bages, Baix Camp, Garraf, Gironès, Osona, Segrià, Selva i el Tarragonès. També cal dir que en fer referència a l'estructura econòmica i el pes de les activitats productives, és evident que hi haurà algunes d'aquestes en què el predomini dels serveis lligats al turisme sigui molt més destacat que la resta (sobretot les gironines) (mapa 5.5).

Si ens centrem en el cas concret del Bages, amb una anàlisi més detallada d'aquests darrers anys, es pot observar que per primera vegada en aquest segle (amb l'excepció del període de la Guerra civil), té lloc un descens demogràfic a la primera meitat dels vuitanta, en si mateix força reduït però a la vegada significatiu per indicar un canvi de tendència. Resulta també indicatiu el fet que mentre el conjunt del territori català no ha deixat de créixer (creixement reduït però al cap i a la fi, a l'alça), aquesta mateixa tendència també ha estat seguida per la resta de les comarques estudiades, llevat del Tarragonès que al mateix període que el Bages experimenta aquesta petita davallada (un -0,15% el 1981-1986), perdia un 0,21% de la seva població. En total però, mentre al període 1975-1996 Catalunya ha vist augmentada la població en un 7,55%, el Bages és l'única comarca que no supera aquesta mitjana (i amb molta diferència), mentre totes les altres presenten uns creixements superiors als dos dígits (llevat del Segrià), destacant els casos del Garraf, Selva, Baix Camp, Baix Empordà; i el mateix Tarragonès; per la seva banda, les comarques d'interior (Osona, Segrià i Bages) són les que menys han crescut. És a dir, la franja litoral *versus* l'interior⁸.

De fet, en el darrer lustre (1991-1996), de les 41 comarques, el Bages és la número 31 quant a dinamisme demogràfic, o en altres termes, la darrera de les que han tingut creixement (0,27%), atès que les 10 restants són les que han registrat decreixements (Barcelonès, comarques de muntanya i algunes altres d'un marcat caràcter agro-pecuari de Lleida i Tarragona). Inclús, territoris d'interior com l'Anoia i Solsonès s'han desmarcat d'aquesta tendència negativa, amb uns creixements força superiors a la mitjana catalana (veure p. ex. Oliveras i Capellades, 1997) (taules 5.3 a 5.5 i mapes 5.6 a 5.11).

⁸ P. ex. el Garraf s'ha beneficiat de la construcció de l'autopista ja que el tràfic entre Barcelona i aquesta comarca s'ha incrementat en un 75% després de cinc anys de ser inaugurada, sent la comarca que més ha crescut demogràficament en el darrer lustre, i amb diferència: Sitges ha augmentat la seva població en uns 4.000 hab. St. Pere de Ribes en 5.000 i Vilanova en 2.100; a més, l'autopista ha permès rendibilitzar la inversió hotelera feta amb motiu dels Jocs Olímpics del 1992, i actualment és la segona ciutat catalana, després de Barcelona, en l'organització i celebració de congressos i convencions (i sense oblidar el seu pes en el turisme de litoral de qualitat). El cas contrari és el del Bages, que malgrat l'autopista Terrassa-Manresa, aquesta no ha tingut un impacte significatiu en l'evolució socioeconòmica de la comarca bagenca. Per tant, potser el factor a considerar més no hauria de ser tant el tenir vies ràpides, sinó en com aquestes són utilitzades (veure p. ex. Oliveras, 1986).

Taula 5.3: Comarques objecte de comparació. Evolució de la població (1975-1996)

Comarques	1975	1981	1986	1991	1996	%1991-96	%1975-96
Alt Empordà	77.449	80.790	85.398	90.755	93.172	2,66	20,30
Alt Penedès	60.958	64.894	67.005	69.863	73.196	4,77	20,08
Anoia	72.701	78.201	79.594	82.450	86.964	5,47	19,62
Bages	148.256	150.657	150.421	152.171	152.586	0,27	2,92
Baix Camp	107.055	118.189	123.745	131.599	140.540	6,79	31,28
Baix Empordà	77.093	81.990	83.991	89.930	95.986	6,73	24,51
Garraf	62.904	69.084	71.816	76.915	90.435	17,58	43,77
Gironès	107.346	115.832	122.350	125.875	129.004	2,52	20,21
Osona	107.232	115.000	115.258	117.442	122.923	4,67	14,63
Segrià	151.480	157.200	158.677	162.904	163.691	0,48	8,06
Selva	76.071	82.606	91.238	98.255	104.833	6,69	37,81
Tarragonès	132.887	149.411	149.090	155.881	169.016	8,43	27,19
Catalunya (milions)	5,6	5,9	5,9	6,0	6,0	0,50	7,55

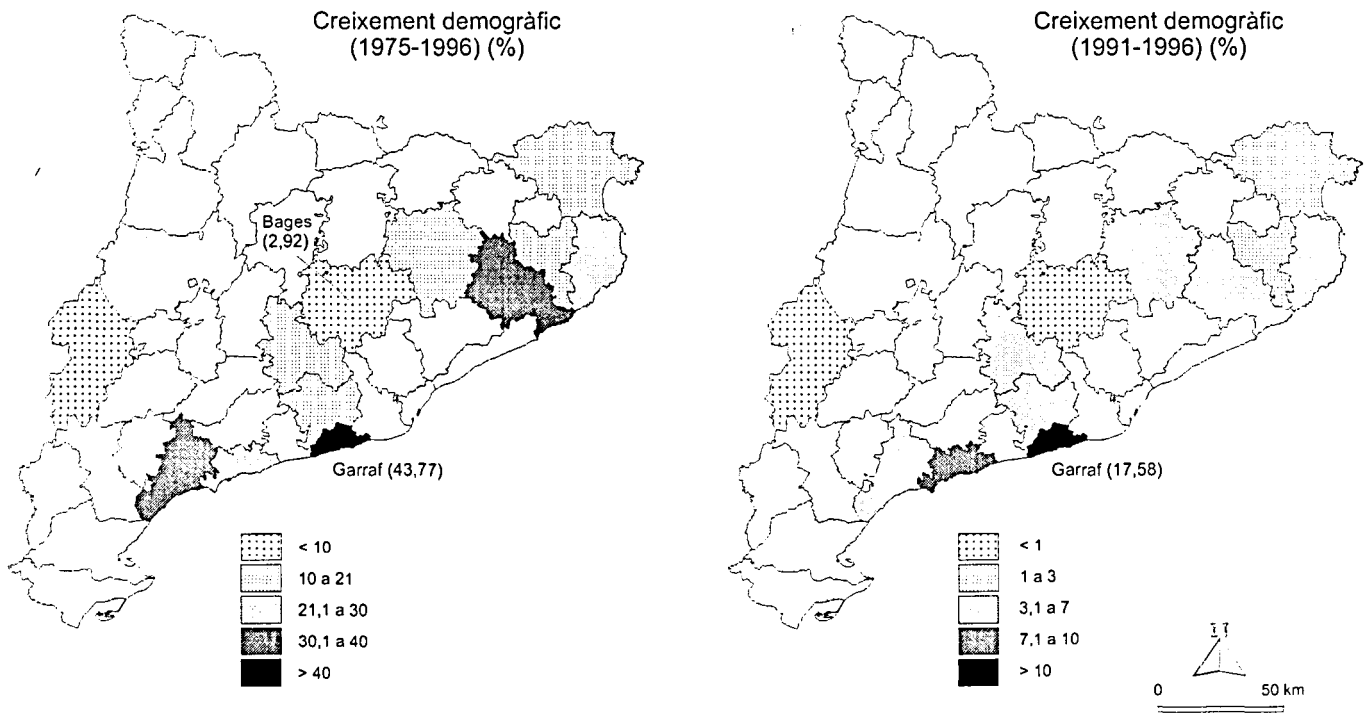
Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.4: Comarques objecte de comparació. Percentatge de població sobre el total de Catalunya

Comarques	1975	1981	1986	1991	1996	Dif. 96-91
Alt Empordà	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	0,1
Alt Penedès	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	0,1
Anoia	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	0,1
Bages	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	-0,1
Baix Camp	1,9	2,0	2,1	2,2	2,3	0,4
Baix Empordà	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	0,1
Garraf	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	0,3
Gironès	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1	0,2
Osona	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	0,1
Segrià	2,7	2,6	2,7	2,7	2,6	-0,1
Selva	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	0,4
Tarragonès	2,3	2,5	2,5	2,6	2,7	0,4
Catalunya	100	100	100	100	100	--

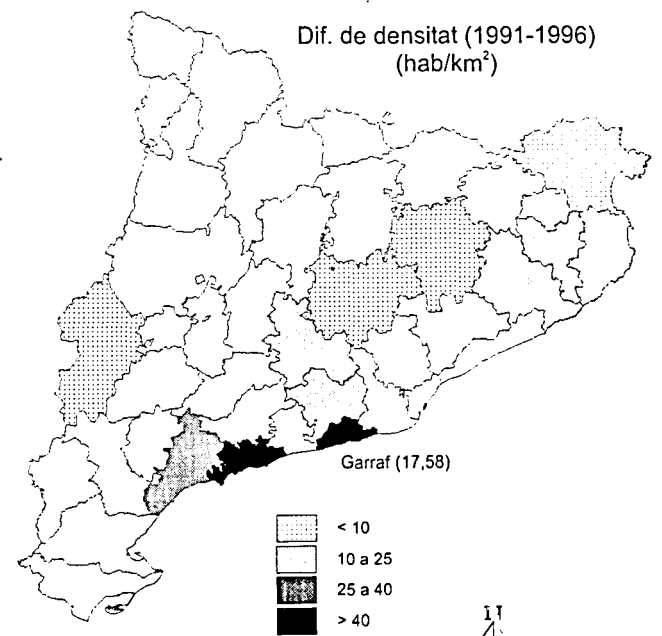
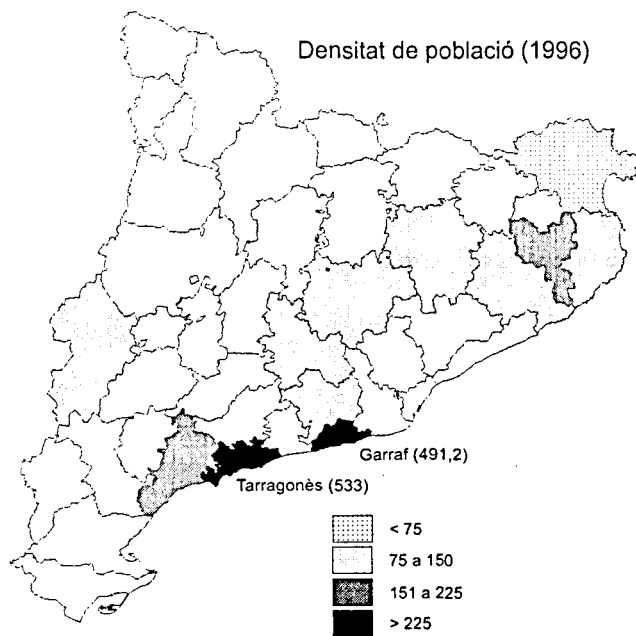
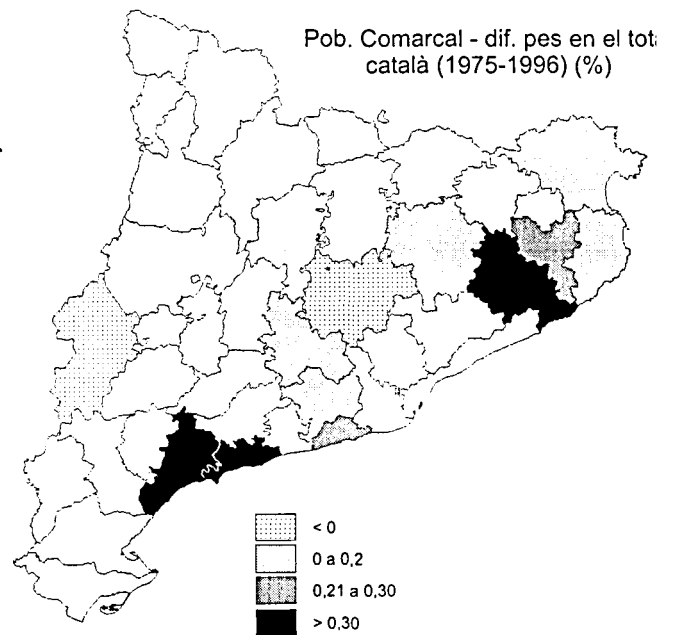
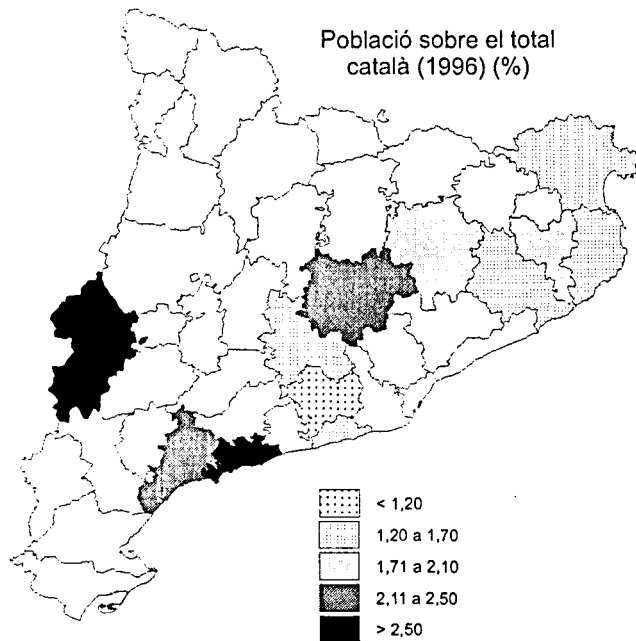
Font: Elaboració pròpia

Mapes 5.6 i 5.7: Base comarques d'estudi. Representació de variables demogràfiques (1)

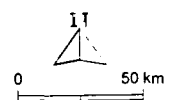

Font: Elaborat a partir d'I.E.C. (1997)

Mapes 5.8 a 5.11: Base comarques d'estudi. Representació de variables demogràfiques (2)

Font: Elaborat a partir d'I.E.C. (1997)

Taula 5.5: Comarques objecte de comparació. Densitat de població (1996, 1981 i diferència)

Comarca	1996	1981	Diferència
Alt Empordà	69,4	60,2	9,2
Alt Penedès	123,5	109,5	14
Anoia	100,3	90,2	10,1
Bages	117,8	116,3	1,5
Baix Camp	202,1	170,0	32,1
Baix Empordà	137,0	117,1	19,9
Garraf	491,2	375,3	115,9
Gironès	224,1	201,3	22,8
Osona	97,2	91,0	6,2
Segrià	117,4	112,8	4,6
Selva	105,3	83,0	22,3
Tarragonès	533,0	471,1	161,9
Catalunya	190,9	186,8	4,1

Font: IEC (1997)

5.3.2.- Evolució i situació actual de la població bagenca

En un context específicament bagenc, aquest creixement no ha estat igual al llarg del període considerat, sinó que es poden distingir cinc etapes:

i) En una primera (1900-1910), pateix un important estancament a conseqüència de dos fenòmens negatius -la crisi vinícola de la fil·loxera i la crisi tèxtil motivada per la pèrdua dels mercats colonials de Cuba i les Filipines l'any 1898. Aquesta situació va provocar el tancament de moltes fàbriques i l'emigració d'una part de la població envers altres comarques menys afectades;

ii) A partir de la segona dècada i fins l'inici de la guerra civil (1910-1936), la població comarcal va créixer a un ritme molt elevat, d'un 14,2% entre els anys 1910-1920, un 14,8% entre 1920-1930, i 13,9% en els darrers sis anys (una taxa de creixement de l'1,4% anual, superior a la mitjana catalana en aquesta mateixa època). Diferents factors expliquen aquest creixement: a) la conjuntura general favorable per a tota Catalunya que suposà l'esclat de la I Guerra Mundial (increment de les demandes, de les instal·lacions fabrils i de la mà d'obra); b) la implantació de la fàbrica de pneumàtics Pirelli a Manresa, i l'inici de les explotacions mineres de potassa a Súria, Cardona, Balsareny i Sallent (amb un fort contingent de població immigrada provinent del SE espanyol i les comarques rurals de

ponent -com Solsonès, Segarra i Alt Urgell); i c) la construcció de la xarxa ferroviària de via estreta entre les ciutats de Manresa i Martorell. Com a resultat de tot això, el Bages va veure incrementada la seva població quasi un 50%, per sobre de la mitjana catalana (40%), i tan sols superada pel Barcelonès (89%), Baix Llobregat (83%) i Vallès Occidental (80%).

iii) La tercera etapa (fins els anys cinquanta) és d'un clar estancament que reflecteix la forta sotragada que va significar la guerra civil i el posterior període postbèlic (baixa natalitat i augment de la mortalitat, emigració i exili polític i un llarg servei militar), de manera que en el període 1936-1950 el conjunt de la població bagenca només va créixer un 1,4%.

iv) Dels anys cinquanta fins a mitjans dels seixanta, el Bages aconsegueix un espectacular creixement del 32,2%, gairebé a un ritme d'uns 2.200 hab. anuals, passant dels 102.800 hab. als 137.700. Finalitzada la guerra civil, la política econòmica autàrquica va incidir en les regions més industrialitzades, en el sentit d'afavorir els moviments migratoris (l'expansió de la producció industrial a partir de la utilització de mà d'obra a un baix cost)⁹. Malgrat això, el Bages perd pes específic respecte el total català, com a conseqüència de la localització de gran part de l'aparell industrial en unes altres comarques, passant de la quarta a la setena posició.

v) A partir de mitjans dels anys seixanta i fins a l'actualitat, s'inicia una perllongada etapa d'estancament i declivi demogràfics. L'anterior fase de creixement provocat especialment pel factor de la immigració es tanca de manera quasi definitiva a causa de la crisi tèxtil del període 1962-1965 i de la crisi econòmica general dels anys setanta, i que durarà fins ben entrada la dècada dels vuitanta (amb una forta repercussió entre 1977 a 1985). La comarca augmenta d'un 2,92% als darrers 20 anys, fet que clarament posa de manifest que ha entrat en una situació d'estancament del seu anterior cicle expansiu; l'elevat creixement dels seixanta motivat per un augment de la natalitat i un rejuveniment de la població, ha arribat

⁹ El fet que ja no fos possible recórrer a l'emigració provinent d'altres comarques catalanes més endarrerides, va fer necessària l'arribada d'immigrants provinents de les zones més pobres de l'Estat espanyol, especialment d'Andalucía, Castella-la Manxa, Castella-Lleó i Aragó, i que es va instal·lar preferentment a les viles del Pla del Bages, mentre que els altiplans continuaren la seva tendència de pèrdua de població. És a dir, s'accentuà el procés de concentració demogràfica a la capital, que del 39,3% de la població comarcal l'any 1950, va passar a concentrar un 42% quinze anys més tard, mentre que nuclis com els de Gaià, Mura i Talamanca van veure com perdien fins el 50% dels seus efectius demogràfics.

a la seva cloenda, i a més els moviments immigratoris s'han aturat per l'existència d'una mà d'obra autòctona suficient en nombre com per ocupar les vacants laborals. Aquesta situació, força general per a tota Catalunya, s'ha vist agreujada en el cas del Bages pels canvis succeïts en les tendències de la localització industrial, i la dependència econòmica d'uns sectors industrials molt vulnerables a les crisis cícliques (com el tèxtil i la mineria)

D'altra banda, a aquest fet cal afegir la caiguda de la natalitat i un augment de la mortalitat per sobre la mitjana catalana durant els darrers 20 anys, que han provocat un estancament i envelliment de la seva població més accentuats que a la resta de Catalunya. De resultes d'això, l'estructura de la població per grans grups d'edat en diversos anys considerats presenta un balanç força significatiu, atès que si ens fixem en els dos grups extrems (menors de 14 anys i majors de 65), al Bages hi viu -en xifres percentuals- menys gent jove i en canvi, més població envellida, tant en comparació amb la mitjana catalana com en relació a les altres comarques estudiades (taules 5.6 i 5.7 i mapes 5.12 i 5.13).

Al Bages, es dona una clara tendència a la concentració de la població en els municipis situats a l'entorn de la capital; l'estancament i declivi a què s'ha fet referència es manifesta en uns municipis que han tingut una important vitalitat demogràfica anterior (Manresa), uns altres plenament rurals (Aguilar de Segarra, Gaià, Marganell o Sant Mateu de Bages), i en uns altres que històricament s'han caracteritzat per una gran activitat industrial (Sallent, Sant Vicenç de Castellet, Monistrol de Montserrat, Súria, Castellbell i el Vilar, Callús, etc). Simultàniament, els municipis de la rodalia de Manresa són els que experimenten un creixement més gran, fenomen derivat del trasllat de les primeres residències manresanes a aquests municipis veïns, on el cost de l'habitatge i els impostos municipals són més baixos, l'entorn per viure és més agradable i les comunicacions amb la capital són excel·lents. Aquest seria el cas de Santpedor, Sant Fruitós de Bages, Sant Joan de Vilatorrada, Sant Salvador de Guardiola, Pont de Vilomara i Navarces, mentre que en una segona corona hi hauria Navàs, Artés i nuclis d'antiga tradició rural que s'han reconvergit en zones residencials, com Mura i Castellnou de Bages.

Taula 5.6: Bages. Evolució demogràfica (1975-1996)

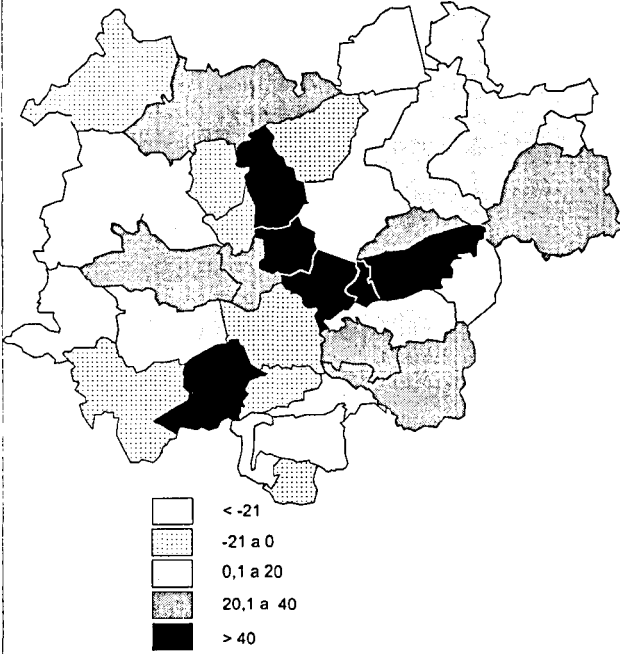
Municipi	1975	1981	1986	1991	1996	Superfície	Densitat
Aguilar de Segarra	290	219	216	191	206	43,02	4,7
Artés	3.744	4.107	4.037	4.086	4.308	17,92	240
Avinyó	1.949	1.937	2.000	2.049	1.992	62,56	31,79
Balsareny	3.438	3.624	3.511	3.405	3.314	36,64	90,41
Calders	500	494	482	581	640	33,01	19,38
Callús	1.592	1.527	1.499	1.396	1.355	12,08	112,16
Cardona	6.741	6.608	6.723	6.445	5.790	66,38	87,22
Castellbell i el Vilar	3.378	3.433	3.316	2.807	2.670	28,18	94,74
Castellfollit del Boix	353	318	317	315	337	59,42	5,67
Castellgalí	914	676	705	702	782	17,16	45,57
Castellnou de Bages	81	88	107	196	378	29,21	12,94
l'Estany	369	382	386	370	383	10,11	37,88
Fonollosa	645	633	641	685	816	51,90	15,72
Gaià	215	143	149	133	160	39,86	4,01
Manresa	66.027	67.007	65.274	66.230	63.687	41,24	1.544,30
Marganell	262	261	217	211	212	13,34	15,42
Moià	3.064	3.083	3.164	3.280	3.805	75,15	50,63
Monistrol de Calders	620	602	617	621	597	21,87	27,29
Monistrol de Montserrat	2.814	2.609	2.625	2.514	2.503	12,04	207,89
Mura	175	179	163	251	202	53,39	3,78
Navarces	4.006	4.588	5.010	5.111	5.227	5,52	946,9
Navàs	5.102	5.225	5.244	5.538	5.816	81,70	71,18
Pont de Vilomara-Rocafort	2.035	2.109	2.203	2.230	2.396	21,67	110,56
Rajadell	322	256	286	288	338	45,32	7,45
Sallent	8.815	8.213	7.856	7.686	7.358	65,80	111,82
Sant Feliu Sasserra	603	674	633	654	641	23,14	27,70
Sant Fruitós de Bages	3.208	3.761	4.631	4.778	5.297	22,14	239,25
Sant Joan de Vilatorrada	6.880	7.402	7.620	7.974	8.452	16,25	520,12
Sant Mateu de Bages	703	628	581	545	513	100,97	5,08
St. Salvador de Guardiola	546	633	882	1.221	1.632	36,99	44,12
Sant Vicenç de Castellet	7.611	7.839	7.625	7.393	7.428	17,09	434,6
Santa Maria d'Oló	1.083	1.089	1.050	1.015	990	64,24	15,41
Santpedor	3.158	3.411	3.909	4.570	5.040	16,80	300
Súria	6.926	6.839	6.684	6.540	6.282	23,54	266,86
Talamanca	87	60	58	76	84	29,52	2,84
Total	148.256	150.657	150.421	152.177	152.586	1.295,2	117,80

Font: Oliveras i Giménez (1992) i I.N.E. (1996)

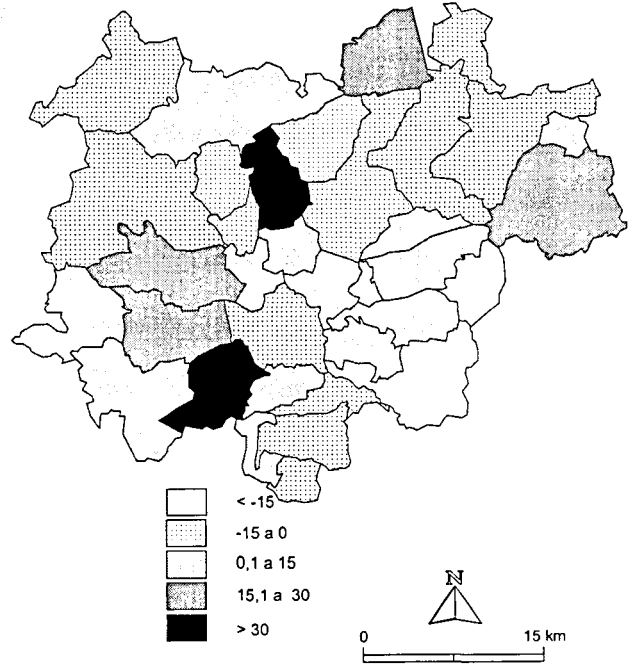
En els darrers anys, aquesta situació s'ha mantingut d'una manera quasi constant, si bé tendeixen a accentuar-se tant les dinàmiques positives com les negatives, és a dir, que els nuclis que perdien població continuen fent-ho i en canvi, aquells altres que ja mostraven un comportament favorable, veuen com la seva població s'incrementa progressivament. Tot i això, la capital concentra encara el 41,73% de la població comarcal, però el fet que a l'any 1991 aquesta xifra fos del 43,42% indica clarament que aquest procés de redistribució de la població comarcal s'ha accentuat; a banda de Manresa, hi ha altres 9 nuclis que superen els 5.000 hab. (un més que cinc anys enrera i 2 respecte el 1986),

Mapes 5.12 i 5.13: Comarca del Bages. Representació de variables demogràfiques (1)

Creixement de població (1975-1996) (%)

Creixement de població (1991-1996) (%)

Font: Elaboració pròpia

però cap supera els 10.000 hab. i 16 no arriben al miler. D'altra banda, i com a mostra de l'especificitat que mostren els municipis amb una base econòmica monopolitzada per una única activitat productiva -la mineria-, recordar la situació demogràfica que estan experimentant als darrers anys; amb unes pèrdues de població importants, més greus si es comparen amb l'evolució mitjana comarcal (+2,9%) (taules 5.8 i 5.9).

Taula 5.7: Bages. Creixement relatiu de la població (1975-1996) (%)

Municipi	1975-81	1981-86	1986-91	1991-96	1975-96
Aguilar de Segarra	-24,48	-1,3	-11,5	7,8	-28,9
Artés	9,6	-1,7	1,1	5,4	15
Avinyó	-0,6	3,2	2,4	-2,7	2,2
Balsareny	5,4	-3,1	-3	-2,6	-3,6
Calders	-1,2	-2,4	20,5	10,1	28
Callús	-4,08	-8	-6,8	-2,9	-14,8
Cardona	-1,9	1,7	-4,1	-10,1	-14
Castellbell i el Vilar	1,6	-3,4	-15,3	-4,8	-20,9
Castellfollit del Boix	-9,9	-0,3	-0,6	6,9	-4,5
Castellgalí	-26	4,2	-0,4	11,3	-14,4
Castellnou de Bages	-8,6	21,5	83,1	92,8	366,6
l'Estany	3,5	1	-4,1	3,5	3,7
Fonollosa	-1,8	1,2	6,8	19,2	26,5
Gaià	-33,4	4,1	-10,7	20,3	-25,5
Manresa	1,4	-2,5	1,6	-3,8	-3,5
Marganell	-0,3	-16,8	-2,7	0,4	-19
Moià	-0,6	2,6	3,6	16	24,1
Monistrol de Calders	-2,9	2,4	0,6	-3,8	-3,7
Monistrol de Montserrat	-7,2	0,6	-4,2	-0,4	-11,05
Mura	2,28	-8,9	53,9	-19,5	15,4
Navarcles	14,5	9,1	2	2,2	30,4
Navàs	2,4	0,3	5,6	5	13,9
Pont de Vilomara i Rocafort	3,6	4,4	1,2	7,4	17,7
Rajadell	-20,4	11,7	0,6	17,3	4,9
Sallent	-6,8	-4,3	-2,1	-4,2	-16,5
Sant Feliu Sasserra	11,7	-6	3,3	-1,9	6,3
Sant Fruitós de Bages	22,8	23,1	3,1	10,8	65,1
Sant Joan de Vilatorrada	7,5	2,9	4,6	5,9	22,8
Sant Mateu de Bages	-10,6	-7,4	-6,1	-5,8	-27
Sant Salvador de Guardiola	15,9	39,3	38,4	33,6	198,9
Sant Vicenç de Castellet	2,9	-2,7	-3	-0,47	-2,4
Santa Maria d'Oló	0,5	-3,5	-3,3	-2,4	8,5
Santpedor	8	14,5	15,9	10,2	59,5
Súria	-1,2	-2,2	-2,1	-3,9	-9,2
Talamanca	-31	-3,3	31	10,5	-3,4
Total	1,6	-0,1	1,1	0,2	2,9

Font: Elaborat a partir de la taula 5.6

Taula 5.8: Evolució de l'àrea urbana de Manresa (1991-1996)

Municipi	1991	1996	(%)
Manresa	66.320	63.687	-3,97
Sant Joan de Vilatorrada	7.974	8.452	5,99
Santpedor	4.570	5.040	10,28
Sant Fruitós de Bages	4.778	5.297	10,86
Pont de Vilomara i Rocafort	2.230	2.396	7,44
Navarces	5.111	5.227	2,26
Sant Vicenç de Castellet	7.393	7.428	0,47
Sant Salvador de Guardiola	1.221	1.632	33,66
Total	99.597	99.159	-0,43

Font: Oliveras i Giménez (1992) I.N.E. (1996)

Taula 5.9: Bages. Principals contrastos demogràfics (1991-1996)

Municipi	1991	1996	(%)
Castellnou de Bages	196	378	+92,85
Sant Salvador de Guardiola	1.221	1.632	+33,65
Gaià	133	160	+20,30
Fonollosa	685	816	+19,12
Rajadell	288	338	+17,36
Mura	251	202	-19,52
Cardona	6.445	5.790	-10,16
Sant Mateu de Bages	545	513	-5,87
Castellbell i el Vilar	2.807	2.670	-4,88
Sallent	7.686	7.358	-4,26

Font: Oliveras i Giménez (1992) i Padró Municipal De Habitants (1996)

5.3.3.- La tendència a l'envelliment

La distribució de la població del Bages per grups d'edat mostra, com s'ha fet referència anteriorment, una tendència cap a un envelliment progressiu, amb una piràmide la base de la qual és progressivament més estreta des del 1975, i en què el relleu generacional no està garantit pel descens de la natalitat. Una anàlisi detallada d'aquesta piràmide proporciona diverses dades d'interès: un descens de la població dels grups d'edats 1935-40 provocat pels efectes de la guerra civil; un creixement continuat fins el 1960 mercès els fluxos immigratoris; un període d'estancament que es perllonga dues dècades - fins els vuitanta-; un descens molt acusat i continuat de la població jove; i un procés d'envelliment que, malgrat ser general per a tota Catalunya, sí que és més accentuat en el cas bagenc. Una dada significativa es refereix al fet que

l'any 1991, a 20 dels 35 municipis de la comarca, la població de més de 65 anys era superior a la que es trobava per sota del llindar dels 15, quan aquesta mateixa proporció era de 8 el 1986 i 5 als setanta (taula 5.10 i mapa 5.14).

Taula 5.10: Bages. Estructura de la població per grans grups d'edat (1975, 1986 i 1991)

Municipi	1975			1986			1991		
	0-14	15-64	>64	0-14	15-64	>64	0-14	15-64	>64
Aguilar de Segarra	19,87	59,93	20,18	14,88	62,32	22,79	12,04	63,87	24,08
Artés	23,10	65,21	10,68	20,54	65,23	14,22	18,79	64,65	16,54
Avinyó	21,90	67,01	11,08	17,80	69,90	12,28	17,13	67,98	14,88
Balsareny	21,37	65,59	13,03	19,57	65,76	14,66	16,76	65,78	17,44
Calders	23,57	55,79	20,62	14,97	70,95	14,10	15,83	69,70	14,45
Callús	21,43	65,95	12,61	17,76	65,73	16,49	16,97	66,18	16,83
Cardona	21,21	68,48	10,30	19,49	64,79	15,71	17,47	63,72	18,80
Castellbell i el Vilar	21,11	63,75	15,13	17,53	65,50	16,95	18,34	62,80	18,84
Castellfollit del Boix	21,02	67,32	11,64	14,24	68,67	17,08	13,65	63,49	22,85
Castellgalí	16,52	76,38	7,08	18,01	63,26	18,72	15,24	62,53	22,22
Castellnou de Bages	35,29	47,05	17,64	24,76	65,71	9,52	15,81	72,95	11,22
l'Estany	28,89	58,29	12,81	17,40	69,61	12,98	15,67	70,54	13,78
Fonollosa	10,21	76,47	13,31	17,78	64,58	17,62	15,76	64,23	20,01
Gaià	17,92	57,76	24,30	16,77	70,46	12,75	14,20	67,66	18,04
Manresa	23,92	64,01	12,06	19,65	65,39	14,94	16,33	66,23	17,43
Marganell	21,66	56,31	22,02	9,25	65,27	25,46	8,05	63,50	28,43
Moià	24,69	61,85	13,44	20,00	66,37	13,62	16,70	66,21	17,07
Monistrol de Calders	25,92	59,58	14,65	19,21	64,00	16,77	18,19	63,60	18,19
Monistrol de Montserrat	19,08	69,67	11,23	19,90	62,77	17,31	15,75	64,67	19,57
Mura	12,04	66,86	21,08	18,01	61,49	20,49	9,56	68,52	21,91
Navarcles	23,10	64,53	12,35	22,13	65,32	12,53	19,03	66,89	14,06
Navàs	21,05	65,60	13,34	19,03	66,50	14,46	16,79	65,85	17,35
Pont de Vilomara i Rocafort	28,46	61,65	9,88	24,26	62,03	13,71	20,58	65,15	14,26
Rajadell	23,46	55,71	20,82	17,81	66,90	15,37	13,86	63,88	22,22
Sallent	22,00	63,84	14,14	17,50	66,56	15,91	15,22	65,62	19,15
Sant Feliu Sasserra	19,83	66,71	13,45	17,69	63,34	18,95	18,50	59,93	21,55
Sant Fruitós de Bages	24,24	66,96	8,78	24,14	66,19	9,65	19,40	68,54	11,97
Sant Joan de Vilatorrada	28,53	63,38	8,08	24,38	65,30	10,31	19,70	68,24	12,02
Sant Mateu de Bages	19,14	69,36	11,48	14,80	65,92	19,27	12,10	67,70	20,18
Sant Salvador de Guardiola	18,40	68,62	12,47	21,31	66,09	12,58	16,90	70,35	12,69
Sant Vicenç de Castellet	23,20	65,74	11,04	20,85	64,73	14,41	17,46	65,50	17,02
Santa Maria d'Oló	23,27	64,04	12,68	20,85	64,65	14,47	16,80	63,84	18,71
Santpedor	24,64	64,84	10,51	23,10	64,54	12,35	20,28	66,89	12,82
Súria	24,24	65,55	10,19	18,87	67,24	13,88	16,45	67,52	16,02
Talamanca	0,00	63,63	36,36	8,62	68,96	22,41	10,52	68,42	21,05
Bages	23,37	64,73	11,88	20,01	65,51	14,46	16,80	66,29	17,00

Font: Oliveras i Giménez (1992) i de Bolòs (1994)

Si es compara el Bages amb les altres comarques s'observa com en els tres anys considerats, presenta la menor proporció de joves i la més gran quant a la que supera els 65 anys, i en determinats casos, amb una diferència

ostensible en relació a les altres. És obvi dir que les mitjanes bagenques són en tots els casos, més negatives que les respectives catalanes (taula 5.11). El Bages ha experimentat doncs, una progressiva tendència a l'envelliment, i que tot sembla indicar que durant els propers anys no declinarà per una contínua reducció de la taxa de natalitat i la immigració. Malgrat aquestes tendències generals per a la comarca del Bages però, és un fet evident que també existeix una sèrie de particularismes propis d'uns municipis que per l'especificitat de les seves estructures demogràfiques i socioeconòmiques, mereixerien una anàlisi més individualitzada pel fet d'haver implantat des de les primeres dècades de segle, un model econòmic (finalment, de dependència) basat exclusivament en el sector miner. I com ja es comenta en un altre bloc, es tractaria dels municipis de Balsareny, Sallent, Súria i Cardona.

Taula 5.11: Comarques objecte de comparació. Estructura de la població per grans grups d'edat (1986, 1991 i 1994)

Comarques	1986			1991			1994		
	0-14	15-65	>65	0-14	15-65	>65	0-14	15-65	>65
Alt Empordà	20,9	64,3	14,18	18,0	65,8	16,2	16,3	66,6	17,1
Alt Penedès	21,4	64,5	14,1	17,9	66,2	16,0	15,9	67,2	16,9
Anoia	22,7	64,4	12,9	19,3	66,0	14,8	17,0	67,4	15,6
Bages	19,8	65,6	14,6	16,8	66,2	17,0	14,8	66,9	18,3
Baix Camp	23,5	64,4	12,1	19,5	66,8	13,7	17,3	68,3	14,4
Baix Empordà	21,3	64,5	14,3	18,2	66,4	15,4	16,4	67,3	16,3
Garraf	22,8	65,5	11,7	18,7	67,7	13,5	16,7	69,4	13,9
Gironès	23,3	64,1	12,6	19,6	66,1	14,4	17,4	67,4	15,2
Osona	20,8	66,1	13,0	17,9	66,7	15,4	16,1	67,2	16,7
Segrià	21,1	65,3	13,6	18,0	66,4	15,6	16,0	67,3	16,6
Selva	22,0	66,5	11,5	19,0	67,9	13,1	17,1	68,8	14,1
Tarragonès	24,4	65,3	10,3	20,3	67,6	12,1	18,1	68,9	13,0
Catalunya	21,5	66,1	12,4	17,5	68,0	14,4	15,5	68,9	15,6

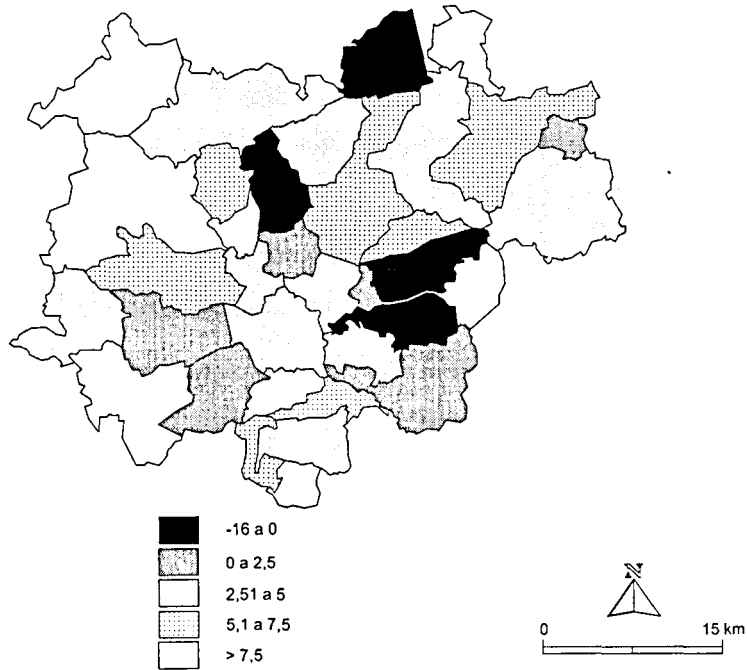
Font: I.N.E. (1996)

5.3.4.-El moviment natural

L'anàlisi del creixement natural mostra com aquest s'ha anat reduint a la comarca d'una forma remarcable, sobretot a partir dels anys vuitanta, i encara que aquesta davallada no és exclusiva del Bages, la seva tendència és molt més accentuada que la de Catalunya i la resta de les comarques analitzades. D'ençà el 1988 aquest creixement és negatiu any rera any (del -0,28 a -1,25% de 1995), i només l'Alt Penedès i Segrià han tingut comportaments negatius durant els darrers 10 anys, quan en canvi, les altres comarques demostren

Mapa 5.14: Comarca del Bages. Representació de variables demogràfiques (2)

Variació de població > 65 anys
(1975-1991) (%)

Font: Elaboració pròpia

tenir una forta vitalitat demogràfica (quasi sempre per sobre de la mitjana catalana). Aquest seria el màxim exponent d'un procés continuat de creixement negatiu; i això no pot ser d'una altra manera si es té en compte que ha estat l'única comarca amb una taxa de natalitat més baixa que el conjunt de Catalunya a cadascun dels anys del període 1986-1995 (del 9,04 al 7,87‰, front un 10,14 i 8,93‰); per la seva banda, la taxa de mortalitat ha seguit una tònica inversa, és a dir, també més elevada que la catalana, tot i que pel que fa a aquesta variable, la situació del Bages és força similar a la de les altres comarques, moltes de les quals tenen un comportament un tant erràtic (ara amunt ara per sota) i només la Selva i el Tarragonès tenen una mortalitat decididament més baixa que la mitjana del país.

Aquesta taxa de mortalitat diferencial seria la conseqüència de l'existència d'unes estructures de sexe i edat de la població força desiguals; un envelliment progressiu de la població -resultat d'una davallada de la natalitat-, ha originat de retruc, la recuperació de la mortalitat i un creixement natural negatiu a partir de la segona meitat dels vuitanta. D'aquesta forma, el Bages s'afegeix al grup de 25 comarques amb un comportament similar (1994), pertanyent la majoria a les terres de Lleida (interior i muntanya, amb l'excepció de la Vall d'Aran) i Tarragona (moltes també d'interior), i en contrast amb les comarques del litoral o del voltant del Barcelonès, que són les que han mantingut un major dinamisme econòmic. Cal tenir present que a l'any 1986 aquesta xifra era de 20, i 23 el 1990 (taules 5.12 a 5.15 i mapes 5.15 a 5.18).

Taules 5.12: Catalunya. Distribució de les comarques segons el grau d'envelliment (1986)

Comarques molt envellides			
Comarques	1	2	3
Priorat	24,07	40,67	149
Pallars Jussà	22,25	39,61	130
Pallars Sobirà	21,01	40,45	150
Garrigues	20,52	39,48	123
Terra Alta	20,45	40,96	125
Conca de Barberà	19,05	37,95	103
Segarra	18,40	38,11	105
Ribera d'Ebre	18,12	37,30	93
Urgell	17,95	37,76	101
Noguera	17,95	37,51	98
Berguedà	17,33	37,90	98
Alt Urgell	17,34	37,41	97
Ripollès	16,72	37,65	94
Pla d'Urgell	16,53	37,30	86
Garrotxa	16,51	37,58	93

Comarques madures			
Comarques	1	2	3
Montsià	16,38	36,18	79
Alt Camp	16,37	35,61	78
Baix Ebre	16,16	36,15	79
Solsonès	14,79	35,41	73
Alt Empordà	14,77	34,89	70
Cerdanya	14,77	35,48	73
Alta Ribagorça	14,61	--	85
Bages	14,56	35,40	72
Pla de l'Estany	14,44	35,20	68

1- (%) de vells (>65 anys)

2- Edat mitjana

3- Index d'ancianitat

Comarques mitjanes			
Comarques	1	2	3
Baix Empordà	14,22	34,60	66
Alt Penedès	14,02	34,23	64
Segrià	13,51	34,19	63
Vall d'Aran	13,25	33,51	63
Barcelonès	12,95	34,70	65
Anoia	12,88	33,77	56
Osona	12,78	34,06	60
Gironès	12,53	33,22	55

Comarques joves			
Comarques	1	2	3
Baix Camp	12,06	32,52	51
Garraf	11,84	32,88	51
Selva	11,47	32,83	51
Baix Penedès	11,22	32,25	47
Maresme	11,18	32,12	46
Tarragonès	10,41	31,40	42
Vallès Occ.	9,72	31,17	39
Vallès Or.	9,46	30,92	37
Baix Llobregat	8,38	30,07	32

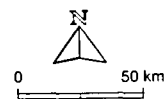
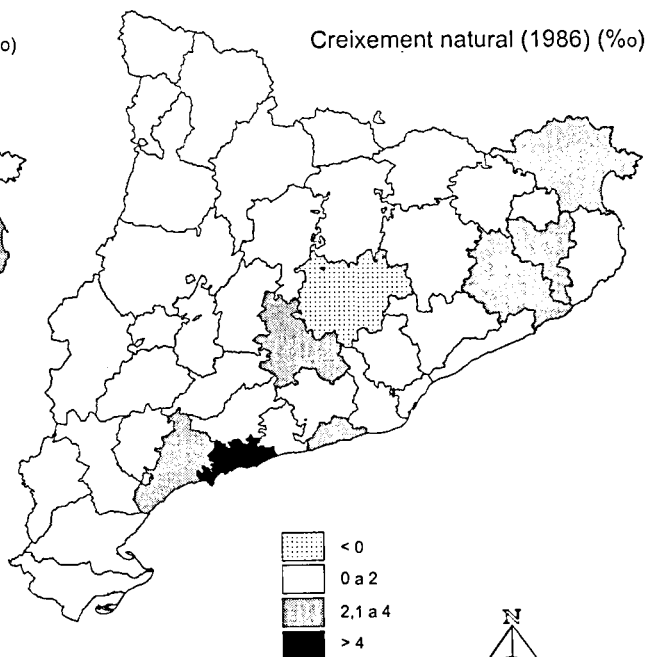
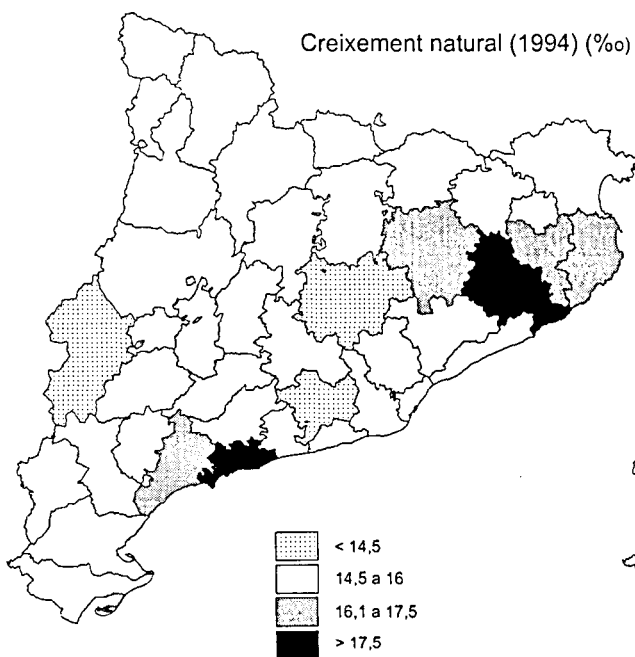
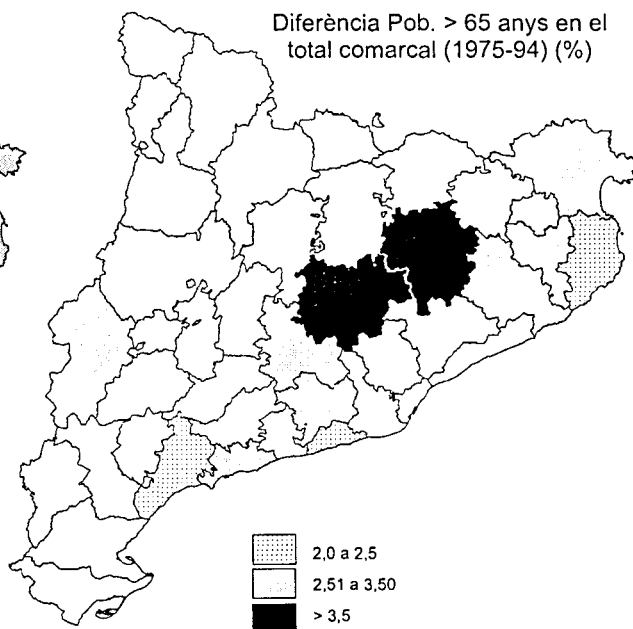
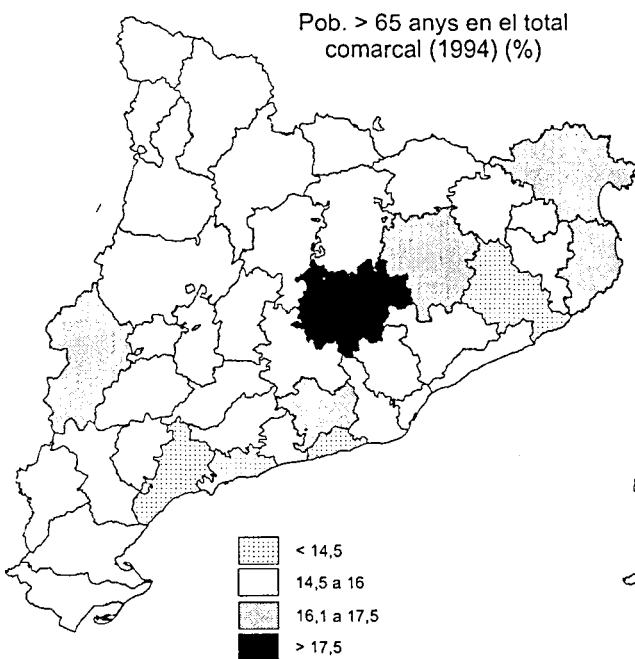
Font: Pujades i Mendizábal (1991)

Taula 5.13: Comarques objecte de comparació. Taxa de natalitat (1986-1994) (‰)

Comarques	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Alt Empordà	10,55	10,86	10,13	10,30	10,14	10,51	10,50	9,99
Alt Penedès	10,16	9,05	9,28	8,75	9,04	9,08	9,99	8,20
Anoia	10,94	10,45	10,41	9,97	9,64	10,03	9,75	9,42
Bages	9,04	8,98	8,26	8,67	8,51	8,55	8,05	7,87
Baix Camp	11,62	10,89	10,53	10,21	10,63	10,37	9,89	9,57
Baix Empordà	10,43	10,43	10,42	10,65	11,29	11,25	10,32	9,18
Garraf	10,77	10,23	10,73	10,57	10,74	10,15	10,36	9,74
Gironès	11,08	10,79	10,46	10,84	10,53	10,94	10,74	10,27
Osona	9,79	10,30	10,30	9,94	10,09	9,63	9,39	9,69
Segrià	10,05	9,99	10,22	9,63	10,04	9,95	9,24	9,03
Selva	10,36	11,25	11,33	11,42	10,89	10,27	9,63	10,37
Tarragonès	12,09	11,71	10,80	10,99	9,88	10,66	10,20	10,04
Catalunya	10,14	9,65	9,46	9,34	9,25	9,39	9,15	8,93

Font: I.E.C. (1996)

Mapes 5.15 a 5.18: Base comarques d'estudi. Representació de variables demogràfiques (3)

Font: Elaborat a partir d'I.E.C. (1996)

Taula 5.14: Comarques objecte de comparació. Taxa de mortalitat (1986-1994) (‰)

Comarques	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Alt Empordà	8,10	9,42	8,72	8,61	9,13	9,63	9,75	9,24
Alt Penedès	8,52	9,12	9,02	8,97	9,58	9,14	9,53	9,41
Anoia	7,88	8,68	8,51	8,48	8,02	8,47	8,58	8,42
Bages	9,08	9,26	8,96	9,66	9,80	9,59	9,91	9,44
Baix Camp	7,89	8,20	8,12	8,87	8,66	8,31	8,63	8,25
Baix Empordà	8,51	9,05	9,39	9,59	9,04	9,02	8,26	8,85
Garraf	7,67	8,45	9,26	8,82	9,38	8,26	9,32	8,95
Gironès	7,88	8,22	8,13	8,66	8,48	8,20	8,24	8,41
Osona	8,13	8,35	9,60	8,70	8,38	8,32	9,17	8,53
Segrià	8,68	9,06	8,89	9,32	9,60	9,45	10,04	9,92
Selva	7,34	7,65	7,72	8,00	7,58	7,51	8,05	8,01
Tarragonès	6,98	7,01	7,14	7,73	7,05	7,03	7,29	7,43
Catalunya	7,86	8,16	8,40	8,56	8,60	8,50	8,63	8,56

Font: I.E.C. (1996)

Taula 5.15: Comarques objecte de comparació. Taxa de creixement natural (1986-1994)

Comarques	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Alt Empordà	2,45	1,43	1,41	1,68	1,01	0,88	0,75	0,76
Alt Penedès	1,64	-0,07	0,26	-0,22	-0,54	-0,06	0,46	-1,21
Anoia	3,06	1,77	1,90	1,49	1,62	1,56	1,17	0,99
Bages	-0,04	-0,28	-0,69	-0,99	-1,29	-1,04	-1,86	-1,56
Baix Camp	3,73	2,68	2,41	1,34	1,97	2,06	1,26	1,32
Baix Empordà	1,92	1,38	1,03	1,06	2,25	2,23	1,46	1,33
Garraf	3,11	1,77	1,47	1,74	1,36	2,89	1,04	0,80
Gironès	3,20	2,57	2,33	2,18	2,05	2,75	2,50	1,86
Osona	1,56	1,94	1,70	1,24	1,71	1,31	0,22	1,16
Segrià	1,37	0,93	1,34	0,31	0,44	0,50	-0,80	-0,89
Selva	3,02	3,60	3,61	3,43	3,31	2,76	2,58	2,36
Tarragonès	5,11	4,70	3,66	3,26	2,84	3,62	2,91	2,60
Catalunya	2,28	1,49	1,06	0,78	0,66	0,89	0,51	0,37

Font: I.E.C. (1996)

Si fem una anàlisi més detallada de la pròpia comarca bagenca, trobem un comportament una mica erràtic, derivat de l'existència de molts municipis amb un volum total de població força baix, situació que provoca que un determinat nombre de naixements o defuncions (per reduït que sigui) faci variar la tendència d'un any per l'altre (p. ex. els casos de Mura, Castellnou de Bages, Talamanca, Sant Mateu de Bages, etc). Malgrat això, i a grans trets, són alguns nuclis rurals i bona part dels que tradicionalment han tingut un gran pes en la industrialització comarcal, els que presenten un creixement natural més negatiu que el de la mitjana comarcal (un -1,2‰ el 1995), Manresa inclosa. La

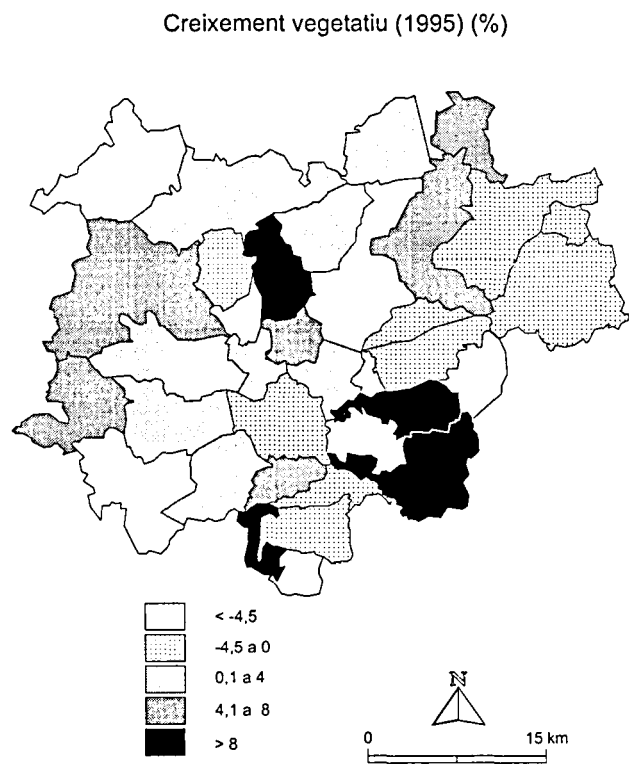
situació inversa es dona en aquells altres municipis que han experimentat un major creixement als darrers anys, sempre positiu, tot i que les taxes no siguin gaire espectaculars (com Sant Salvador de Guardiola, Sant Fruitòs de Bages, Navàs, Navarcles, i destacant els de Santpedor -4,50‰- i Sant Joan de Vilatorrada -un 2,79‰) (taules 5.16 i 5.17 i mapa 5.19). Si comparem el cas de Manresa amb altres ciutats de més de 50.000 hab. es pot veure que, llevat d'algunes que pertanyen a l'àmbit metropolità, és l'única que perd població entre els anys 1991-1996, mentre que tant Reus com Girona i Tarragona veuen com el seu nombre d'habitants creix per sobre de la mitjana nacional, i només Lleida es manté pràcticament estancada.

Taula 5.16: Comparació del moviment natural de la població Bages-Catalunya (1976-1995) (‰)

Any	Natalitat		Mortalitat		Creixement Natural	
	Bages	Catalunya	Bages	Catalunya	Bages	Catalunya
1976	15,0	18,5	8,4	7,9	6,6	10,6
1977	14,9	18,0	7,8	7,6	7,1	10,4
1978	15,1	16,8	8,5	7,5	6,6	9,3
1979	13,1	15,0	7,5	7,2	5,6	7,8
1980	12,8	13,4	7,1	7,0	5,7	6,4
1981	10,9	11,5	6,8	6,9	4,1	4,6
1982	11,5	11,3	7,1	6,8	4,4	4,5
1983	10,1	10,4	8,4	7,4	1,7	3,0
1984	10,0	10,6	8,3	7,4	1,7	3,2
1985	9,5	10,8	9,1	7,8	0,4	3,0
1986	9,0	11,1	9,0	7,8	0,0	2,3
1987	9,7	9,7	8,7	7,8	0,0	1,9
1988	9,0	9,6	9,2	8,1	-0,2	1,5
1989	8,3	9,5	8,9	8,4	-0,6	1,1
1990	8,7	--	9,6	--	-0,9	--
1991	8,5	9,27	9,8	8,60	-1,3	1,6
1995	8,24	8,64	9,5	8,62	-1,25	0,03

Font: Oliveras i Giménez (1992) i Oliver (1997)

Mapa 5.19: Comarca del Bages. Representació de variables demogràfiques (3)

Taula 5.17: Bages. Moviment natural de la població (1991-1995)

Municipi	Taxa natalitat		Taxa mortalitat		Creix. vegetatiu (1995) (%)
	1991	1995	1991	1995	
Aguilar de Segarra	15,71	4,72	0,00	0,00	4,72
Artés	10,28	7,18	11,75	11,12	-3,94
Avinyó	11,22	11,87	8,30	6,43	5,44
Balsareny	6,17	9,17	12,33	7,99	1,18
Calders	13,77	8,04	5,16	11,25	-3,22
Callús	7,88	2,98	10,74	12,65	-9,67
Cardona	7,60	5,81	13,19	10,82	-5,01
Castellbell i el Vilar	6,77	4,93	6,41	8,63	-3,80
Castellfollit del Boix	9,52	5,87	9,52	11,73	-5,87
Castellgalí	7,12	15,71	11,40	10,47	5,24
Castellnou de Bages	15,31	19,67	15,31	3,28	16,39
l'Estany	16,22	5,13	8,11	7,69	-2,56
Fonollosa	7,30	9,10	5,84	9,10	0,00
Gaià	0,00	6,10	15,04	6,10	0,00
Manresa	8,75	8,12	9,79	9,92	-1,80
Marganell	0,00	13,57	14,22	4,52	9,05
Moià	8,84	11,42	10,06	14,76	-3,34
Monistrol de Calders	0,00	9,48	4,83	0,00	9,98
Monistrol de Montserrat	6,76	9,59	8,75	17,59	-7,99
Mura	0,00	24,63	7,97	9,85	14,78
Navarcles	8,80	8,37	10,37	6,85	1,52
Navàs	7,95	10,00	8,31	8,60	1,40
Pont de Vilomara i Rocafort	5,83	7,84	8,07	12,79	-4,95
Rajadell	6,94	6,27	6,94	3,13	3,13
Sallent	6,64	6,80	13,01	12,40	-5,60
Sant Feliu Sasserra	12,23	17,08	10,70	12,42	4,65
Sant Fruitós de Bages	7,12	8,16	7,53	5,37	2,79
Sant Joan de Vilatorrada	11,04	9,04	8,28	5,83	3,21
Sant Mateu de Bages	5,50	9,43	12,84	1,89	7,55
Sant Salvador de Guardiola	4,91	9,31	5,73	8,06	1,24
Sant Vicenç de Castellet	7,17	7,28	9,87	9,40	-2,12
Santa Maria d'Oló	3,94	8,01	13,79	11,01	-3,00
Santpedor	11,82	9,40	6,78	4,91	4,50
Súria	9,63	7,82	10,24	10,32	-2,50
Talamanca	23,32	0,0	13,16	9,17	9,17
Total Bages	8,50	8,25	9,8	9,50	-1,25
Total Catalunya	9,27	8,64	8,60	8,62	0,02

Font: Oliver (1997)

5.3.5.- El moviment migratori

Com s'observa a les taules, el Bages és la comarca que presenta les taxes de creixement més negatives ja que és la que té una natalitat més baixa a tots els anys del període considerat, i una mortalitat també força elevada (encara que en aquest cas la comarca bagenca és superada per unes altres en alguns anys). En qualsevol cas, és l'única amb un creixement natural negatiu

constant, quan totes les altres presenten quasi sempre unes xifres positives, i evidentment, sempre per sota de la mitjana catalana.

En general, la immigració ha estat la principal variable del creixement demogràfic, tant a Catalunya com a una gran part de les seves comarques, i ja no únicament per l'aportació directa d'habitants que va significar, sinó perquè també va implicar al seu moment una transformació de les estructures socials i dels grups d'edat; l'arribada de persones majoritàriament joves a les dècades dels anys cinquanta i seixanta -i amb unes pautes de reproducció diferents a les de la població autòctona catalana-, va repercutir en un augment de la natalitat i una disminució de la mortalitat i per tant, en un creixement natural elevat. A partir dels setanta però, aquests moviments migratoris s'aturaren i la dinàmica demogràfica restà reduïda a la generada pel propi creixement vegetatiu de la població, situació que s'ha mantingut inalterable durant els darrers anys. Per tant, avui dia no existeix un corrent migratori pròpiament dit de la mateixa manera que va tenir lloc a les dècades anteriors, sinó que més aviat el que es dona és un procés de relocalització de la població dins els límits de la mateixa comarca, altrament dit, desplaçaments des de la capital cap a la seva rodalia més propera.

A partir d'una comparació amb les altres comarques, s'observa que en el període 1988-1994 el Bages ha mantingut un saldo migratori positiu, encara que molt reduït, en cadascun dels anys (entre el 0,08‰ i el 1,68), i a diferència del saldo per a tota Catalunya, que a inicis dels anys noranta va veure com s'invertia la seva anterior tendència positiva. Malgrat això, la comparació a nivell comarcal dona també uns resultats un tant decebedors, atès que la majoria presenten uns saldos força superiors (com p. ex. el Tarragonès, Selva, Baix Camp i sobretot el Garraf), i en només dues -el Segrià i Gironès- el corrent emigratori era superior a l'immigratori en els últims anys del període considerat. Però llevat d'aquests dos casos, tan sols les comarques de l'Alt Empordà (a partir del 1992) i Osona presenten unes taxes força aproximades a la situació del Bages (1'24, 0'89 i 1'21 de mitjana als darrers tres anys del període d'estudi). D'altra banda, amb una dada més recent -1995-, i a escala comarcal, es manifesta allò que s'ha afirmat abans sobre la relocalització de la població, doncs els nuclis que més població reben provinent de la mateixa comarca són Santpedor, Sant Joan de Vilatorrada, Sant Fruitós de Bages, Navarres i Castellnou de Bages, mentre que els que més en perden són Balsareny, Cardona, Súria, Sant Vicenç de Castellet i Manresa. En total, si es deixen de

banda aquells municipis en què el moviment migratori és reduït en un sentit o un altre (però significatiu en termes relatius), els casos més greus es donen en aquells nuclis de tradició industrial i minera arrelada (taules 5.18 a 5.20).

Taula 5.18: Bages. Moviment migratori (1995)

Municipi	Mateixa Comarca	Resta Província	Resta Catalunya	Resta Espanya	Total	Taxa Mov. Migratori (%)
Aguilar de Segarra	0	5	0	-3	2	9,43
Artés	-11	-1	0	2	-10	-2,32
Avinyó	-13	-2	0	-4	-19	-9,40
Balsareny	-29	2	-2	-4	-33	-9,77
Calders	0	-2	3	0	1	1,61
Callús	3	-2	0	-5	-4	-2,98
Cardona	-32	-16	-21	1	-68	-10,98
Castellbell i el Vilar	-5	21	-9	-18	-11	-3,80
Castellfollit del Boix	-7	2	0	-2	-7	-20,53
Castellgalí	6	18	0	2	26	34,03
Castellnou de Bages	44	0	0	-3	47	154,10
l'Estany	1	-4	-1	-15	-19	-48,72
Fonollosa	32	2	6	-2	38	49,41
Gaià	-4	-2	0	-1	-7	-42,68
Manresa	-194	-57	-43	-5	-299	-4,55
Marganell	0	16	0	0	16	72,40
Moià	8	77	-2	11	94	26,18
Monistrol de Calders	-12	12	0	0	0	0,00
Monistrol de Montserrat	-7	17	1	0	11	4,40
Mura	0	-8	0	0	-8	-39,41
Navarces	12	-14	-2	7	3	0,57
Navàs	-3	27	-5	11	30	5,26
Pont de Vilomara i Rocafort	1	42	-5	-3	35	14,44
Rajadell	0	1	0	0	1	3,13
Sallent	-3	-7	-8	4	-14	-1,87
Sant Feliu Sasserra	5	-9	0	0	-4	-6,21
Sant Fruitós de Bages	31	20	4	12	67	13,33
Sant Joan de Vilatorrada	138	5	-9	17	151	17,96
Sant Mateu de Bages	-5	-1	-1	3	-4	-7,55
Sant Salvador de Guardiola	8	29	0	0	37	22,95
Sant Vicenç de Castellet	-46	7	-7	-5	-51	-6,75
Santa Maria d'Oló	-5	-1	0	-1	-7	-7,01
Santpedor	98	8	-2	-14	90	18,40
Súria	-11	-5	-10	1	-25	-3,91
Talamanca	0	0	1	0	1	9,17
Total	0	180	-112	-8	60	0,39
Catalunya	--	--	--	-3.468	-3.468	-0,56

Font: Oliver (1997)

Taula 5.19: Comarques objecte de comparació. Saldo migratori (1988-1994)

Comarques	1988	1989	1990	1992	1993	1994	Mitjana (1992/94)
Alt Empordà	9,30	10,01	4,56	0,19	1,68	1,87	1,24
Alt Penedès	2,26	8,37	7,47	7,38	7,09	10,40	8,29
Anoia	3,69	6,02	6,04	3,68	5,60	8,07	5,78
Bages	0,08	1,68	0,70	1,42	0,76	0,49	0,89
Baix Camp	7,65	9,91	7,05	6,63	7,79	4,59	6,33
Baix Empordà	11,67	10,60	8,69	2,82	4,05	6,06	4,31
Garraf	13,78	17,25	15,22	18,50	24,72	22,50	21,90
Gironès	5,53	6,58	6,46	0,98	-0,29	-0,59	0,03
Osona	1,62	1,46	1,65	0,58	1,30	1,77	1,21
Segrià	-0,27	-0,32	0,26	-0,43	-0,44	-2,32	-1,06
Selva	11,98	15,07	12,24	5,38	7,01	8,61	7,00
Tarragonès	4,99	3,31	6,35	7,88	6,45	6,99	7,10
Catalunya	0,24	0,44	0,37	-0,74	-1,02	-1,19	-0,98

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.20: Comarques objecte de comparació. Creixement natural i migratori (1986-1991 i 1991-1996)

Comarques	Creixement Natural				Creixement Migratori			
	Absolut		Relatiu		Absolut		Relatiu	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Alt Empordà	192	716	0,21	0,79	2.225	4.641	2,45	5,11
Alt Penedès	-126	147	-0,18	0,21	3.459	2.711	4,95	3,88
Anoia	424	855	0,51	1,04	4.090	2.001	4,96	2,43
Bages	-1.098	-241	-0,72	-0,16	1.507	1.997	0,99	1,31
Baix Camp	970	1.601	0,74	1,22	7.971	6.253	6,06	4,75
Baix Empordà	673	612	0,75	0,68	5.383	5.407	5,99	6,01
Garraf	564	752	0,73	0,98	12.956	4.347	16,84	5,65
Gironès	1.451	1.537	1,15	1,22	1.718	1.988	1,36	1,58
Osona	635	952	0,54	0,81	4.846	1.232	4,13	1,05
Segrià	-367	924	-0,23	0,57	1.154	3.303	0,71	2,03
Selva	1.295	1.665	1,32	1,69	5.283	5.352	5,38	5,45
Tarragonès	2.462	3.174	1,58	2,04	10.673	3.617	6,85	2,32

(1) i (3)- Creix. natural (1991-96) / (2) i (4)- Creix. natural (1986-91)

(5) i (7)- Creix. migratori (1991-96) / (6) i (8)- Creix. migratori (1986-91)

Font: Oliveras i Capellades (1997)

El Bages és la comarca d'aquest grup amb el creixement natural més baix als dos períodes considerats, i només està per damunt del Segrià i Osona quant al creixement migratori. Destaca però, el fet que al període 1991-1996 la comarca bagenca era la penúltima de les 41 catalanes pel que fa a la primera variable, tan sols superada pel Barcelonès, quan a l'anterior lustre ocupava la posició 28 (en ambdós casos, considerant les xifres absolutes) sempre però, a

la cua de les comarques més dinàmiques a nivell econòmic i demogràfic. Paral·lelament, si es fa una ullada al creixement migratori, la situació no és tampoc gaire positiva ja que si en el període 1986-1991 aquest va ser d'un 1,31% (una 19ª posició), cinc anys després havia davallat al 0,99% (la posició 34, i només superant les comarques del Priorat, Segrià, Noguera, Terra Alta, Ripollès, Ribera d'Ebre i el Barcelonès).

El reequilibri de la població catalana durant el darrer període s'ha centrat molt especialment en el creixement dels municipis de dimensions mitjanes de les comarques més dinàmiques, mentre que els municipis més grans segueixen una tendència a la reducció dels efectius demogràfics (intensa en el cas de Barcelona i de la resta del Barcelonès. A banda d'aquestes situacions, hi ha d'altres que sense superar un llindar de població excessivament elevat, també són dignes de ser esmentades com a conseqüència de l'impacte que impliquen en el total de la població local, algunes de les quals són rellevants per al cas d'estudi bagenc. Així, Oliveras i Capellades (1997) destaquen entre altres: Flix (-653), Cardona (-563), Ripoll (-426), Anglès (-352), Sallent (-326), Portbou (-299), Salt (-288), Súria (-258) i Oristà (-257). S'observa en alguns casos, com ha afectat la crisi de sectors industrials "madurs" (la metal·lúrgia, mineria, tèxtil, etc), o la desaparició d'activitats de serveis (com l'aduanera en el cas de localitats frontereres); a més, sovint es tracta de localitats allunyades dels grans eixos de població i no gaire afavorides pel procés de redistribució territorial (per tant, amb dificultats afegides per implementar un procés de reconversió econòmica) (taula 5.21).

5.4.- Anàlisi d'alguns indicadors econòmics i laborals

5.4.1.- Població activa i taxa d'atur

Si analitzem alguns indicadors relatius a l'estructura del mercat laboral, ens trobem amb una primera dificultat afegida, que és la que fa referència a la manca de dades actualitzades, disposant només de les corresponents a l'any 1991. Amb aquesta limitació, dues dades d'interès a comentar són la població activa i la taxa d'atur. D'una banda, l'any 1991 al Bages hi havia una població de 65.870 actius, que representava una taxa del 53,17%, xifra lleugerament inferior a la mitjana catalana -53,88%-, encara que en relació al grup de comarques comparades, no era aquesta una situació tan negativa com ho era

respecte a d'altres variables estudiades; hi ha casos com els de la Selva (57,5%), Osona (57,4%) i Gironès (56,9%), clarament per sobre de l'índex bagenc, però també altres com el Segrià (51,2%). El que destaca més però, és el fet que el Bages presenta -juntament amb la comarca osonenca- les taxes de població activa més elevades als grups d'edat de 25-44 anys i en canvi, de les més baixes en el segment de 16-19 anys, mentre que a partir dels 50-54 anys, aquestes taxes es situen inclús, per sota de les mitjanes catalanes¹⁰.

Taula 5.21: Evolució de la població als municipis amb més de 50.000 hab. (1991-1996)

Municipis	1991	1996	Diferència	Dif. (%)
Manresa	66.320	64.385	-1.935	-2,92
Reus	87.670	90.993	3.323	3,79
Cornellà de Llobregat	84.927	82.490	-2.437	-2,87
El Prat de Llobregat	64.321	63.255	-1.066	-1,66
Sant Boi de Llobregat	77.932	78.005	73	0,09
Viladecans	48.294	53.235	4.941	10,23
Badalona	218.725	210.987	-7.738	-3,54
Barcelona	1.643.542	1.508.805	-134.737	-8,20
Hospitalet de Llobregat	272.578	255.050	-17.528	-6,43
Sta. Coloma de Gramanet	133.138	123.175	-9.963	-7,48
Girona	68.656	70.576	1.920	2,80
Mataró	101.510	102.018	508	0,50
Lleida	112.093	112.035	-58	-0,05
Tarragona	110.153	112.176	2.023	1,84
Cerdanyola del Vallès	56.612	50.503	-6.109	-10,79
Rubí	50.405	54.085	3.680	7,30
Sabadell	189.404	185.798	-3.606	-1,90
Terrassa	158.063	163.862	5.799	3,67
Granollers	51.873	50.951	-922	-1,78

Font: I.E.C. (1997)

La situació en comparació amb el 1981 però, s'ha invertit atès que mentre la taxa d'activitat del Bages era de 52,27%, la de Catalunya baixava al 50,59%; altrament dit, una variació de l'1,72% i 6,49% respectivament. Per a unes altres comarques, aquesta variació ha estat del 2,73% (Anoia), 4,90% (Osona), entre altres. En general, l'augment de l'escolarització fins a edats més avançades, la major proporció d'estudiants a nivell mitjà i superior, i l'avançament de l'edat de jubilació i en definitiva, de les poblacions inactives han incidit en una reducció

¹⁰ Com es pot observar les dades de la població activa corresponents a la mitjana comarcal del Bages (taula 5.22) no coincideixen amb les que es citen en aquesta pàgina; ambdues provenen de fonts diferents però això no vol dir que siguin incorrectes sinó que és possible que una hagi considerat la població superior als 65 anys i l'altra no (cal recordar que encara que la jubilació és possible als 65 anys, això és un dret però no un deure per la majoria dels treballadors).

de la taxa d'activitat des dels anys seixanta. El que passa però, és que segurament aquest procés ha tingut lloc d'una forma més accentuada en unes comarques que en d'altres.

En el context de la pròpia comarca, a destacar un cas significatiu, com és el fet que en el grup de 6 nuclis que no superaven una taxa d'activitat del 60%, es troba Cardona, amb un 57,94%, clar indicatiu de la situació que experimenta des que la seva explotació minera -la seva principal activitat econòmica al llarg de sis dècades- tanqués definitivament. Val a dir, que els altres cinc que no superen el llindar del 60% són o bé de marcat caràcter agrícola, segona residència o amb una activitat econòmica lligada amb la construcció (Aguilar de Segarra, Gaià, Mura i Talamanca. Per contra, si es compara el cas cardoní amb els altres tres municipis bagencs amb una economia fonamentada en la mineria, s'observa que el 1991 tenien una taxa d'activitat lleugerament inferior a la mitjana comarcal (taula 5.22).

La segona variable sobre qüestions laborals que fóra molt interessant de comentar és la de l'atur, atès que d'acord amb les darreres dades sembla tenir una evolució força positiva. L'any 1981 la taxa d'atur de la comarca és similar a la catalana (al voltant del 17%), i deu anys més tard, tot i que tant el valor comarcal com la mitjana catalana disminueixen, és el conjunt català qui ho fa en major grau (14,19% per un 15,55% del Bages), Tot i això, l'anàlisi de les dades més recents disponibles mostra dues etapes diferenciades; els inicis dels anys noranta són d'una clara tendència a l'alça, general per a tot el país, malgrat que la comarca bagenca experimenta un increment menor; aquesta tendència s'inverteix en anys posteriors amb importants variacions interanuals, de forma que actualment, les davallades al Bages són més acusades que en el conjunt del país (des del 1994). Així, s'ha passat d'un 13,51% en aquest mateix any (gener) fins el 8,03% de juliol de 1997. Com a dada comparativa, dir que a data d'octubre de 1996, el Bages era una de les comarques amb un atur més reduït, per davant de comarques com l'Alt i Baix Empordà, Anoia, Baix Camp, Garraf i la Selva. És més, Manresa registrava una de les taxes d'atur més baixes en relació a les ciutats mitjanes de Catalunya com Vic, Lleida, Figueres, Vilafranca del Penedès, etc (7,62% al primer trimestre del 1997) (taula 5.23).

Taula 5.22: Bages. Població activa, ocupada i aturada (1991)

Municipi	Taxa Activitat	Taxa Ocupació	Taxa Atur
Aguilar de Segarra	56,00	98,57	1,43
Artés	69,44	87,64	12,36
Avinyó	68,42	92,08	7,92
Balsareny	65,28	84,05	15,95
Calders	65,61	86,62	13,38
Callús	66,67	81,21	18,79
Cardona	57,94	88,66	11,34
Castellbell i el Vilar	69,99	77,67	22,33
Castellfollit del Boix	69,19	91,24	8,76
Castellgalí	62,95	79,06	20,94
Castellnou de Bages	68,12	86,17	13,83
l'Estany	70,54	81,87	18,13
Fonollosa	70,59	94,55	5,45
Gaià	59,55	100,00	0,00
Manresa	65,16	84,55	15,45
Marganell	87,50	87,39	12,61
Moià	67,22	88,00	12,00
Monistrol de Calders	66,50	86,54	13,46
Monistrol de Montserrat	70,11	81,64	18,36
Mura	55,62	89,36	10,64
Navarces	67,25	87,27	12,73
Navàs	67,03	86,26	13,74
Pont de Vilomara i Rocafort	66,85	76,68	23,32
Rajadell	67,20	88,80	11,20
Sallent	65,67	77,03	22,97
Sant Feliu Sasserra	69,85	85,97	14,03
Sant Fruitós de Bages	65,83	85,98	14,12
Sant Joan de Vilatorrada	66,75	85,96	14,04
Sant Mateu de Bages	64,93	84,81	15,19
Sant Salvador de Guardiola	64,11	85,45	14,55
Sant Vicenç de Castellet	63,02	82,45	17,55
Santa Maria d'Oló	72,78	93,16	6,84
Santpedor	73,81	83,23	16,77
Súria	63,34	81,69	18,31
Talamanca	57,69	100,00	0,00
Bages	65,72	84,45	15,55

Font: Consorci de Formació i Iniciatives Bages Sud i Oliver (1997)

Més enllà d'una certa represa econòmica que sembla estar experimentant l'economia catalana, i de la qual se'n beneficien moltes comarques, també cal anar amb molt de compte a l'hora de considerar aquestes dades d'atur, doncs en determinades situacions, una taxa reduïda no implica obligatòriament un clima de bonança econòmica. Més aviat podria estar encobrint també una situació de crisi socioeconòmica, pel fet que un territori no sigui capaç d'oferir un nombre de llocs de treball suficient per satisfer les demandes laborals locals, i per tant, la seva població activa es vegi abocada a prendre partit per

l'emigració o en el menor dels casos, als desplaçaments diaris cap al lloc de treball; és a dir, que en determinades circumstàncies, un atur baix significaria un nombre també reduït d'actius. En tot cas, com es podrien concebre algunes situacions específiques de davallada demogràfica i simultàniament, un índex de població aturada "realment" baix (i de nou l'exemple de Cardona seria molt significatiu)? En conseqüència, l'anàlisi de determinats indicadors laborals ha d'anar acompanyat d'una atenció als condicionaments demogràfics.

Taula 5.23: Comarques objecte de comparació. Taxa d'atur (1993-1996) i Població activa (1991) (%)

Comarques	1993	1994	1995	1996	Pob. Activa
Alt Empordà	10,82	10,28	8,30	8,77	53,6
Alt Penedès	10,36	10,71	8,67	8,55	52,6
Anoia	14,26	13,96	12,18	11,62	55,7
Bages	13,16	12,07	9,68	8,88	53,2
Baix Camp	14,00	14,81	12,71	12,07	52,8
Baix Empordà	12,49	13,32	11,85	11,92	54,2
Garraf	14,41	15,12	14,89	13,57	53,5
Gironès (1)	9,27	10,55	9,37	8,64	56,9
Osona	9,46	10,85	9,10	8,29	57,4
Segrià (2)	7,91	8,48	7,19	7,04	51,2
Selva	11,43	14,51	12,43	11,50	57,5
Tarragonès	13,47	14,26	11,72	10,26	54,0
Catalunya	12,15	13,19	11,68	10,72	53,9

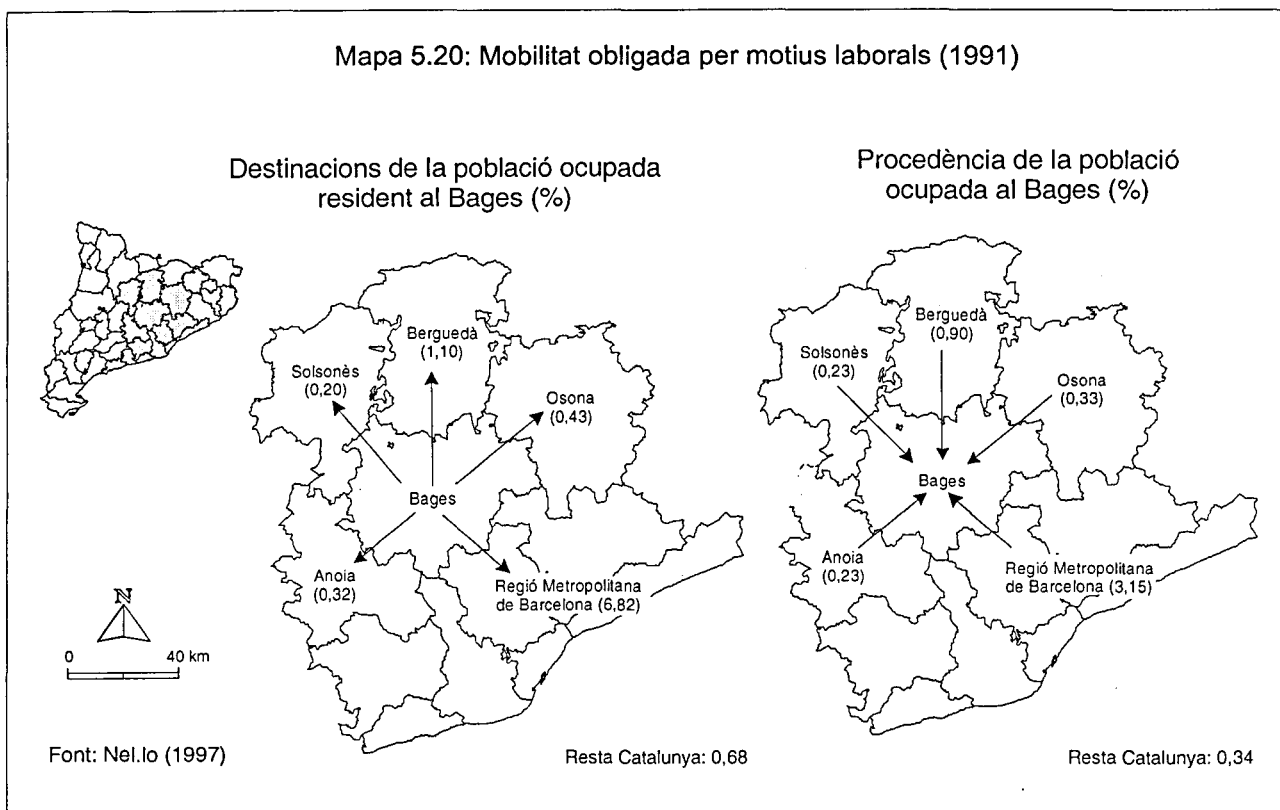
(1) Gironès i Pla de l'Estany

(2) Segrià i Garrigues

Font: I.E.C. (1996 i 1997)

En relació a això, caldria tenir present la qüestió de la mobilitat laboral, tot i la dificultat que suposa el fet de no tenir dades recents (1991). En un article del geògraf Oriol Nel·lo (1997) en relació a la possible "metropolitització" de Manresa, afirmava que en aquell any la comarca del Bages dirigia a la regió barcelonina el 6,8% dels desplaçaments laborals (i el 7,7% per raons d'estudi), quan cinc anys enrera, el percentatge era de només el 3,8. La projecció d'aquesta tendència envers el darrer lustre no deixa de ser especulativa, però no és arriscat dir que probablement s'hagin incrementat. D'altra banda, quasi el 95% dels llocs de treball de la comarca eren ocupats pels propis treballadors bagençs, és a dir, un nivell de contenció laboral molt elevat¹¹ (mapa 5.20).

¹¹ Del 5% restant, un 3,15% es dirigia a la regió metropolitana -Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Garraf i Alt Penedès.

5.4.2.- Sectors d'activitat econòmica i estructura del PIB per sectors productius

El Bages és una comarca que ha estat dominada tradicionalment pel sector secundari, amb uns percentatges superiors a les mitjanes catalanes, tot i que una ràpida lectura de les dades permet observar una certa davallada, resultat de la recessió industrial de les activitats industrials estratègiques -sobretot el tèxtil i mineria-, alhora que un ràpid procés de terciarització amb el creixement del pes del comerç i serveis (p. ex. Parellada, 1990). Efectivament, durant els anys noranta s'ha produït una reducció de la participació del sector industrial en l'estructura del PIB, tant a nivell nacional com també en general, comarcal, i de fet, són aquelles comarques amb més tradició industrial les que experimenten aquest procés amb més força; així, al període 1990-1996 les activitats del sector industrial perderen entre cinc i set punts en el cas de la comarques del Bages, sis a l'Alt Penedès, Anoia o Osona, mentre que en d'altres -com el Baix Camp i Tarragonès- aquesta reducció també s'ha donat

però amb una menor intensitat (i fins i tot mantenint encara una participació força elevada).

La situació que es manifesta en el sector terciari és justament la inversa, perquè aquesta reducció que es produeix en una banda, es veu compensada progressivament pel creixement en una altra, tot i que amb una participació en el PIB comarcal encara força més baixa que la mitjana catalana. En aquest cas, són algunes comarques amb una forta incidència del sector turístic, o centrades al voltant d'una capital que exerceix el paper d'únic centre vertebrador present al territori comarcal, les que presenten una economia més terciaritzada (com és el cas de l'Alt i Baix Empordà, Garraf i Gironès, amb un percentatge superior al 60%). Paral·lelament, i com ja és sabut, la incidència del sector primari, com a la resta de Catalunya, és força més marginal respecte els altres sectors productius, tot i que caldria citar aquí dos trets: primer, encara que amb valors molt baixos, és el que demostra tenir una major estabilitat en tot aquest període; i segon, llevat d'algunes de les comarques amb unes fortes concentracions industrials (com el Tarragonès), a totes les altres la participació d'aquestes activitats en el PIB comarcal és superior a la mitjana, inclús en alguns casos força significatius (com l'Empordà, Alt Penedès, Osona i Segrià).

Una anàlisi de la població ocupada també resulta de gran interès atès que ve a confirmar aquesta davallada de la participació de l'activitat industrial en l'economia comarcal bagenca, i alhora d'una creixent incidència del terciari. A manca de dades més recents, a l'any 1991, quasi un 54% de la població ocupada corresponia al sector secundari (repartida entre un 46,18% de la indústria i un 7,65% de la construcció), mentre que al terciari hi treballava el 43% i al primari un escàs 3,2%. En relació a altres comarques, destacaria especialment el cas de l'Anoia com a més significatiu, amb un 62% de la seva població ocupada en el sector secundari, mentre que a les comarques gironines, és el comerç i serveis el sector que proporciona més llocs de treball. En aquest mateix any considerat, la comparació amb Catalunya és prou il·lustrativa de les diferències que hi ha quant a l'estructuració dels sectors productius, amb uns percentatges de l'ordre de 42,6% (secundari), 54% (terciari) i 3,7% (primari). Però tanmateix, l'evolució d'aquesta variable ha presentat importants canvis de tendència perquè si es compara amb l'any 1975, la població bagenca ocupada al sector secundari era el 65,5% front el 29% al terciari i 5,4% del primari. Altrament dit, a Catalunya el sector serveis ha acabat per aplegar durant els darrers anys més de la meitat dels treballadors i

en canvi, al Bages aquests es concentren encara en un major nombre al sector secundari.

Per municipis, tot i la diversitat en la distribució per sectors econòmics, es poden establir diverses tipologies. En línies generals, el sector secundari és el més important a la major part dels municipis de grans i mitjanes dimensions, l'agricultura i ramaderia presenten els percentatges més elevats als petits, i els serveis i comerç al municipi més gran (i algun altre de significatiu). La primera d'aquestes tipologies correspondria a aquells nuclis amb un pes demogràfic molt reduït, un predomini de les activitats del sector primari (més del 50%), i una escassa incidència dels altres dos (Aguilar de Segarra, Castellfollit del Boix, Gaià Rajadell i Sant Mateu de Bages). La segona -majoritària- agruparia els municipis amb una proporció d'ocupats a l'activitat industrial superior a la mitjana de la comarca (en determinats casos, superior al 70%) i inferior en la del terciari (Artés, Avinyó, Callús, Castellbell i el Vilar, Navarcles, Santpedor, Santa Maria d'Oló, etc). Un tercer grup clarament diferenciat que estaria integrada per tan sols tres municipis -Manresa, Monistrol de Montserrat i Cardona-, amb el major percentatge d'ocupats en el terciari, clarament per damunt de la mitjana comarcal (42,40%), encara que el secundari hi és també present amb un cert pes important (al voltant del 40%). Per últim, una quarta tipologia formada per aquells nuclis sense un predomini clar en cap sector econòmic, malgrat que és significatiu el fet que superin la xifra del 20% quant a població ocupada en el primari (Castellnou de Bages, Calders i Marganell) (taula 5.24).

Taula 5.24: Bages. Distribució de la població ocupada per sectors (1991) (%)

Municipi	Total Ocupats	Primari	Secundari	Construcció	Serveis
Aguilar de Segarra	49	69,39	2,04	12,24	16,33
Artés	1.647	5,16	69,46	4,49	20,89
Avinyó	877	5,36	72,86	15,13	16,65
Balsareny	1.061	3,96	65,79	7,26	23,00
Calders	137	21,17	37,96	10,22	30,66
Callús	444	2,93	68,69	7,21	21,17
Cardona	1.555	10,68	31,96	9,32	48,04
Castellbell i el Vilar	897	1,45	66,00	7,69	24,86
Castellfollit del Boix	80	67,50	7,50	0,00	25,00
Castellgalí	231	11,26	42,42	15,58	30,74
Castellnou de Bages	32	25,00	37,50	0,00	37,50
l'Estany	149	12,08	57,72	9,40	20,81
Fonollosa	235	34,04	47,23	7,23	11,49
Gaià	42	52,38	26,19	2,38	19,05
Manresa	25.233	1,23	35,93	6,88	55,96
Marganell	58	22,41	43,10	1,72	32,76
Moià	1.095	10,14	38,36	11,78	39,73
Monistrol de Calders	193	6,22	66,32	8,29	19,17
Monistrol de Montserrat	1.071	1,31	39,96	5,32	53,41
Mura	65	15,38	10,77	47,69	26,15
Navarcles	1.311	1,30	63,31	9,31	26,09
Navàs	1.697	4,60	49,56	11,84	34,00
Pont de Vilomara i Rocafort	305	2,30	44,92	12,79	40,00
Rajadell	80	57,50	6,25	5,00	31,25
Sallent	2.535	3,20	61,89	5,36	29,55
Sant Feliu Sasserra	255	14,51	57,65	10,59	17,25
Sant Fruitós de Bages	2.731	1,98	59,94	5,86	32,22
Sant Joan de Vilatorrada	1.970	2,13	57,11	8,83	31,93
Sant Mateu de Bages	118	55,93	22,03	3,39	18,64
Sant Salvador de Guardiola	477	7,97	60,38	6,50	25,16
Sant Vicenç de Castellet	1.833	1,20	51,06	14,89	32,84
Santa Maria d'Oló	370	8,65	71,35	5,41	14,59
Santpedor	2.170	2,63	67,88	8,39	21,11
Súria	2.015	1,74	61,44	4,86	31,96
Talamanca	33	6,06	39,39	24,24	30,30
Total Bages	53.051	3,25	46,85	7,50	42,40
Total Catalunya	2.246.545	3,68	36,21	8,23	51,89

Font: (Oliver, 1997)

En el context d'aquesta major especialització econòmica en les activitats del sector secundari, el Bages continua sent, tot i la crisi, una comarca on una gran part de la riquesa és generada pel sector tèxtil, que ha estat el motor tradicional de l'economia, i arrossegat també altres activitats productives, a la vegada que ha incentivat la inversió en infraestructures i equipaments urbans. L'any 1996, la participació d'aquesta activitat en el PIB industrial era del 21,7%, molt superior a la mitjana catalana (11,7%), només superada per l'Anoia

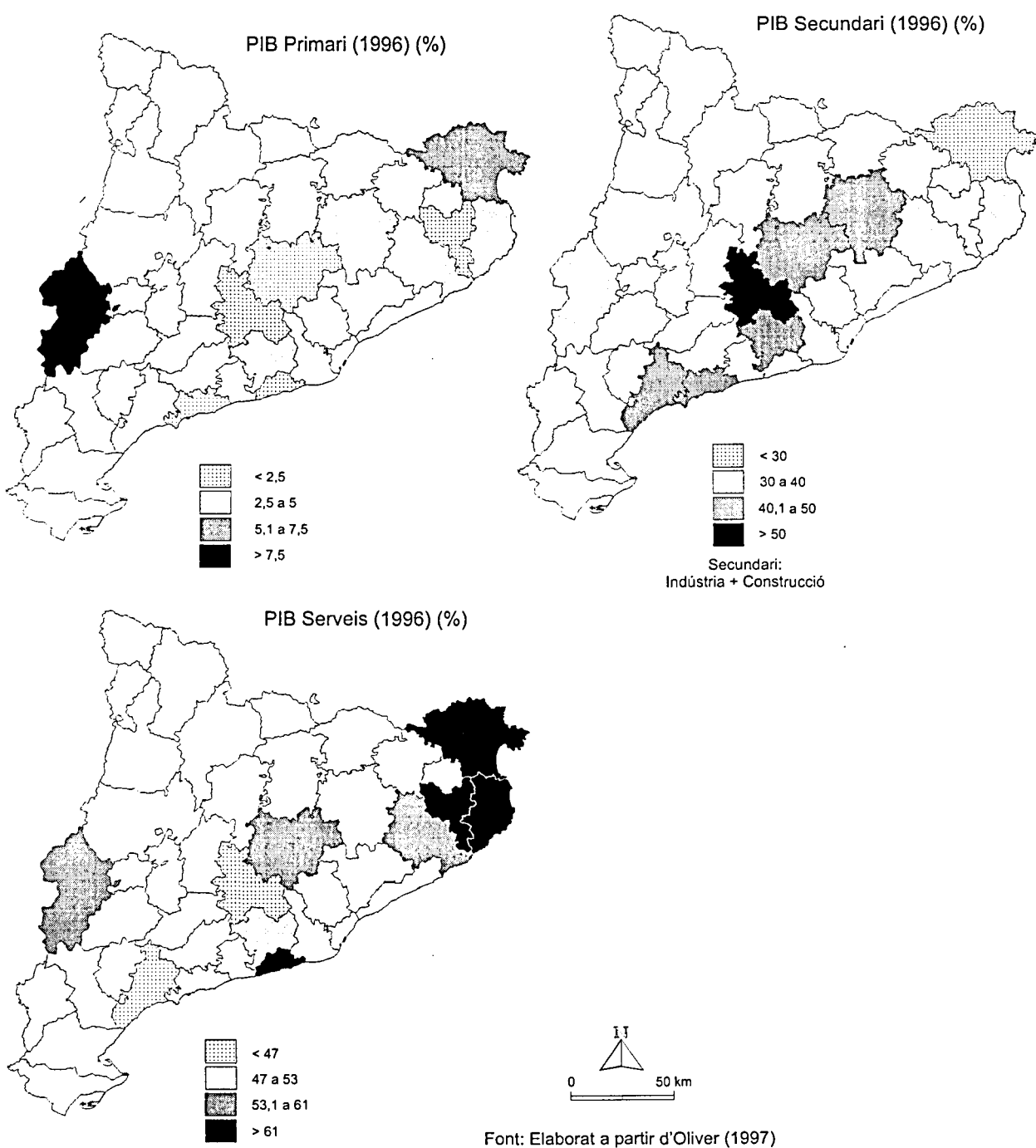
(38,8%) i Anoia (28,7%) i similar a la Selva. Un altre dels sectors estratègics és el metal·lúrgic -que va néixer al servei de la indústria tèxtil però que arran la crisi que va patir durant els anys seixanta, es va diversificar cap altres branques (com l'automobilístic)-, i que darrerament ha anat guanyant molt de pes, fins a esdevenir l'activitat que més aporta al PIB industrial de la comarca (el 22,6%)¹². Malgrat això, l'aportació de la metal·lúrgia a l'economia del Bages és menor que la mitjana catalana (25,4%), encara que també és una de les més elevades del grup de comarques que serveixen de comparació. De la resta dels sectors industrials, caldria destacar l'alimentari, químic, cautxú i plàstic, i l'energètic i miner (l'extracció de potassa i sal als nuclis de Sallent, Balsareny, Súria i Cardona). En línies generals, i com a la resta de les comarques comparades, l'estructura del PIB industrial es troba força repartit en tots els casos, llevat d'algunes com el Tarragonès i el Baix Camp en què predomina el subsector núm. 1 (més del 50%), el 4 en el cas del Garraf, i el ja citat de l'Anoia amb el tèxtil (taula 5.25a a 5.25d i mapes 5.21 a 5.23).

Taula 5.25a: Comarques objecte de comparació. Estructura del PIB comarcal per sectors (1990-1996)

Comarques	1990					1991				
	1	2	3	4	Total	1	2	3	4	Total
Alt Empordà	5,81	17,66	13,36	63,17	100	4,99	17,74	12,31	64,96	100
Alt Penedès	3,98	41,79	8,99	45,24	100	3,50	39,23	9,93	47,33	100
Anoia	2,35	49,81	7,92	39,93	100	2,08	47,07	8,80	42,05	100
Bages	2,02	43,25	7,52	47,21	100	1,77	40,57	8,30	49,35	100
Baix Camp	3,44	42,30	10,16	44,10	100	3,27	39,44	10,90	46,38	100
Baix Empordà	4,08	20,68	18,71	56,53	100	3,51	20,85	17,29	58,34	100
Garraf	2,10	27,17	12,47	58,26	100	1,81	24,99	13,49	59,71	100
Gironès	1,92	27,53	9,16	61,39	100	1,63	27,42	8,37	62,59	100
Osona	4,13	45,66	8,38	41,83	100	3,65	43,07	9,30	43,97	100
Segrià	7,89	24,26	8,29	59,56	100	5,50	24,63	8,65	61,21	100
Selva	3,18	33,23	10,30	53,29	100	2,72	33,25	9,45	54,58	100
Tarragonès	1,19	42,63	9,48	46,70	100	1,13	39,68	10,15	49,03	100
Catalunya	2,08	34,09	8,09	55,75	100	1,72	31,98	8,57	57,73	100

¹² Una dada d'interès és la dels treballadors afiliats al règim de la Seguretat Social, que entre els anys 1995 i 1996 van ser del 12 i 13% respectivament

Mapes 5.21 a 5.23: Base comarques d'estudi. Representació de la variable PIB (1)

Font: Elaborat a partir d'Oliver (1997)

Taula 5.25b (cont.)

Comarques	1992					1993				
	1	2	3	4	Total	1	2	3	4	Total
Alt Empordà	5,62	17,32	11,44	65,62	100	5,40	17,43	10,11	67,06	100
Alt Penedès	3,67	37,23	9,14	49,96	100	3,53	35,76	8,66	52,05	100
Anoia	2,20	44,97	8,15	44,68	100	2,12	43,37	7,75	46,75	100
Bages	1,86	38,47	7,63	52,05	100	1,78	36,88	7,21	54,13	100
Baix Camp	3,44	39,58	10,21	46,78	100	8,27	33,53	10,10	48,11	100
Baix Empordà	3,99	20,49	16,18	59,34	100	0,64	35,07	7,79	56,50	100
Garraf	1,87	23,47	12,28	62,37	100	1,79	22,33	11,52	64,36	100
Gironès	1,84	26,87	7,81	63,48	100	1,76	26,89	6,86	64,49	100
Osona	3,84	41,01	8,58	46,57	100	3,70	39,50	8,15	48,65	100
Segrià	6,56	23,89	11,98	57,57	100	6,53	21,27	11,75	60,45	100
Selva	3,08	32,63	8,83	55,45	100	2,96	32,76	7,79	56,50	100
Tarragonès	1,19	39,83	9,51	49,47	100	1,18	40,46	8,09	50,27	100
Catalunya	1,88	30,41	8,10	59,61	100	1,81	29,21	7,47	61,52	100

Taula 5.25c (cont.)

Comarques	1994					1995				
	1	2	3	4	Total	1	2	3	4	Total
Alt Empordà	5,6	16,8	10,7	66,9	100	5,9	17,1	10,7	66,3	100
Alt Penedès	3,4	35,8	8,7	52,1	100	4,1	36,5	7,9	51,5	100
Anoia	1,7	44,2	7,2	46,8	100	1,7	44,6	7,6	46,1	100
Bages	1,6	36,4	6,8	54,2	100	1,7	38,1	7,2	53,1	100
Baix Camp	3,8	40,7	8,4	47,1	100	3,4	41,9	7,9	46,8	100
Baix Empordà	4,0	20,3	14,4	61,3	100	4,2	20,6	14,7	60,6	100
Garraf	1,7	22,5	11,4	64,3	100	1,9	23,5	11,0	63,6	100
Gironès	1,9	26,2	7,1	64,8	100	1,9	26,5	7,4	64,1	100
Osona	4,0	39,8	7,8	48,4	100	4,1	40,6	7,6	47,7	100
Segrià	7,2	20,5	12,3	60,0	100	7,0	20,5	12,8	59,7	100
Selva	3,1	32,1	8,2	56,6	100	3,0	32,4	8,3	57,3	100
Tarragonès	1,2	41,5	7,5	49,8	100	1,1	42,2	7,9	48,8	100
Catalunya	1,8	29,5	7,3	61,4	100	1,8	30,3	7,4	60,4	100

Taula 5.25d (cont.)

Comarques	1996 (-)				
	1	2	3	4	Total
Alt Empordà	5,9	17,1	10,0	67,0	100
Alt Penedès	5,0	35,7	7,4	51,8	100
Anoia	1,9	44,0	7,2	46,9	100
Bages	1,7	38,0	6,7	53,6	100
Baix Camp	3,6	41,8	7,8	46,8	100
Baix Empordà	4,2	20,5	13,6	61,6	100
Garraf	2,1	23,6	10,5	63,9	100
Gironès	2,0	26,2	7,0	64,9	100
Osona	4,6	39,8	7,4	48,1	100
Segrià	7,6	20,6	11,9	60,0	100
Selva	2,9	32,2	7,4	57,5	100
Tarragonès	1,3	42,0	7,8	48,9	100
Catalunya	1,9	30,1	7,1	60,9	100

(-) provisionals

1- Primari / 2- Secundari / 3- Construcció / 4- Serveis

(-).- (ptes. corrents)

Font: Oliver (diversos anys)

Una dada interessant ens la proporciona Costa (1990), que amb dades de mitjans els anys vuitanta, feia una classificació de les comarques en funció de les seves tendències o comportaments envers la inversió; en aquesta, el Bages era classificada com a comarca amb una dinàmica moderada però insuficient per reflectir-se encara en augments significatius en la participació catalana, i amb una elevada especialització productiva en sectors industrials tradicionals (com el tèxtil), a l'igual que les comarques de l'Anoia, Berguedà, Garrotxa i Garraf (taula 5.26).

Taula 5.26: Distribució comarcal amb una tendència dinàmica a la inversió (anys 80s)

<p>1- Comarques industrialitzades d'una dinàmica forta</p> <ul style="list-style-type: none"> - Augment de la participació de la inversió comarcal comarcal - Tendència creixent de les noves inversions i ocupació generada - Participació per sobre del 2% en la inversió total catalana - Comarques: Barcelonès, Gironès, Maresme, Osona, Segrià, Selva, Vallès Occ. i Vallès Or. 	<p>3- Comarques amb una tendència moderada</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sense variacions significatives quant a la participació en la inversió comarcal dins el conjunt català - Comarques: Anoia, Bages, Berguedà, Garraf, Garrotxa
<p>2- Comarques d'industrialització feble amb una tendència dinàmica forta</p> <ul style="list-style-type: none"> - Industrialització moderada - Participació per sota de l'1% en la inversió total catalana - Comarques: Alt Camp, Alt Empordà, Baix Ebre, Noguera i Alt Penedès 	<p>4- Comarques d'industrialització marginal i amb una tendència relativament expansiva</p> <ul style="list-style-type: none"> - Comarques: Alt Urgell, Garrigues, Segarra, Pallars Jussà, Solsonès, Terra Alta, Urgell

Font: Costa (1990)

5.4.3.- El PIB per subsectors productius

Malgrat que l'economia comarcal del Bages es fonamenta principalment en el sector industrial, els serveis han experimentat un gran desenvolupament els darrers anys, en què el comerç continua essent l'impulsor del creixement del terciari. Certament, en el període 1990-1996 la seva incidència ha passat de poc més del 47% al 53,6%, encara que sempre per sota de la mitjana catalana (del 55,7% al 60,9%). Si es compara aquesta evolució amb la que han seguit les altres comarques d'estudi, la situació és molt heterodoxa doncs, a banda que en totes s'hagi incrementat el pes del sector, existeixen comarques en què aquest no supera el 50%, i es troben força allunyades d'aquesta mitjana (cas de l'Anoia, Osona i el Tarragonès). En general, són aquelles comarques

clarament orientades envers l'activitat turística (l'Empordà o Garraf) o les que tenen una ciutat-capital que vertebra tot el seu territori comarcal (Gironès o Segrià), les presenten els valors de terciarització més elevats.

Sens dubte, en el cas del Bages el subsector que concentra el major pes del terciari és el del comerç (i reparació), amb la participació més elevada de totes les comarques en el PIB d'aquest sector, i molt per sobre de la mitjana nacional (un 28% front el 22,2% el 1996). La situació dels altres subsectors considerats és també remarcable, on el percentatge mínim és del 10%, llevat però, de l'hosteleria i restauració (un escàs 5,9%) -en aquest cas, són aquelles comarques més reconegudes a nivell turístic les que tenen els percentatges més destacats (l'Empordà, Selva i Garraf) (taules 5.27 a 5.29). De fet, i com es comenta en un capítol específic, el turisme és hores d'ara, una activitat molt poc desenvolupada al Bages, i amb una rellevància mínima en el conjunt de les comarques de la Catalunya interior. Una visió retrospectiva deixa palès aquesta situació de creixement de l'activitat comercial, en el sentit que p. ex. en un període de vint anys (1970-1989), el nombre de llicències comercials va augmentar un 40%¹³, amb una important represa de l'activitat comercial especialment a Manresa i els municipis veïns. Si aquest augment de llicències es relaciona amb la demografia dels municipis, resta en evidència un clar lligam entre el comerç i la demanda; i és per aquest motiu que els nuclis amb un increment més destacat són justament, els que es localitzen al voltant de la capital comarcal (com Sant Fruitós de Bages i Sant Joan de Vilatorrada), o inclús Moià (centre comercial del Moianès, alhora que també un nucli important de 2ª residència) (OLiveras i Giménez, 1992).

D'altra banda, una possible valoració de la incidència que tenen algunes activitats productives específiques -cas de les activitats industrials i el comerç (al detall) podria venir de la relació d'establiments localitzats a les comarques (agrupats per grans sectors d'activitat -indústria, construcció, comerç al detall, serveis de no detall, i professionals i artistes)¹⁴-; atesa però, la limitació d'aquesta variable (p. ex. a efectes estadístics té el mateix pes una parada de queviures en un mercat que una gran refinèria de petroli), podria optar-se per la superfície com a element més fiable a l'hora de dimensionar la importància dels

¹³ Les dades fan referència als municipis amb una població superior als 1.000 hab. i aquesta discriminació respon al fet que s'hi concentra la majoria de les llicències comercials, i també perquè els municipis amb una població inferior a aquest llindar, només disposen dels comerços més bàsics i indispensables, i que en alguns casos es redueixen a un sol establiment.

¹⁴ Un establiment correspondria a un únic declarant, es localitzaria en una única adreça i s'hi desenvoluparien una o més activitats econòmiques.

establiments¹⁵. Amb l'excepció ressenyada del Tarragonès i Baix Camp, el gruix de la superfície ocupada per la indústria manufacturera es concentra a les comarques de l'àmbit metropolità (un 65% el 1995), mentre que el Bages i Osona també presenten xifres significatives i elevades. Quant a la superfície comercial, aquesta es concentrava a les comarques amb més població i també en aquelles amb un fort desenvolupament turístic; el Bages ocupava la 11ª posició (1995), al mateix nivell que el Baix Empordà, Baix Camp i Gironès, i per damunt de les altres dues comarques que integrarien l'àmbit de la Catalunya Central (Osona i Anoia) (Garcia i Bosch, 1997) (taula 5.30).

Taula 5.27: Comarques objecte de comparació. Estructura PIB industrial per Subsectors (1996) (-)

Comarques	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Total
Alt Empordà	23,4	5,1	6,1	21,9	7,2	21,5	2,8	3,8	8,3	100
Alt Penedès	6,7	9,8	3,5	17,0	4,7	29,7	8,8	12,5	7,4	100
Anoia	4,9	6,9	1,8	21,2	2,8	6,8	38,8	12,4	4,4	100
Bages	14,0	8,2	2,9	22,6	5,9	10,2	21,7	2,6	11,9	100
Baix Camp	56,0	2,0	7,1	13,0	1,1	12,3	2,5	2,2	3,8	100
Baix Empordà	17,1	13,8	8,2	13,0	6,1	14,7	4,7	2,9	19,5	100
Garraf	12,3	8,3	4,3	37,1	8,9	8,6	6,4	2,2	11,9	100
Gironès	15,9	4,2	6,4	21,3	2,5	20,4	9,7	11,7	7,9	100
Osona	4,0	2,6	2,3	30,6	0,8	17,8	28,7	2,5	10,7	100
Segrià	20,1	5,2	6,1	20,1	2,6	27,4	6,2	6,7	5,6	100
Selva	13,5	4,9	8,3	12,3	7,4	20,3	21,1	2,6	9,6	100
Tarragonès	53,6	1,7	21,4	10,7	0,9	6,6	0,8	1,4	2,9	100
Catalunya	14,8	5,0	7,7	25,4	7,8	11,6	11,7	7,5	8,5	100

(-) % sobre el total comarcal

1- energia i aigua / 2- extractives i transformació de minerals / 3- química / 4- metal·lúrgia, maquinària i electrònica / 5- material de transport / 6- aliments, begudes i tabac / 7- tèxtil i cuir / 8- paper i arts gràfiques / 9. cautxú, fusta, suro i altres.

Font: Oliver (1997)

¹⁵ En el cas de la superfície industrial però, no són incloses a les estadístiques les dades de relatives a la indústria bàsica, fet que explica que el Tarragonès i el Baix Camp no apareguin entre les deu comarques amb més implantació industrial.

Taula 5.28: Comarques objecte de comparació. Estructura del PIB serveis per subsectors (1996) (·)

Comarques	1	2	3	4	5	6	Total
Alt Empordà	25,7	11,1	11,2	25,5	10,6	15,9	100
Alt Penedès	27,5	6,2	11,2	23,9	9,1	22,1	100
Anoia	27,7	6,8	10,1	19,8	10,5	25,0	100
Bages	28,0	5,9	10,0	20,6	10,9	24,7	100
Baix Camp	25,4	8,0	9,4	22,8	12,3	22,0	100
Baix Empordà	24,8	13,1	7,0	28,0	10,9	16,1	100
Garraf	25,4	12,5	11,2	14,5	10,9	25,5	100
Gironès	21,2	3,8	10,7	26,7	13,4	24,1	100
Osona	28,0	5,6	10,3	22,1	10,6	23,3	100
Segrià	23,7	5,5	10,5	22,5	9,4	24,8	100
Selva	26,3	18,3	11,0	19,9	9,6	14,9	100
Tarragonès	17,1	8,2	13,3	23,3	11,8	26,4	100
Catalunya	22,2	6,4	11,9	23,4	12,7	23,4	100

(·) % sobre el total comarcal

1- comerç i reparacions / 2- hoteleria i restauració / 3- transports i comunicacions / 4- serveis financers, asseguradores i lloguers / 5- altres serveis de venda / 6- serveis públics

Font: Olivier (1997)

Taula 5.29: Comarques objecte de comparació. Estructura del PIB primari per subsectors (1996) (·)

Comarques	1	2	3	4	5	6	7
Alt Empordà	15,8	3,4	0,0	4,5	8,3	0,1	0,5
Alt Penedès	2,1	65,5	0,9	2,7	2,6	2,0	0,4
Anoia	34,7	16,3	2,1	2,8	0,9	0,6	1,0
Bages	16,5	2,0	0,2	6,3	0,5	0,1	1,3
Baix Camp	0,4	0,6	26,6	20,9	3,3	4,5	1,9
Baix Empordà	21,0	0,5	0,0	6,8	9,2	0,1	1,2
Garraf	1,4	33,4	0,4	6,7	2,0	0,1	0,7
Gironès	18,0	0,1	0,0	10,0	10,1	0,4	1,1
Osona	10,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,9
Segrià	5,8	0,8	3,9	1,9	43,3	1,7	0,1
Selva	11,3	0,2	0,0	12,7	6,3	3,7	2,5
Tarragonès	0,9	11,1	8,2	11,2	1,3	2,5	0,8
Catalunya	12,7	5,8	6,6	8,2	11,7	2,2	0,8

(·) % sobre el total comarcal

1 cereals / 2- raïm / 3- olives / 4- hortalisses / 5- fruita fresca / 6- fruita seca / 7- patates

Taula 5.29 (cont.)

Comarques	1	2	3	4	5	6
Alt Empordà	25,6	7,0	2,9	4,2	7,0	12,5
Alt Penedès	4,7	2,3	6,3	7,6	0,2	0,0
Anoia	22,5	1,8	3,4	5,9	0,8	0,0
Bages	39,5	12,7	4,3	8,3	1,8	0,0
Baix Camp	14,6	0,5	1,9	15,1	0,0	6,3
Baix Empordà	19,4	3,9	2,2	4,8	6,4	11,4
Garraf	2,5	7,5	7,0	2,1	0,4	25,6
Gironès	22,8	7,4	1,9	6,1	11,2	0,0
Osona	50,5	15,3	3,6	2,2	12,4	0,0
Segrià	20,3	7,1	1,4	3,7	1,5	0,0
Selva	18,7	5,0	2,2	3,5	11,2	13,7
Tarragonès	5,6	0,4	1,0	15,3	0,5	35,3
Catalunya	19,8	6,1	2,7	6,4	3,4	3,5

(-) % sobre el total comarcal

1- porcí / 2- boví / 3- oví / 4- aviram / 5- llet / 6- pesca

Font: Oliver (1997)

Taula 5.30: Comarques objecte de comparació.
Superfície ocupada per la indústria i
el comerç al detall (1995) (-)

Comarca	1	2
Alt Empordà	273.452 (21)	222.285 (8)
Alt Penedès	1.326.917 (8)	112.291 (17)
Anoia	925.546 (9)	130.284 (15)
Bages	1.347.941 (7)	213.116 (11)
Baix Camp	443.962 (14)	216.650 (10)
Baix Empordà	295.443 (18)	209.323 (12)
Garraf	272.146 (22)	121.700 (16)
Gironès	853.532 (11)	217.087 (9)
Osona	1.440.278 (6)	187.066 (4)
Segrià	675.730 (12)	245.329 (6)
Selva	891.780 (10)	183.243 (14)
Tarragonès	370.688 (16)	241.792 (7)
Catalunya	32.915.919	8.106.799

(1)- Indústria / (2)- Comerç al detall

(-) No s'inclou la indústria bàsica a la sup. industrial

Font: Garcia i Bosch (1997)

5.5.- Participació del Bages a l'economia catalana. Alguns indicadors de riquesa i benestar

5.5.1.- El PIB comarcal en relació a Catalunya

Si ens centrem tot seguit en algunes dades més generals relatives al PIB, podrem comprovar alguns aspectes interessants, malgrat la necessària precaució que cal tenir en l'anàlisi i manipulació de determinats indicadors econòmics per la influència que hi puguin tenir també uns altres de tipus demogràfic. Així, es pot observar com la participació del Bages en el PIB total català ha anat disminuint progressivament durant els darrers anys, d'igual manera que moltes de les altres que són objecte de comparació, i només l'Alt Empordà, Garraf, Gironès i Selva veuen incrementada lleugerament aquesta participació als darrers set anys. És evident que en aquest cas, el Barcelonès encara hi té un paper molt significatiu, que inclús s'ha incrementat en aquest darrer període; per tant, els dubtes sobre l'existència d'un lent reequilibri territorial en què el nucli barceloní estaria perdent pes en favor d'uns altres àmbits, poden ser perfectament fundats (taules 5.31 i 5.32).

Taula 31: Participació comarcal en el PIB total de les 10 millors comarques i la resta de les comarques objecte de comparació (1990-1996) (-)

Comarca	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 (1)	Dif. 96-90
1- Barcelonès	39,48	40,17	40,57	41,19	41,08	40,87	40,97	+1,49
2- Vallès Occ.	9,86	9,86	9,77	9,78	9,81	9,83	9,78	-0,08
3- Baix Llobregat	7,91	7,92	7,85	7,86	7,88	7,92	7,91	0
4- Vallès Or.	4,43	4,41	4,34	4,32	4,34	4,40	4,37	-0,06
5- Maresme	3,76	3,78	3,76	3,76	3,79	3,76	3,72	-0,04
6- Tarragonès	3,87	3,77	3,69	3,58	3,58	3,61	3,64	-0,23
7- Segrià	2,83	2,75	2,83	2,73	2,75	2,71	2,72	-0,11
8- Gironès	2,55	2,54	2,53	2,54	2,55	2,58	2,59	+0,04
9- Baix Camp	2,60	2,54	2,47	2,40	2,40	2,39	2,40	-0,2
10- Bages	2,22	2,21	2,19	2,19	2,17	2,18	2,16	-0,06
Alt Empordà	1,63	1,61	1,61	1,61	1,64	1,65	1,66	+0,03
Alt Penedès	1,10	1,09	1,08	1,08	1,07	1,07	1,07	-0,03
Anoia	1,22	1,20	1,18	1,17	1,17	1,16	1,15	-0,07
Baix Empordà	1,56	1,53	1,52	1,51	1,52	1,54	1,54	-0,02
Garraf	1,06	1,07	1,07	1,08	1,09	1,08	1,08	+0,02
Osona	1,93	1,91	1,89	1,88	1,88	1,87	1,86	-0,07
Selva	1,73	1,72	1,71	1,71	1,73	1,75	1,74	+0,01

(-).- ptes. corrents

(1).- provisional

Font: Oliver (diversos anys)

Taula 5.32: Comarques objecte de comparació. Evolució del creixement del PIB comarcal total (1991-1996). Taxa variació interanual (%)

Comarques	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1	2
Alt Empordà	1,24	0,31	-1,85	3,54	4,89	2,40	1,73	110,9
Alt Penedès	3,21	0,15	-1,35	1,46	2,01	1,37	1,13	107,0
Anoia	2,74	-0,20	-1,48	1,46	3,17	0,57	1,03	106,3
Bages	3,17	0,06	-1,12	1,65	3,84	1,30	1,47	109,1
Baix Camp	1,01	-0,96	-3,85	2,00	3,51	2,29	0,64	103,9
Baix Empordà	0,89	-0,14	-2,31	2,82	5,35	1,45	1,32	108,2
Garraf	4,51	0,20	-0,89	2,50	3,44	1,77	1,91	112,0
Gironès	2,21	-0,05	-0,88	2,61	4,69	2,24	1,82	111,4
Osona	2,91	0,08	-1,47	2,17	3,21	1,64	1,41	108,8
Segrià	0,35	3,72	-5,31	2,78	1,82	2,96	1,01	106,2
Selva	2,12	0,38	-0,95	3,28	4,58	1,44	1,79	111,3
Tarragonès	0,97	-1,26	-3,68	2,12	4,75	2,56	0,87	105,4
Catalunya	3,10	0,51	-1,33	2,13	3,79	1,85	1,66	110,4

(1) taxa anual acumulativa (1990-1996)

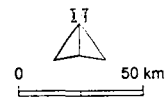
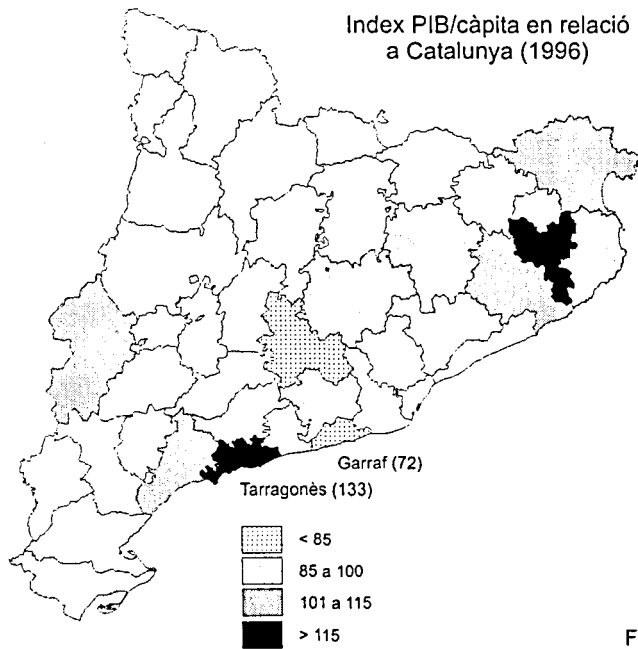
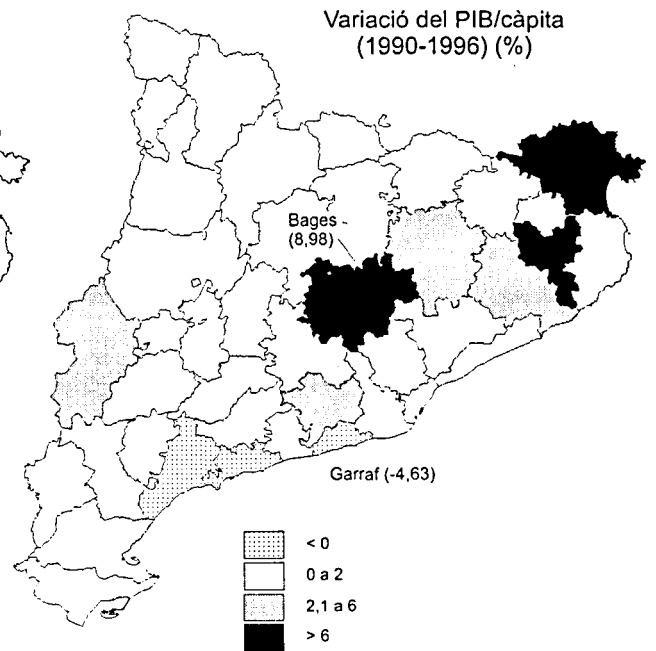
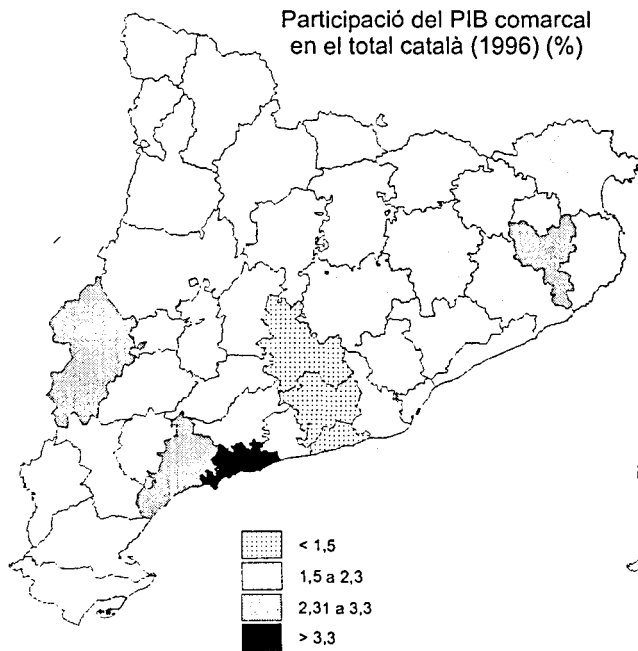
(2) creixement acumulat 1990 = 100

Font: Oliver (diversos anys)

5.5.2.- PIB / càpita

Aquestes mateixes dades però en termes d'índex en relació a un any base (1990), indiquen que el Bages, encara que amb uns valors baixos, és una de les poques que mantenen un índex de PIB (per càpita comarcal) idèntic any rera any; fins i tot, en termes de ptes. per càpita, és la comarca d'aquest grup considerat que experimenta l'increment més elevat (juntament amb l'Alt Empordà i Gironès) (taules 5.33 i 5.34, i mapes 5.24 a 5.26).

Mapes 5.24 a 5.26: Base comarques d'estudi. Representació de la variable PIB (2)

Font: Elaborat a partir d'Oliver (diversos anys)

(Ptes. Constants 1990)
Index base Catalunya = 100

Taula 5.33: Comarques objecte de comparació. Index del PIB per càpita (1990-1996)

Comarques	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 (-)	(1)
Alt Empordà	109	107	105	103	105	105	106	105,9
Alt Penedès	95	95	95	94	93	91	89	92,8
Anoia	89	89	88	87	86	85	82	86,2
Bages	88	88	89	89	89	89	88	88,4
Baix Camp	120	116	114	111	109	108	106	111,7
Baix Empordà	105	102	100	97	96	97	96	99,1
Garraf	83	83	80	78	75	75	72	77,6
Gironès	123	121	119	119	121	122	121	120,8
Osona	99	99	98	98	97	97	94	97,3
Segrià	105	103	106	102	103	101	101	102,9
Selva	107	105	103	102	102	102	101	103,1
Tarragonès	151	144	139	134	133	132	133	137,9
Catalunya	100	100	100	100	100	100	100	100

(-).- provisional

Index base Catalunya = 100 (ptes. constants 1990)

(1) Mitjana 1990-1996

Font: Oliver (diversos anys)

Taula 5.34: Comarques objecte de comparació. PIB per càpita (1990-1996)

Comarques	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 (-)	Dif. 96-90
Alt Empordà	1.558,5	1.567,9	1.524,9	1.475,5	1.523,4	1.581,3	1.668,6	7,06
Alt Penedès	1.363,4	1.396,4	1.378,7	1.344,2	1.347,4	1.373,2	1.394,1	2,25
Anoia	1.277,4	1.300,8	1.280,4	1.245,7	1.248,5	1.286,8	1.289,5	0,94
Bages	1.261,7	1.299,8	1.294,0	1.275,3	1.294,1	1.342,5	1.375,1	8,98
Baix Camp	1.713,3	1.711,2	1.665,8	1.578,0	1.594,0	1.629,5	1.658,7	-3,18
Baix Empordà	1.500,0	1.501,1	1.458,7	1.385,2	1.400,5	1.459,9	1.507,2	0,48
Garraf	1.191,2	1.215,0	1.165,0	1.107,0	1.097,4	1.134,1	1.136,0	-4,63
Gironès	1.757,6	1.777,0	1.741,7	1.705,4	1.767,6	1.831,1	1.893,7	7,74
Osona	1.423,2	1.456,4	1.432,4	1.400,1	1.419,1	1.463,2	1.480,7	4,04
Segrià	1.505,1	1.508,1	1.545,8	1.456,1	1.493,7	1.517,3	1.593,2	5,8
Selva	1.530,1	1.544,7	1.499,2	1.459,3	1.482,5	1.534,2	1.582,0	3,39
Tarragonès	2.153,5	2.113,1	2.032,7	1.919,0	1.929,1	1.995,6	2.082,6	-3,2
Catalunya	1.430,5	1.469,4	1.458,5	1.427,5	1.455,9	1.506,6	1.570,8	9,8

(-).- provisional

Ptes. constants (1990)

Font: Oliver (diversos anys)

Si es fes una classificació de comarques en funció de com ha evolucionat el seu PIB comarcal per càpita al llarg dels darrers anys -i d'acord amb l'esquema proposat per Pons (1997)-, es veuria que el Bages ha tingut un comportament estàtic, de la mateixa forma que moltes de les altres comarques estudiades. Així, si s'assignés un valor 100 a la mitjana del PIB català es podrien agrupar les 41 comarques en 5 intervals segons el seu nivell de PIB

per càpita: “baix”, les que tenen un valor inferior a 83'8;” mitjà-baix” les que se situen entre 83'8 i 93'6; un de “mitjà” per aquelles comarques amb un valor situat entre el 93'6 i el 101'1; un altre de “mitjà-alt”, entre 101'1 i 107'2; i finalment, un grup “alt” que abarcaria les comarques amb un valor superior al 107'2 (taula 5.35).

Els resultats més interessants són els següents: a) entre 1991 i 1995, vint comarques no havien variat la seva situació; b) les úniques comarques amb un nivell classificat de “alt” eren el Barcelonès, Gironès, Ribera d'Ebre, Vall d'Aran i Tarragonès; i c) les comarques d'una menor producció per càpita eren aquelles amb un sector primari molt potent (Garrigues, Noguera, Priorat i Terra Alta), o bé que han patit molt intensament les conseqüències de la crisi industrial (Baix Llobregat o Berguedà), o inclús les que han tingut un creixement demogràfic superior a la mitjana catalana (casos del Maresme o Garraf).

Taula 5.35: Comarques objecte de comparació. Evolució del PIB per càpita segons intervals (1991-1995)

Comarques	1991	1992	1993	1994	1995
Alt Empordà	MA	MA	MA	MA	MA
Alt Penedès	M	MB	MB	MB	MB
Anoia	MB	MB	MB	MB	B
Bages	MB	MB	MB	MB	MB
Baix Camp	A	A	A	A	MA
Baix Empordà	MA	M	M	M	M
Garraf	B	B	B	B	B
Gironès	A	A	A	A	A
Osona	M	M	M	M	M
Segrià	MA	MA	MA	MA	MA
Selva	MA	MA	MA	MA	MA
Tarragonès	A	A	A	A	A

(A)- Nivell de PIB per càpita alt / (MA)- Mitjà-alt / (M)- Mitjà / (MB)- Mitjà-baix / (B)- Baix

Font: Pons (1997)

Segons càlculs probabilístics, aquest estudi afirma també com a conclusió que l'evolució de la distribució territorial del PIB per habitant en els propers anys seguirà una tendència lenta cap a la desigualtat en termes de creació de riquesa, és a dir, que molt poques comarques presentaran un valor molt per damunt de la mitjana catalana, i la majoria de la resta se situaran en nivells

inferior; en altres paraules, que la probabilitat que una comarca retrocedeixi d'interval és més gran que la inversa.

5.5.3.- Renda familiar disponible

Una altra dada econòmica d'interès per analitzar seria la renda familiar disponible, considerat a voltes com un indicador més representatiu que uns altres (com el PIB) del nivell de vida de la població resident en un àmbit geogràfic determinat¹⁶. Amb una visió retrospectiva (dades del període 1979-1991), es podrien distingir dos grups extrems; un primer que correspondria a aquelles comarques amb uns nivells de renda inferiors, localitzades a l'interior del territori català i amb un pes molt destacat del sector agrari en l'estructura econòmica, a més de caracteritzar-se per l'existència de nivells de productivitat per treballador i taxes d'activitat menors, i una base demogràfica envellida (la Terra Alta, Priorat, Garrigues, Noguera, etc). A l'extrem oposat, les comarques industrials de l'àmbit metropolità i el litoral (Barcelonès, Baix Llobregat, el Vallès, Gironès, Tarragonès, Alt i Baix Camp, Ribera d'Ebre, etc), i unes altres de muntanya que han apostat decididament pel turisme (la Vall d'Aran i Cerdanya). Al mig, i en una gradació de possibilitats, la resta de comarques.

L'anàlisi d'aquest període fet per diversos autors (veure Parellada, 1994; Segarra i Allepús, 1996), demostrava que les desigualtats de població i renda no només s'havien mantingut sinó que fins i tot, també incrementat, especialment durant els períodes de bonança econòmica (la dispersió de la renda disminueix en moments de crisi perquè són les comarques industrials les més afectades). De fet, ambdues fonts coincideixen en l'existència d'una mena de "clubs comarcals", és a dir, que només unes poques comarques tindrien veritables possibilitats de convergir cap a nivells de renda pròpies d'aquelles comarques més "riques".

En aquesta mateixa línia, també destacaria l'estudi de Parellada (1994) més específicament comarcal, i que dona uns resultats no gaire positius per al Bages; aquest autor establia una classificació en sis grups d'acord amb l'evolució de tres variables -població, renda absoluta i renda per càpita en aquest mateix període. Doncs bé, el Bages és trobava classificada a l'últim

¹⁶ S'entèn per "renda familiar disponible" el corrent d'ingressos percebuts per les unitats familiars, un cop deduïts els impostos directes i cotitzacions socials, i sobre els quals s'apliquen les decisions de consum i estalvi.

grup (la variació de la població i renda per sota de la mitjana i variació relativament feble de la renda per càpita)¹⁷; és a dir, les més estancades. Això contrastava amb aquelles altres comarques més dinàmiques -la Regió I llevat del Barcelonès, a més del Garraf i Tarragonès (amb unes variables d'estudi superiors a la mitjana)- capaces de generar suficient renda per fer front als increments de població i que simultàniament també augmentaven la renda per càpita (taula 5.36).

Taula 5.36: Comparació de la variació de població i renda familiar disponible (1979-1991)

Variació de població, 1979-1991

		Superior a la mitjana	Inferior a la mitjana
Variació de renda familiar disponible	Superior a la mitjana	Alt Camp, Alt Empordà, Alt Penedès, Baix Llobregat, Garraf, Baix Penedès, Selva, Gironès, Maresme, Vallès Or. Vallès Occ. Tarragonès, Vall d'Aran	Baix Ebre, Cerdanya, Pallars Sobirà, Ribera d'Ebre,
	Inferior a la mitjana	Anoia, Baix Camp, Osona, Baix Empordà, Pla de l'Estany	Alt Urgell, Bages, Barcelonès, Berguedà, Conca de Barberà, Garrigues, Garrotxa, Montsià, Noguera, Pallars Jussà i Alta Ribagorça, Pla d'Urgell, Priorat, Ripollès, Segarra, Segrià, Terra Alta, Solsonès, Urgell,

Font: Parellada (1994)

Com s'observa, la comarca del Bages és la que presenta una RFD més baixa en ambdós anys, després de la veïna Anoia, i en qualsevol cas, sempre per sota de la mitjana catalana. El que destaca més però, és el fet que si es té en compte la diferenciació entre la RFD per a tota la població i aquella altra en què s'ha descomptat el segment de població inferior als 16 anys, sigui la comarca amb una menor diferència; la implicació més immediata d'aquesta dada és que la presència de persones per sota d'aquest llindar és força més reduïda en el cas del Bages que en el de les altres comarques (de fet, es tracta de l'única comarca de les considerades que es troba per sota de la mitjana autonòmica). És aquesta una constatació més de la situació del procés d'envelliment demogràfic que està experimentant durant els darrers anys. De totes formes, les diferències tampoc poden ser gaire elevades atès que la

¹⁷ En aquest darrer grup també hi havien l'Alt Urgell, Berguedà, Solsonès, Garrotxa, Montsià, Noguera, Pla d'Urgell, Segarra, Segrià, Solsonès i Urgell

reducció de la població jove és un procés força general per a tota Catalunya, i per tant, si hi haguessin dades de la mateixa variable però dels grups d'edat superiors als 24 anys, amb tota seguretat els resultats haguessin estat més contrastats (taula 5.37).

Taula 5.37: Comarques objecte de comparació. Renda familiar disponible (1991 i 1994) (·)

Comarques	1991			1994		
	1	2	3	1	2	3
Alt Empordà	1.321,4	1.646,1	324,7	1.641,2	1.995,2	354,0
Alt Penedès	1.117,0	1.392,9	275,9	1.362,0	1.649,5	287,5
Anoia	1.020,9	1.298,6	277,7	1.253,6	1.542,3	288,7
Bages	1.080,0	1.326,7	246,7	1.315,9	1.570,6	254,7
Baix Camp	1.148,2	1.463,4	315,2	1.402,4	1.730,4	328,0
Baix Empordà	1.239,6	1.550,2	310,6	1.570,6	1.913,2	324,6
Garraf	1.138,7	1.436,8	298,1	1.403,1	1.714,8	311,7
Gironès	1.221,3	1.557,3	336,0	1.456,1	1.798,7	342,6
Osona	1.178,5	1.467,7	289,2	1.450,4	1.759,7	309,3
Segrià	1.141,3	1.422,8	281,5	1.382,2	1.676,4	294,2
Selva	1.232,5	1.555,2	322,7	1.549,1	1.902,8	353,7
Tarragonès	1.162,6	1.496,9	307,3	1.365,0	1.699,9	334,9
Catalunya	1.140,9	1.417,1	276,2	1.363,3	1.642,7	279,4

(1)- RFD per càpita (pob. total) / (2)- RFD per càpita (pob. > 16 anys) /
 (3)- Diferència 1994-1991
 (·)- Xifres brutes en milers de ptes.

Font: I.E.C. (1996)

En línies generals, la distribució del PIB i RFD està clarament relacionada amb la població, en el sentit que les comarques amb més pes demogràfic són les que tenen també més concentració d'aquests dos indicadors econòmics; d'altra banda -i encara que l'activitat industrial en general ha tingut un elevat nivell de concentració en el territori-, aquesta cada cop mostra més autonomia respecte alguns dels tradicionals factors de localització (p. ex. a conseqüència d'una millora significativa de les comunicacions); i és per aquesta raó que inclús d'una manera un tant inesperada, estaria en disposició d'exercir un paper de sector equilibrador del territori, més important que unes altres activitats. Aquesta mateix paper se li otorgaria, entre altres, a l'hoteleria per la seva escassa concentració territorial (Costa i Rovira, 1996).

5.6.- Una ullada més enllà de les estadístiques. La percepció general d'estancament i alguns fets significatius.

La sensació que es pot extreure de totes aquestes argumentacions és que el Bages és una comarca demogràficament estancada, i la d'un territori que després d'una fase històrica de gran desenvolupament en el conjunt català, avui dia no és capaç d'aprofitar al màxim les seves potencialitats que *a priori*, li otorgaria el seu rol de vertebrador de la Catalunya central. En comparació amb altres comarques i ciutats, fa la sensació que el Bages i Manresa estant perdent posicions, i que uns altres territoris de mitjanes dimensions es trobarien millor posicionats de cara als reptes futurs més immediats. I malgrat que sembla que la comarca hagi sortit de la crisi dels darrers anys -en l'actual fase de recuperació general per a moltes altres economies comarcals-, hi ha qui afirma que encara pateix una mena de síndrome d'un passat ric, l'ensonyació d'un antic paradís (com p. ex. el mateix alcalde de la capital bagenca) (Martí Font, 1997).

És cert que tradicionalment el Bages ha estat una de les comarques que més han contribuït a la generació de riquesa del país, sens dubte com a resultat del gran pes que hi han tingut (i encara tenen) sectors productius molt arrelats -el tèxtil i la metal·lúrgia. En conseqüència, als darrers anys sempre ha estat en el grup de les 10 primeres comarques pel que fa a l'aportació del seu PIB al total català (ocupant sempre undesena posició), i superada per les comarques que integren la Regió I, el Tarragonès, Baix Camp, Gironès i Segrià. En si mateix, aquest fet no hauria de ser considerat com a negatiu pel fet que les comarques capdavanteres, són força més potents a nivell econòmic i demogràfic, situades a l'àmbit metropolità (el "rovell de l'ou" de Catalunya), a la franja litoral o centrades a l'entorn d'una ciutat que a la vegada és capital comarcal i provincial. En altres paraules, que el Bages podria ser considerada com l'única amb un caràcter certament "d'interior", que encara tindria possibilitats d'incorporar-se a aquest nucli central metropolità i litoral.

De totes formes, les darreres xifres sobre el creixement econòmic català (1996) semblen posar de manifest que les comarques centrals com el Bages, Osona i Anoia, pateixen d'una certa atonia i no presenten uns índexs d'augment de riquesa del mateix nivell que la mitjana catalana¹⁸. Si es

¹⁸ Ja ho descrivia el periodista X. Domènech quan deia que: "A cops de turisme i d'inversió pública, el Pirineu lleidatà alça el cap, recupera posicions. El Pla de Lleida, l'àrea de Girona, l'eix Tarragona-Tortosa, l'eix metropolità... tenen, per

consideren alguns d'aquests indicadors per agrupaments comarcals o grans eixos, s'observaria com la participació al PIB català d'aquestes tres comarques centrals al llarg dels noranta s'ha reduït d'un 5,36% al 5,26%, més negativa que l'evolució seguida per les comarques que integrarien l'Eix metropolità, gironí o de muntanya, però més favorable en relació a un eix tarragoní i al Pla de Lleida¹⁹. Des de fa uns anys, la tendència apunta cap a un creixement de l'activitat econòmica seguint uns eixos geogràfics concrets -a grans trets, la Catalunya costanera, l'àrea metropolitana i algunes comarques de muntanya que han apostat pel turisme com a alternativa a les seves activitats tradicionals. En canvi, l'àmbit de la Catalunya Central sembla, si es permet l'expressió, que no és ni carn ni peix; continua basant una bona part de la riquesa econòmica en sectors industrials més aviat estàtics, una reduïda interrelació amb l'entorn metropolità, escasses infraestructures formatives o d'una implantació recent, es tracta d'uns territoris on el turisme encara no hi ha arrelat amb força, etc (taules 5.38 i 5.39).

Taula 5.38: Eixos territorials. Evolució de la participació en el PIB total català (1990,1996) (-)

Eix	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Eix Metropolità	65,45	65,98	65,89	66,45	66,51	66,45	66,42
Eix de Tarragona	8,43	8,25	8,13	7,93	7,92	7,99	8,00
Eix Gironí	7,47	7,37	7,34	7,34	7,40	7,48	7,49
Comarques Centrals	5,36	5,35	5,33	5,33	5,31	5,29	5,26
Pla de Lleida	4,56	4,43	4,62	4,40	4,39	4,33	4,37
Comarques de Muntanya	1,07	1,04	1,08	1,04	1,02	1,01	1,02
Catalunya	100	100	100	100	100	100	100

(-) Ptes. constants 1990

Font: Oliver (diversos anys)

una raó o una altra, creixements superiors. Però aquest entremig que no és litoral d'autopistes i pltages, però tampoc no és l'interior profund, ni muntanya verda i blanca, aquesta terra de ningú va quedant enrera (1997: 19)

¹⁹ Seguint l'esquema adoptat pels *Anuaris Econòmics Comarcals* elaborats per l'entitat financera de Caixa de Catalunya (de 1994 a 1997, i dirigits per J. Oliver), els eixos o agrupaments comarcals considerats són els següents: el gironí (Selva, Alt i Baix Empordà i Gironès), tarragoní (Alt i Baix Camp, Tarragonès i Baix Ebre), Pla de Lleida (Segrià, Noguera, Pla d'Urgell, Segarra i Urgell), comarques centrals (Bages, Osona i Anoia), eix metropolità (Barcelonès, Baix Llobregat, Maresme, i els dos Vallès), i comarques de muntanya (Alt Urgell, Alta Ribagorça, Cerdanya, Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Val d'Aran).

Taula 5.39: Eixos territorials. Evolució de l'estructura sectorial PIB (1990-1996) (-)

Sector Primari	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Eix Metropolità	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Eix de Tarragona	3,2	3,3	3,6	3,6	3,3	3,2	3,3
Eix Gironí	3,5	3,3	4,0	3,8	3,8	3,7	3,8
Comarques Centrals	2,9	2,7	3,0	2,9	2,8	2,8	3,1
Pla de Lleida	9,9	7,5	9,5	9,5	9,5	9,2	10,6
Comarques de Muntanya	8,0	6,3	7,9	7,9	7,0	6,6	6,9
Catalunya	2,1	1,9	2,2	2,1	2,0	1,9	2,1

Sector Secundari (1)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Eix Metropolità	39,7	38,6	37,5	36,3	36,2	37,3	37,0
Eix de Tarragona	52,8	51,4	50,2	52,3	52,9	53,7	53,5
Eix Gironí	37,6	37,3	37,2	36,8	35,5	36,8	36,0
Comarques Centrals	53,5	52,5	51,2	50	50,1	50,7	50,0
Pla de Lleida	38,1	39,7	42,9	40,4	40,1	40,6	39,5
Comarques de Muntanya	38,1	39,1	42,1	39,8	39,5	39,9	39,6
Catalunya	42,2	41,4	40,7	39,6	39,8	40,5	40,0

Sector Serveis	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Eix Metropolità	59,8	60,8	62,0	63,2	63,0	62,2	62,5
Eix de Tarragona	44,0	45,3	44,1	44,1	43,8	43,1	43,3
Eix Gironí	58,9	59,5	58,7	59,4	59,8	59,5	60,2
Comarques Centrals	43,6	44,8	45,7	47,1	47,1	46,5	46,9
Pla de Lleida	52,0	52,7	47,5	50,0	50,3	50,2	50,0
Comarques de Muntanya	53,9	54,5	50,0	52,4	53,5	53,4	53,5
Catalunya	55,7	56,8	57,1	58,3	58,3	57,6	57,9

(-) ptes. constants 1990

(1) Secundari = indústria + construcció

Font: Oliver (diversos anys)

Inclús, en funció d'algunes d'aquestes darreres característiques, es podria fer una diferenciació entre les tres comarques centrals considerades; així, mentre el turisme sí té una certa implantació a l'Osona, no succeeix el mateix a les altres dues. Per la seva banda, i a nivell educatiu, els estudis universitaris que ofereix Manresa -Enginyeria, Administració Pública, Empresarials, Turisme i Infermeria i un postgrau de formació de professor universitari-, a més del fet de ser una de les seus de la Universitat Oberta de Catalunya, semblen ara unes fites menors en comparació a la recent refundació de la Universitat privada de Vic.

5.6.1.- Un primer fet significatiu. El Programa Bages cap al 2000

En relació a aquesta "sensació" d'un cert endarreriment de la comarca del Bages respecte d'altres de característiques més o menys similars, diversos fets i esdeveniments que han tingut lloc als darrers anys al Bages semblen confirmar-ho; aquí s'esmentaran tres que probablement siguin els més rellevants. El primer es refereix a la celebració de les jornades de *El Bages cap a l'any 2000*, i que foren un fòrum de debat, reflexió i participació popular de les problemàtiques que aleshores afectaven la comarca, a la vegada que un instrument d'anàlisi de la situació en àmbits com l'economia, demografia, planificació territorial, comunicacions, serveis, recursos naturals i medi ambient, etc; passat aquest període de set anys però, tothom coincideix en afirmar que els resultats pràctics obtinguts del programa són molt febles, i que no s'ha anat més enllà d'una fase inicial d'establiment d'objectius i bones intencions (veure el capítol 7è per a les implicacions turístiques d'aquest programa).

5.6.2.- Un segon i tercer fets significatius

El segon fet significatiu és el de l'anomenat *Pla d'Actuació Comarcal* (PAC), un document elaborat pel Consell i aprovat tot just el 1996, i en què s'estableixen les futures línies d'actuació i desenvolupament d'aquest àmbit territorial; però finalment, el que havia de ser una mena de pla estratègic o programa amb una veritable acció de govern, ha acabat sent un text de referència que defineix una sèria de directrius mestres però sense establir línies prioritàries (és a dir, amb un alt contingut legal i jurídic però mancat de propostes concretes²⁰. Per últim, un tercer exemple és el seminari que tingué lloc a Manresa l'octubre de 1994, sota el títol *Estratègies de futur per a les ciutats mitjanes de Catalunya*, i que fou un excel·lent exercici d'auto-crítica sobre la situació que viu la capital bagenca en comparació a unes altres ciutats mitjanes catalanes, com Vic, Olot, Lleida, Mataró i Girona; una de les conclusions més significatives va ser el fet de reconèixer que Manresa sigui

²⁰ En relació al PAC, citar dues crítiques de dos sectors socio-econòmics representatius ben diferents; la primera, del sindicat Comissions Obreres (CCOO), en afirmar que "de forma inexplicable, sembla que es vulgui perdre també aquesta oportunitat reduint el debat a la tramesa d'un document amb els suggeriments de les organitzacions i persones representades en l'esmentat comitè executiu" (fent referència al Comitè del *El Bages cap al 2000*); i la segona, l'opinió de l'anomenada Coordinadora d'Independents Progressistes del Bages (CIPROB), que expressava el seu pessimisme dient que "no volem que passi com amb el programa *Bages cap al 2000*, que ha quedat mort i enterrat" (Regió 7, 1995: 4; Bricollé, 1996: 3).

possiblement, una ciutat amb alguns problemes per vertebrar el seu "teòric" territori²¹.

5.6.3.- Influència territorial de Manresa i la possible "metropolització"

Pel que fa a aquest teòric territori, i com un exemple de la importància que té la ciutat de Manresa, alguns estudis han analitzat la seva situació en relació a l'àrea d'influència que exerceix el seu important pes comercial i de mercat, que variarà en funció de factors com la població, preu, qualitat i grau d'especialització dels serveis. Un dels aspectes més significatius és que la seva quota de mercat ha anat augmentant progressivament fins la segona meitat dels anys vuitanta, a partir de la qual ha tingut inici un cert retrocés de la seva àrea d'influència. Aquest fet podia indicar indirectament un panorama industrial en dificultats (tèxtil i minera), i l'estancament demogràfic de les comarques que formen part de l'àrea de Manresa (Oliveras i Giménez, 1992) (gràfic 5.2)²². D'altra banda, un estudi de Pilar Riera (1988) de les anomenades "àrees funcionals de Catalunya", establia -a partir dels fluxos de compra de béns i serveis- que Manresa exercia influència directa (primers fluxos) sobre 52 localitats, i de menor intensitat (fluxos dominants i ocasionals) envers uns altres 100; l'estudi també considerava Manresa com un dels centres regionals estructuradors i organitzadors de la Catalunya interior²³.

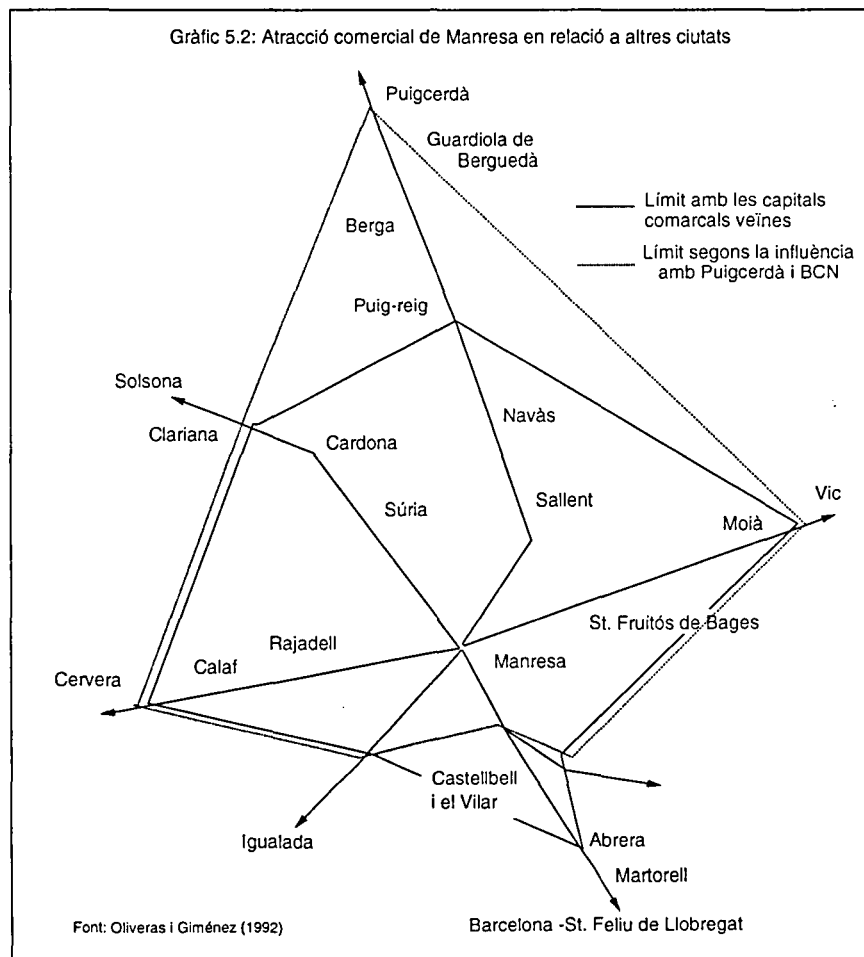
Aquesta mateixa investigació estableix que tant Manresa com Vic (malgrat la seva rivalitat, més aparent que real), han dibuixat uns espais regionals al seu voltant molt clars, tot i la forta atracció que exerceix l'àrea de Barcelona, i que en canvi, uns altres nuclis d'un similar nivell -com Vilafranca, Igualada o Granollers- no han pogut configurar aquest espai regional a conseqüència d'aquesta mateixa atracció barcelonina. L'interrogant que es pot

²¹ En aquest seminari, el catedràtic de Geografia de la Universitat Rovira i Virgili, Josep Oliveres (i molt bon coneixedor de la realitat comarcal), afirmava que Manresa no tenia un paper destacat en el sistema de ciutats en què s'estructura Catalunya, i que pel que fa a alguns indicadors es trobava "confortablement estancada", mentre que en uns altres perdia posicions (estancament demogràfic, envelliment i disminució de la població activa); va asseverar també que Manresa demostra tenir aspiracions de ser capital regional però que resta en un segon pla, a mig camí, respecte el pes que tenen unes altres ciutats, i que era una ciutat molt poc innovadora, si més no en àmbits com el de les tecnologies punta (Hernández i Xixons, 1994: 4).

²² Segons aquests dos autors, l'any 1977 la quota de mercat de l'àrea comercial manresana ocupava la 4a posició després de Barcelona, Lleida i Girona, i per sobre de Reus, Tarragona, Tortosa, Valls, Vilafranca del Penedès, Olot, Puigcerdà i Vic, però que l'any 1989 ja havia retrocedit al 5è lloc, superat per la de Reus.

²³ Des del propi sector comercial manresà, inclús hi ha la sensació que no se sap aprofitar al màxim algunes de les oportunitats que ha tingut la ciutat per promocionar-se. Un exemple clar és el de la sèrie televisiva emesa per TV3 durant el 1996, titulada *Rosa*; de l'esperit inicial optimista sobre la capacitat comercial de la ciutat, s'ha passat a un clima d'escepticisme i de creure que la telesèrie no ha servit per a res i que els seus efectes no s'han vist materialitzats (Camps, 1997).

plantejar però, és de si en el futur la capital del Bages no es podria trobar en una situació similar a la d'aquestes tres altres ciutats citades. Un treball més recent del també geògraf i ja citat Nel.lo (1997) resulta il·lustratiu; entre altres aspectes, s'afirma que als darrers anys, hi ha una clara tendència cap a una major interrelació entre el Bages (i la resta de la Catalunya Central) amb la regió metropolitana, una mobilitat creixent per raons laborals i d'estudi, i que fins i tot aquesta atracció és superior a la que exerceix aquesta mateixa regió sobre les àrees de Vic i Igualada.

És més, en cas que aquestes tendències es consolidin, la interacció de la comarca bagenca amb la metròpoli barcelonina s'incrementaria en el futur de forma molt destacada; altrament dit, el Bages veuria reforçada la seva capacitat d'atracció respecte el territori de la Catalunya Central, de forma

paral·lela a una atracció més forta del Bages envers la regió metropolitana²⁴. Segons el parer de Nel·lo, aquestes dues tendències podrien semblar contradictòries però no ho són perquè Manresa té determinats factors a favor per desenvolupar una estratègia que li permeti treure profit de la seva posició, i jugar un paper de ròtula o xarnera entre la regió metropolitana i la Catalunya Central; entre altres, a) les dinàmiques econòmiques actuals favorables als territoris amb una important tradició en el petit i mitjà teixit empresarial; b) tradició comercial consolidada; c) l'existència d'institucions financeres pròpies; d) l'atracció del mercat de treball envers el seu entorn; e) les estratègies definides en la planificació urbanística (encara que amb mancances pel que fa al planejament territorial); e) una xarxa de comunicacions per carretera i ferrocarril; etc. D'acord amb això, el pobre desenvolupament del sector turístic a la comarca no seria més que un fidel reflex de la seva escassa rellevància en l'economia comarcal actual, en comparació a altres potencialitats o activitats econòmiques; és a dir, en termes de generació de riquesa, potser no fóra necessari potenciar aquest sector i per contra, concentrar els esforços en uns altres amb més possibilitats.

En relació a aquest darrer punt de les comunicacions, seria obligatori citar el cas del recentment inaugurat Eix Transversal Girona-Lleida que, a banda de l'autovia Tortosa-Lleida, és la primera obra d'envergadura que no segueix un model radial, és a dir, que no té el seu punt de partida a Barcelona. Considerada més com una obra de vertebració territorial que de necessitats de tràfic, hauria d'implicar un increment de l'activitat econòmica a la Catalunya interior -les àrees industrials de Manresa i Vic, i el sector agro-alimentari de les terres de Lleida, Garrotxa i Osona (una mena de *porc belt*)- així com també de la seva demografia. A efectes turístics, les seves repercussions ja es comencen a notar perquè ha permès una major accessibilitat al conjunt muntanyenc del Montseny i Guillerries, i els intercanvis de visitants entre les ciutats de Girona i Vic són ara més freqüents (Aymerich, 1997; Vilajosana, 1997), o també l'increment en la demanda d'alguns serveis de restauració (com a les rodalies de Manresa) (Clarena, 1996)²⁵. De fet, es pot comprovar que les comarques que més inversió han rebut als darrers anys destinada a la xarxa viària, són justament la Selva, Osona, Bages i Anoia, quatre (de les cinc) per

²⁴ Josep Camprubí (1997) afirmava amb un sentit crític, que entre els manresans sembla que existeix una certa manca de visió territorial, i que tot i la presència d'institucions comarcals i supracomarcals, això limitava l'articulació d'un espai que ultrapassa els límits municipals i que abraça tot l'àmbit de l'anomenat Pla de Bages (un espai que ningú ha estat capaç de gestionar, dirigir i promoure), i que s'estendria també per gran part de la Catalunya Central.

²⁵ Cal recordar però, que aquesta nova via no resol el problema de l'enllaç, avui molt deficient, entre Manresa i Igualada i una de les causes que expliquen l'aïllament tradicional mutu que han viscut ambdues ciutats.

on passa el tram central d'aquest Eix (comprès entre els enllaços amb l'autopista A-7 i Nacional-II, abans d'arribar a Girona, i el de la N-II a l'alçada de Cervera) (taula 5.40).

Potser per il·lustrar aquests comentaris, fóra millor un gràfic que representi un model territorial de Catalunya, amb la localització esquemàtica de les àrees econòmiques i de lleure principals (més dinàmiques), els espais més "endarrerits" o "tranquils" i les vies de comunicació o enllaç més importants. En aquest, la localització de Manresa podria situar-se justament al límit entre la Catalunya del soroll i la del silenci, és a dir, entre aquella més dinàmica i la més "apaivagada" (gràfic 5.3).

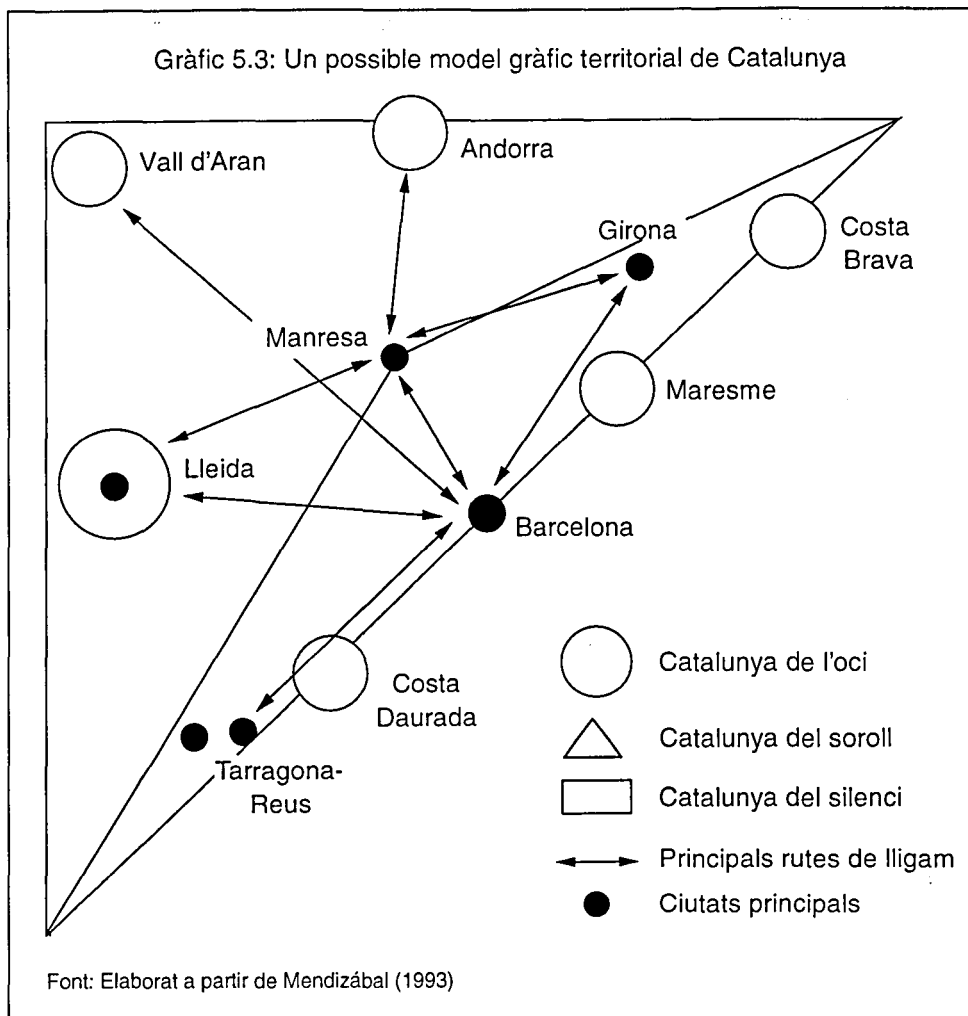
Taula 5.40: Comarques objecte de comparació. Inversions a la xarxa viària de la Generalitat (1991-1995) (-)

Comarques	1991	1992	1993	1994	1995	Total	(%)
Alt Empordà	336,0	635,7	93,8	775,0	273,5	2.116	0,95
Alt Penedès	260,0	300,4	121,1	155,3	42,6	879,4	0,39
Anoia	255,6	1.228,9	1.691,5	1.614,9	759,0	5.549,9	2,51
Bages	746,3	467,5	923,8	4.833,7	12.896,1	19.867,4	8,99
Baix Camp	98,6	10,6	431,2	368,0	714,3	1.622,7	0,73
Baix Empordà	649,8	591,3	1.184,6	584,3	688,3	3.698,3	1,67
Garraf	518,1	342,7	84,9	242,0	391,2	1.578,9	0,71
Gironès	127,3	455,2	524,6	598,3	468,3	2.173,7	0,98
Osona	1.587,1	3.650,0	3.600,4	7.051,5	1.399,0	17.288	7,83
Segrià	256,0	674,4	641,6	346,8	1.567,2	3.486	0,15
Selva	741,8	1.581,8	2.336,9	9.035,0	8.665,1	22.360,6	10,12
Tarragonès	44,5	43,7	54,4	761,9	3.796,0	4.700,5	2,12
Catalunya	25.970,3	41.087,0	43.569,9	54.245,3	55.913,4	220.785,9	--

(-) ptes. corrents (milions de ptes)

(%) Percentatge de la inversió total (1991-1995) sobre el total de Catalunya

Font: I.E.C. (1996).

5.7.- Una primera pinzellada al turisme. La capacitat d'allotjament

Per concloure aquesta part, caldria fer també un esment de quina ha estat a grans trets, l'evolució del sector turístic en aquest grup de comarques d'estudi; en un altre bloc ja s'analitza el context turístic i específic de la comarca del Bages, i tampoc fóra pertinent fer una anàlisi similar per a la resta. D'altra banda, tampoc seria significatiu fer una comparació entre les diverses unitats d'estudi -ja sigui d'escala comarcal o per grans eixos- perquè a efectes turístics, tant el Bages com la resta de la Catalunya i Depressió Central estarien en una posició de clar desavantatge front les àrees turístiques per excel·lència de Catalunya (el Pirineu i el litoral). De totes formes, com la comparació es fa per a un període de cinc anys (1992-1996) en el cas de marques turístiques, o per al 1996 a nivell d'eixos territorials i comarques, els resultats poden ser significatius. Aquesta comparació es fa a partir de la

variable de l'allotjament (amb diferents modalitats) perquè és la que en principi pot donar una idea més aproximada de la "vocació turística" d'un territori.

Primer, una ullada a les dades del sector dels serveis segmentades per subsectors permet observar com el comerç a les comarques centrals és el que té el pes més destacat -i amb una certa diferència- si es considera cadascun dels eixos a nivell individual, i en canvi l'hoteleria el que té menys presència. El fet que altres eixos -com el metropolità- tinguin una hoteleria amb un pes inferior tan sols indica que uns altres subsectors són més importants en el total, i de fet, l'eix de les comarques centrals és el que presenta una major concentració en un únic subsector (major diferència entre el màxim i mínim). Com era d'esperar, tant l'eix metropolità com el gironí i tarragoní són els que presenten els percentatges més elevats en tots els subsectors en relació al total català, i en canvi els altres tres són els menors; en aquest cas però, a les comarques de muntanya l'hoteleria sí gaudeix d'una gran importància en comparació als altres subsectors (taula 5.41a i b).

Pel que fa als establiments i places hoteleres, s'observa com la Catalunya Central i les Terres de Lleida són les àrees amb les xifres més reduïdes (tenint en compte que tant les marques del Maresme com el Garraf són unicomarcals). En general, el nombre d'establiments ha disminuït (¿podria ser això interpretat com un símptoma de la reconversió del sector turístic en àrees ja madures?), simultàniament a un lleuger augment del nombre total de les places. Com era d'esperar, i considerant ara el grup de les 12 comarques d'estudi, dues de la Catalunya Central -Anoia i Bages, a més l'Alt Penedès-, són les que menys establiments i places disposen, mentre que l'altra comarca d'aquest àmbit central -l'Osona- presenta unes xifres més significatives (el que s'ha comentat abans sobre la diferència "turística" entre aquesta comarca, el Bages i l'Anoia) (taula 5.42 a 5.44).

Respecte la variable dels càmpings, el panorama de les comarques centrals i el Bages en particular és força decebedor, i només l'Osona presenta novament xifres dignes de ser esmentades (taules 5.45 i 5.46). La situació però, canvia si es considera l'oferta d'allotjament rural, perquè juntament a l'Empordà i l'Osona, el Bages és de les comarques amb més oferta del conjunt estudiat, especialment tenint en compte el seu ràpid creixement als darrers anys (taules 5.47 a 5.49). Per últim, la variable d'albergs de joventud, segons la qual el Bages és una de les 18 comarques que disposa d'aquest tipus d'oferta

d'allotjament, d'altra banda força repartit pel territori (un total de 24, dels quals 3 són al Maresme, i 2 a l'Alt Empordà, Ripollès, Vall d'Aran i Tarragonès). En el cas del Bages, juntament amb algun altre alberg localitzat en comarques molt poc turístiques, la qüestió a destacar és el fet de tancar durant el mes d'agost per manca de demanda (taules 5.50 a 5.52 i mapes 5.27 a 5.30).

Taula 5.41a: Eixos territorials. Estructura del sector serveis per subsectors (1996) (1) (-)

% respecte l'eix	Comerç	Hoteleria	Transports	Financers	Altres	Públics	Total	Dif.
Eix Metropolità	21,2	5,6	12,4	23,7	13,4	23,8	100	15,0
Eix de Tarragona	21,6	7,8	11,8	22,5	11,7	24,6	100	13,8
Eix Gironí	24,1	10,4	10,2	25,2	11,5	18,6	100	13,7
Comarques Centrals	28,0	6,0	10,1	20,9	10,7	24,3	100	22
Pla de Lleida	25,4	5,7	11,0	22,8	9,0	26,0	100	19,7
Comarques de Muntanya	22,7	15,5	9,5	20,4	8,4	23,5	100	13,3
Mitjana Catalunya	22,2	6,4	11,9	23,4	12,7	23,4	100	15,8

(-) % sobre el PIB total de cada eix

(Dif.)- Diferència de pes entre el subsector màxim i mínim

Font: Oliver (1997)

Taula 5.41b: Eixos territorials. Estructura del sector serveis per subsectors (1996) (2) (-)

% respecte Catalunya	Comerç	Hoteleria	Transports	Financers	Altres	Públics	Mitjana
Eix Metropolità	68,5	62,6	74,3	72,7	76,0	72,8	71,7
Eix de Tarragona	5,8	7,3	5,9	5,6	5,6	6,3	6,0
Eix Gironí	8,4	12,7	6,6	7,0	7,0	6,2	7,8
Comarques Centrals	5,4	4,0	3,6	3,6	3,6	4,4	4,3
Pla de Lleida	4,3	3,4	3,5	2,7	2,7	4,2	3,8
Comarques de Muntanya	1,0	2,3	0,8	0,6	0,6	0,9	0,9
Catalunya	100	100	100	100	100	100	100

(-) % sobre el PIB total de cada subsector

Font: Oliver (1997)

Taula 5.42: Marques turístiques. Nombre d'establiments hotelers (1992-1996)

Marca Turística	1992	(%)	1993	(%)	1994	(%)	1995	(%)	1996	(%)
Barcelona	544	17,27	511	16,8	498	16,96	483	16,98	474	16,78
Catalunya Central	217	6,89	221	7,30	213	7,25	213	7,49	212	7,50
Costa Brava	1.031	32,7	981	32,4	839	31,99	885	31,12	873	30,91
Costa Daurada	332	10,54	328	10,84	326	11,10	312	10,97	311	11,01
Costa Garraf	189	6,00	180	5,95	178	6,06	177	6,22	177	6,26
Costa Maresme	271	8,60	261	8,66	254	8,65	244	8,58	245	8,67
Pirineus-Prepirineus	429	13,62	422	13,95	423	14,41	427	15,01	431	15,26
Terres de Lleida	136	4,31	119	3,93	104	3,54	102	3,58	101	3,57
Total	3.149	--	3.024	--	2.935	--	2.843	--	2.824	--

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.43: Marques turístiques. Nombre de places hoteleres (1992-1996) (-)

Marca Turística	1992	(%)	1993	(%)	1994	(%)	1995	(%)	1996	(%)
Barcelona	34,75	15,13	34,91	15,21	35,65	15,50	35,50	15,50	35,51	15,39
Catalunya Central	8,36	3,64	9,05	3,94	8,84	3,84	8,87	3,87	9,05	3,92
Costa Brava	83,10	36,20	81,23	35,40	80,48	35,00	79,02	30,50	79,29	34,38
Costa Daurada	35,90	15,64	37,33	16,27	39,11	17,00	39,36	17,18	39,68	17,20
Costa Garraf	9,25	4,02	8,81	3,84	8,76	3,81	8,90	3,88	8,87	3,84
Costa Maresme	35,62	15,51	35,72	15,57	35,39	15,39	35,04	15,46	35,86	15,55
Pirineus-Prepirineus	18,21	7,93	18,16	7,91	17,83	7,75	18,47	8,06	18,48	8,01
Terres de Lleida	4,33	1,88	4,17	1,82	3,86	1,67	3,79	1,65	3,85	1,67
Total	229,56	--	229,42	--	229,95	--	228,99	--	230,62	--

(-) Dades expressades en milers

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.44: Comarques objecte de comparació. Nombre d'establiments i places hoteleres (1996) (1)

Comarques	Establiments hotelers						Places hoteleres					
	1	2	3	4	Total	(%)	1	2	3	4	Total	(%)
A. Empordà	79	3	3	138	223	17,32	9,66	176	1,08	4,56	15,49	12,64
A. Penedès	5	--	--	12	17	1,32	398	--	--	247	645	0,52
Anoia	4	--	--	15	19	1,47	240	--	--	479	719	0,58
Bages	5	--	--	32	37	2,87	494	--	--	631	1,12	0,91
B. Camp	32	--	--	29	61	4,73	4,97	--	--	822	5,80	4,73
B. Empordà	101	5	4	121	231	17,94	10,81	400	697	4,00	15,92	13,00
Garraf	41	--	1	40	82	6,37	3,87	--	168	1,04	5,08	4,15
Gironès	10	2	--	39	51	3,96	973	195	--	719	1,88	1,54
Osona	14	--	1	39	54	4,19	636	--	229	883	1,74	1,42
Segrià	15	--	1	36	52	4,04	1,57	--	152	891	2,61	2,13
Selva	154	9	5	185	353	27,42	35,13	1,39	1,21	7,81	45,55	37,20
Tarragonès	59	--	6	42	107	8,31	21,96	--	2,36	1,53	25,86	21,12
Total	519	19	21	728	1.287	45,57	90,74	2,16	5,91	23,63	122,46	53,09
Catalunya	1.045	21	49	1.705	2.824	--	167,57	2,21	10,39	50,33	230,62	--

(1)- Els percentatges comarcals són en relació al total del conjunt de les comarques d'estudi

(.)- Dades de les places hoteleres expressades en milers

(1) Hotels / (2) Hotels-residència / (3) Hotels-apartament / (4) Pensions

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.45: Marques turístiques. Nombre d'establiments i places de càmpings per categories (1996) (.)

Marca Turística	Establiments de càmpings						Places de càmpings					
	Luxe	1a	2a	3a	Total	(%)	Luxe	1a	2a	2a	Total	(%)
Barcelona	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Catalunya Central	--	2	4	7	13	3,89	--	950	1,72	1,88	4,56	1,81
Costa Brava	2	33	59	18	112	33,53	3,56	59,52	39,47	6,43	1,08	43,3
Costa Daurada	1	15	40	18	74	22,15	1,02	27,64	25,62	8,75	63,00	25,07
Costa Garraf	--	10	5	1	16	4,79	--	25,33	4,99	343	30,67	12,20
Costa Maresme	--	1	18	13	32	9,58	--	368	11,97	4,56	16,90	6,72
Pirineus-Prepirineus	--	7	47	26	80	23,95	--	3,85	15,85	5,51	25,41	10,11
Terres de Lleida	--	--	5	2	7	2,09	--	--	1,55	188	1,73	0,69
Total	3	68	178	85	334	--	4,59	117,67	101,20	27,67	251,28	--

(.)- Dades de les places de càmping expressades en milers

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.46: Comarques objecte de comparació. Nombre d'establiments i places de càmpings per categories (1996) (-)

Comarques	Establiments de càmpings						Places de càmping					
	Luxe	1a	2a	2a	Total	(%)	Luxe	1a	2a	3a	Total	%
Alt Empordà	--	8	20	8	36	18,18	--	18,01	12,80	2,02	32,84	19,56
Alt Penedès	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Anoia	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Bages	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Baix Camp	1	4	8	8	21	10,60	1,02	9,99	7,11	5,75	23,88	14,22
Baix Empordà	2	18	22	5	47	23,73	3,56	30,53	13,59	3,79	51,48	30,66
Garraf	--	3	4	1	8	4,04	--	4,78	3,68	343	880	5,24
Gironès	--	--	1	--	1	0,49	--	--	900	--	900	0,53
Osona	--	1	2	4	7	3,53	--	525	521	831	1,87	1,11
Segrià	--	--	2	--	2	1,01	--	--	628	--	628	0,37
Selva	--	6	14	4	24	12,12	--	10,25	10,91	443	21,61	12,87
Tarragonès	--	8	18	4	30	15,15	--	14,71	12,18	733	27,63	16,45
Total	3	49	109	47	198	61,49	4,591	89,19	73,74	18,48	167,88	71,67
Catalunya	3	67	160	72	322	--	4,591	117,30	89,23	23,11	234,24	--

(1).- Els percentatges comarcals són en relació al total del conjunt de les comarques d'estudi
 (-).- Dades de les places de càmping expressades en milers

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.47: Marques turístiques. Nombre d'establiments de residències-cases de pagès (1992-1996)

Marca Turística	1992	(%)	1993	(%)	1994	(%)	1995	(%)	1996	(%)
Barcelona	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Catalunya Central	3	1,87	9	4,47	26	9,38	45	11,87	52	12,00
Costa Brava	8	5	12	5,97	26	9,38	40	10,55	55	12,70
Costa Daurada	8	5	13	6,46	15	5,41	34	8,97	48	11,08
Costa Garraf	3	1,87	3	1,49	6	2,16	9	2,37	10	2,30
Costa Maresme	-	-	1	0,49	2	0,72	2	0,52	2	0,46
Pirineus-Prepirineus	132	82,5	154	76,61	188	67,87	231	60,94	247	57,04
Terres de Lleida	6	3,75	9	4,47	14	5,05	18	4,74	19	4,38
Total	160	--	201	--	277	--	379	--	433	--

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.48: Marques turístiques. Nombre de places en residències-cases de pagès (1992-1996)

Marca Turística	1992	(%)	1993	(%)	1994	(%)	1995	(%)	1996	(%)
Barcelona	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Catalunya Central	26	1,85	80	4,44	217	8,50	429	12,02	470	11,64
Costa Brava	93	6,62	115	6,38	291	11,40	428	11,99	558	13,82
Costa Daurada	90	6,41	140	7,77	149	5,83	321	8,99	423	10,48
Costa Garraf	13	0,92	15	0,83	45	1,76	75	2,10	85	2,10
Costa Maresme	-	-	6	0,33	21	2,58	21	0,58	21	0,52
Pirineus-Prepirineus	1.134	80,82	1.370	76,11	1.702	66,69	2.140	59,97	2.316	57,39
Terres de Lleida	47	3,34	74	4,11	127	4,97	154	4,31	162	4,01
Total	1.403	--	1.800	--	2.552	--	3.568	--	4.035	--

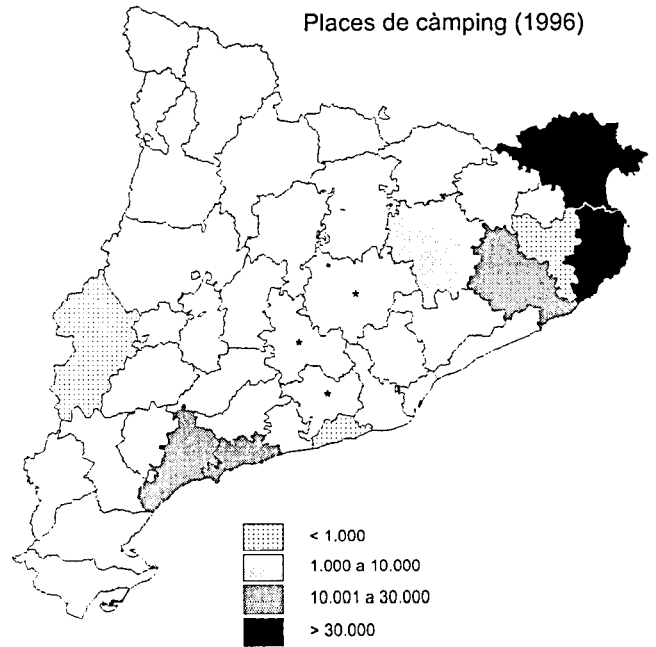
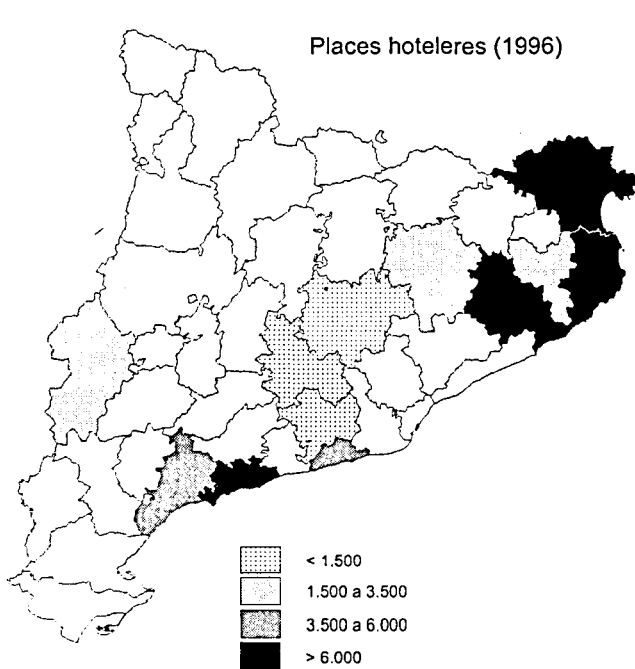
Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.49: Comarques objecte de comparació. Nombre d'establiments i places de residències-cases de pagès (1992-1996)

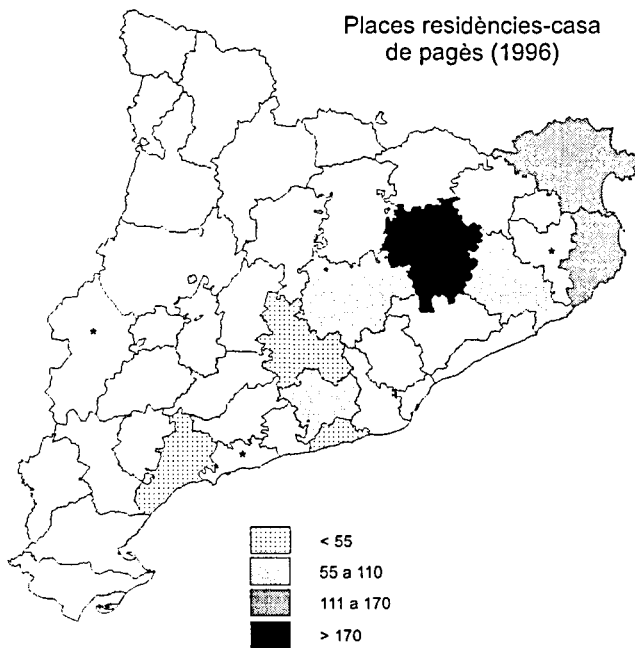
Comarques	Establiments cases de pagès					Places a cases de pagès				
	1992	1993	1994	1995	1996	1992	1993	1994	1995	1996
Alt Empordà	3	5	8	12	18	33	50	90	120	156
Alt Penedès	3	3	5	8	9	13	15	35	65	75
Anoia	--	--	1	2	3	--	--	10	25	28
Bages	--	2	9	15	16	--	11	55	105	108
Baix Camp	1	2	2	3	3	9	21	21	31	31
Baix Empordà	4	5	6	10	15	55	65	74	119	166
Garraf	--	--	1	1	1	--	--	10	10	10
Gironès	--	--	2	4	6	--	25	44	76	--
Osona	3	6	12	17	21	26	57	112	184	216
Segrià	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Selva	2	3	3	5	6	27	39	41	54	63
Tarragonès	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Total	16	26	49	77	98	163	283	492	789	853
Catalunya	160	200	277	379	433	1.403	1.800	2.552	3.568	4.035

Font: I.E.C. (1997)

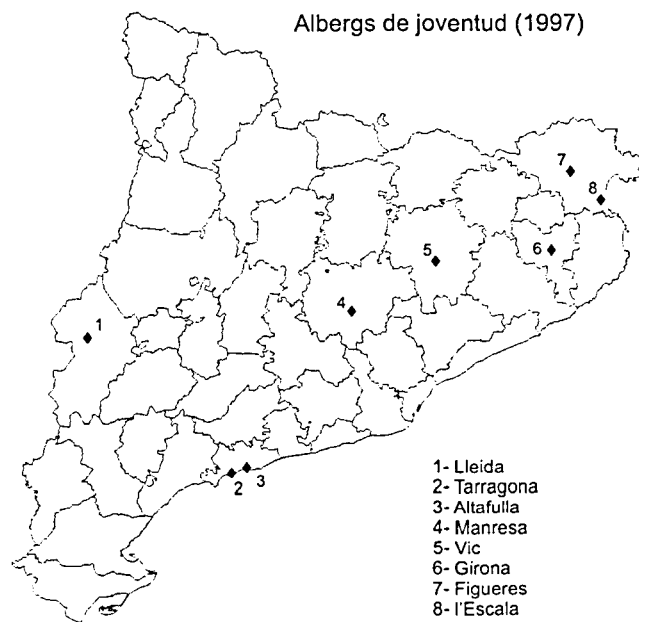
Mapes 5.27 a 5.30: Base comarques d'estudi. Representació de variables turístiques

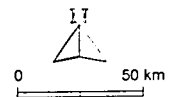
(*)- Bages, Anoia i Alt Penedès - 0 places

(*)- Segrià, Tarragonès i Gironès - 0 places

Font: Elaborat a partir d'I.E.C. (1997)

Taula 5.50: Comarques objecte de comparació. Nombre d'albergs de joventut i places (1992-1996)

	Nombre d'establiments					Nombre de places				
	1992	1993	1994	1995	1996	1992	1993	1994	1995	1996
Alt Empordà	2	2	2	2	2	95	100	100	119	119
Bages	1	1	1	1	1	68	68	69	77	77
Gironès	1	1	1	1	1	38	94	93	106	106
Osona	--	--	1	1	1	--	--	130	168	168
Segrià	1	1	1	1	1	130	130	176	136	136
Tarragonès	2	2	2	2	2	245	245	258	252	242
Total	7	7	8	8	8	576	637	826	858	848
Catalunya	20	23	24	24	24	2.120	2.590	2.780	2.992	2.992

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.51: Comarques objecte de comparació. Nombre de pernотacions en albergs de joventut (1992-1995)

Comarques	1996	(%)	1995	(%)	1994	(%)	1993	(%)	1992	(%)
Alt Empordà	16.819	8,39	14.048	9,05	14.344	9,29	13.573	8,98	11.754	8,16
Bages	12.578	6,28	8.456	5,45	8.364	5,41	8.693	5,75	7.709	5,35
Gironès	26.337	13,15	25.622	16,51	23.122	14,98	23.410	15,49	21.834	15,16
Osona	45.950	22,94	31.124	20,06	11.576	7,49	--	--	--	--
Segrià	38.946	19,44	27.260	17,57	39.839	25,58	48.012	31,77	49.986	34,71
Tarragonès	59.641	29,78	48.588	31,32	57.103	36,99	57.420	37,99	52.700	36,60
Total	200.271	39,41	155.098	34,22	154.348	37,19	151.108	33,39	143.983	36,06
Catalunya	508.099	--	453.154	--	415.025	--	452.501	--	399.261	--

(1).- Els percentatges comarcals són en relació al total del conjunt de les comarques d'estudi

Font: I.E.C. (1997)

Taula 5.52: Comarques objecte de comparació. Nombre de pernотacions en albergs de joventut (1996)

Comarques	Catalunya	Resta Estat	Estrangers	Total	(%)
Alt Empordà	11.109	1.428	4.282	16.819	8,39
Bages	9.919	1.130	1.529	12.578	6,28
Gironès	15.283	2.864	8.190	26.337	13,15
Osona	41.803	2.574	1.573	45.950	22,94
Segrià	28.454	6.072	4.420	38.946	19,44
Tarragonès	28.596	18.745	12.300	59.641	29,78
Total	135.164	32.813	32.294	200.271	39,41
Catalunya	356.652	65.015	86.432	508.099	--

(1).- Els percentatges comarcals són en relació al total del conjunt de les comarques d'estudi

Font: I.E.C. (1997)

5.8.- Referències bibliogràfiques

- AYMERICH, R. (1997): "Calle mayor de Cataluña", *La Vanguardia* (suplement *VIVIR en Barcelona*), diumenge, 16 de novembre, pp. 1-3.
- de BOLÒS, M. (dir.) (1994): *L'eix del Llobregat i el túnel del Cadí, 10 anys després*. Barcelona: Túnel del Cadí, CESA.
- BRICOLLÉ (1996): "El pla comarcal del Bages rep el 'sí' definitiu d'un Consell que no creu en la seva viabilitat", *Regió 7*, dijous, 11 d'abril, pàg. 3.
- CAMPRUBÍ, J. (1997): "Manresa com a problema (2)", *Regió 7*, dissabte, 8 de febrer, pàg. 20.
- CAMPS, G. (1997): "Un any després, la petjada de la telesèrie 'Rosa' a Manresa ja és gairebé invisible", *Regió 7*, dijous, 7 d'agost, pàg. 3.
- CASASSAS, LI. i CLUSA, J. (1981): *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- CENTOL, D. (1992): "La Generalitat incorpora la Cerdanya a la Catalunya Central", *Regió 7*, dijous, 17 de desembre, pàg. 3.
- CLARENA, R. (1996): "L'eix transversal posa de moda Rajadell", *Regió 7*, dijous, 21 de novembre, pàg. 3.
- COSTA, Mª T. (1990): "La organización industrial en el territorio. Descentralización productiva y economías externas", a M. Parellada (dir.), *Estructura económica de Cataluña*, pp. 252-278. Barcelona. Espasa Calpe.
- COSTA, A. i ROVIRA, E. (1996): "El mesurament del desequilibri territorial de l'economia catalana", *Revista Econòmica, Banca Catalana*, 109: 12-20.
- DALMAU, A. (1981): "L'Anoia, un cas singular", a O. Nel.lo i E. Lluch (1984) (eds.), *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*, pp. 1073-1075. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- DIRECCIÓ GENERAL DE PLANIFICACIÓ I ACCIÓ TERRITORIAL (1995): *Pla Territorial General de Catalunya. Llei d'aprovacions i resum*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya.
- DOMENE, J. F. (1993): "El Pla territorial pretén evitar que Barcelona xucli la Catalunya Central", *Regió 7*, divendres, 9 de març, pàg. 3.
- DOMÈNECH, X. (1997): "La Catalunya encallada", *Regió 7*, divendres, 4 de juliol, pàg. 19.
- GARCIA, E. i BOSCH, S. (1997): "La localització de l'activitat econòmica a Catalunya. L'aprofitament estadístic de l'impost d'activitats econòmiques", *Nota d'Economia*, 58 (maig-agost): 13-21.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1937): *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya (Edició facsímil de 1977, Congrés de Cultura Catalana i Seix Barral).
- HERNÁNDEZ, R. i XIXONS, M. (1994): "El catedràtic Josep Oliveras troba una Manresa confortablement estancada", *Regió 7*, dilluns, 24 d'octubre, pàg. 4.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (I.E.C.) (1996): *Anuari Estadístic de Catalunya, 1996*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (I.E.C.) (1997): *Anuari Estadístic de Catalunya, 1997*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (I.N.E.) (1996): *Padrón Municipal de Habitantes*. Madrid: INE (dades referides a l'1 de maig de 1996).
- LLURDÉS, J. C. (1994): "L'articulació territorial de la Catalunya interior a l'entorn del diari *Regió 7*", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 37: 55-89.
- MARTÍ FONT, J. M. (1997): "Manresa: ressaca del passat", *El País* (suplement *Quadern*), dijous, 16 d'octubre, pp. 1-3.
- MENDIZÁBAL, E. (1993): "Una proposta de model espacial per a la interpretació territorial de Catalunya", *Treball de la Societat Catalana de Geografia*, 36: 101-118.
- NEL.LO, O. (1997): "Manresa, capital de la Catalunya Central o localitat metropolitana", *Dovella*, 54-55 (núm. especial *La imatge de Manresa*): 57-61.
- OLIVER, J. (dir.) (1994): *Anuari Econòmic Catalunya Comarcal. Estimació del PIB comarcal 1990-1993 (Estudis comarcals: Baix Llobregat, Barcelonès, Maresme, Vallès Occidental i Vallès Oriental)*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- OLIVER, J. (dir.) (1995): *Anuari Econòmic Catalunya Comarcal. Estimació del PIB comarcal 1994 (Estudis comarcals: Alt Urgell, Alta Ribagorça, Berguedà, Cerdanya, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Solsonès i Val d'Aran)*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- OLIVER, J. (dir.) (1996): *Anuari Econòmic Catalunya Comarcal. Estimació del PIB comarcal 1995 (Estudis comarcals: Alt Empordà, Baix Empordà, Garrotxa, Gironès, Pla de l'Estany, Ripollès i Selva)*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- OLIVER, J. (dir.) (1997): *Anuari Econòmic Catalunya Comarcal. Estimació del PIB comarcal 1995 (Estudis comarcals: Anoia, Bages, Conca de Barberà, Osona, Segarra i Urgell)*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- OLIVERAS, J. (1986): "L'autopista Terrassa-Manresa i els seus possibles efectes", *Butlletí del Montepio de Conductores San Cristóbal Manresa-Berga*, 389-390.
- OLIVERAS, J. i GIMÉNEZ, J. A. (1992): *El Bages. Transició industrial i centralitat territorial*. Barcelona: Caixa de Catalunya (col.lecció: *Catalunya Comarcal*).
- OLIVERAS, J. i CAPELLADES, J. (1997): "La població de Catalunya l'any 1996", *Nota d'Economia*, 58 (maig-agost): 51-68.
- PARELLADA, M. (1990): "Actividad económica y territorio", a M. Parellada (dir.), *Estructura económica de Cataluña*, pp. 379-402. Barcelona: Espasa Calpe.
- PARELLADA, M. (1994): "Renda i territori a Catalunya 1979-1991. Algunes consideracions", *Revista Econòmica de Catalunya*, 25: 114-121.
- PONS, J. (1997): "Distribució comarcal de la producció a Catalunya. Augmentaran les desigualtats en el futur?", *Revista Econòmica, Banca Catalana*, 112: 31-36.
- PUJADES, I. i MENDIZÁBAL, E. (1991): *La població de Catalunya, 1975-1986. De l'explosió demogràfica al creixement zero*. Barcelona: Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Generalitat de Catalunya.
- REGIÓ 7 (1995): "CCOO critica en les al.legacions la manca de compromisos del PAC", *Regió 7*, dissabte, 14 de gener, pàg. 4.
- RIBAS PIERA, M. (1971): "Present de les comarques a Catalunya", a O. Nel.lo i E. Lluch (1984) (eds.), *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*, pp. 99-103. Barcelona: Diputació de Barcelona.

- RIBAS PIERA, M. (1983): "Una proposta de divisió territorial de Catalunya: fonaments, bases i traçat", a O. Nel.lo i E. Lluch (1984) (eds.), *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*, pp. 800-838. Barcelona: Diputació de Barcelona.

- RIERA, P.(1988): *Les àrees funcionals de Catalunya*. Tesi Doctoral (Dir.). Dpt. de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona.

- SEGARRA, A. i ALLEPÚS, J. (1996): "Convergència i distribució comarcal de la renda a Catalunya: 1979-1991", *Revista Econòmica de Catalunya*, 30: 9-19.

- VILAJOSANA, A. (1997): "Sant Fruitós i Fonollosa són els municipis del Bages que poden créixer més amb l'eix", *Regió 7*, dilluns, 8 de desembre, pàg. 3.

6.- El context miner de la comarca del Bages

6.1.- Introducció

Al capítol precedent s'ha exposat l'estructura econòmica i productiva de la comarca, i com aquesta s'ha anat transformant progressivament a mesura que han canviat també els processos d'especialització i localització industrial. És cert que la indústria tèxtil potencià el desenvolupament de les empreses i les indústries subsidiàries (p. ex. la de fabricació i reparació de la maquinària industrial), i va afavorir l'auge del comerç, serveis i infraestructures, potenciant el pes econòmic i social de la comarca. I si en el procés d'expansió turística envers les terres de l'interior, el Bages n'ha restat al marge, d'ídèntica forma la diversificació industrial i econòmica que ha actuat com a esmorteïdor en les recents etapes de crisi no ha tingut lloc de manera uniforme a tota la comarca, doncs la Vall del Cardener ha estat també una en gran part zona oblidada (llevat de la més propera a Manresa, com el nucli de Sant Joan de Vilatorrada). Així, un dels més perjudicats ha estat Cardona com a conseqüència del fracàs en el seu procés de reindustrialització després de la fi de la mineria, ara fa uns anys (p. ex. l'anomenat Pla Teca).

Probablement, la mateixa idiosincràcia laboral de l'activitat minera -sovint amb un grau de sindicalització molt elevat- hagi suposat un fre a la implantació de noves indústries, mentre que a la resta del Bages (i per extensió, també a la comarca veïna del Berguedà), el degoteig en el tancament de colònies i fàbriques tèxtils no ha anat acompanyat d'una recol.locació dels treballadors afectats. Alhora, la potenciació de l'eix econòmic del Llobregat, molt atractiu des d'un punt de vista d'accessibilitat per carretera (autopista A-18, carretera C-1411 i l'Eix Transversal), ha suposat l'aparició d'uns nous establiments industrials i superfícies comercials (especialment dels rams de la metal.lúrgia, alimentari, moble i parament de la llar, restauració, neteja, roba, etc). En aquest cas, sembla que hi hagi hagut un aprofitament força òptim pel que fa a la disponibilitat de sòl industrial, un factor que tot i donar-se també a d'altres municipis de la comarca, no resulta tan atractiu com en aquesta zona (al voltant de municipis com Manresa, St. Fruitós de Bages, Santpedor i Sallent).

Malgrat les crisis, el sector industrial en general, i el tèxtil i miner en particular (aquest en el marc d'uns "enclavaments" específics), segueixen

mantenint un nombre significatiu de la seva població activa; i més encara si es té en compte que en el primer cas, hi intervé molt l'economia submergida, tant en empreses familiars com també en activitats no declarades d'empreses legalment establertes (incloent-hi el treball a domicili, que continua sent sobretot femení¹). D'altra banda, la mineria ha experimentat durant aquesta dècada, un procés important de transformació, que ha suposat la desaparició de l'activitat en un dels municipis (Cardona) i un seguit de processos de reestructuració en uns altres (canvis de propietat, reduccions de plantilla, incertesa davant una probable privatització, etc). En conseqüència, una de les repercussions més immediates és el fet que l'anterior autocontenciò laboral hagi estat substituïda per un nou patró de mobilitat laboral des d'aquests municipis miners envers la capital i rodalies, que actualment forneixen l'àrea econòmica més dinàmica del Bages.

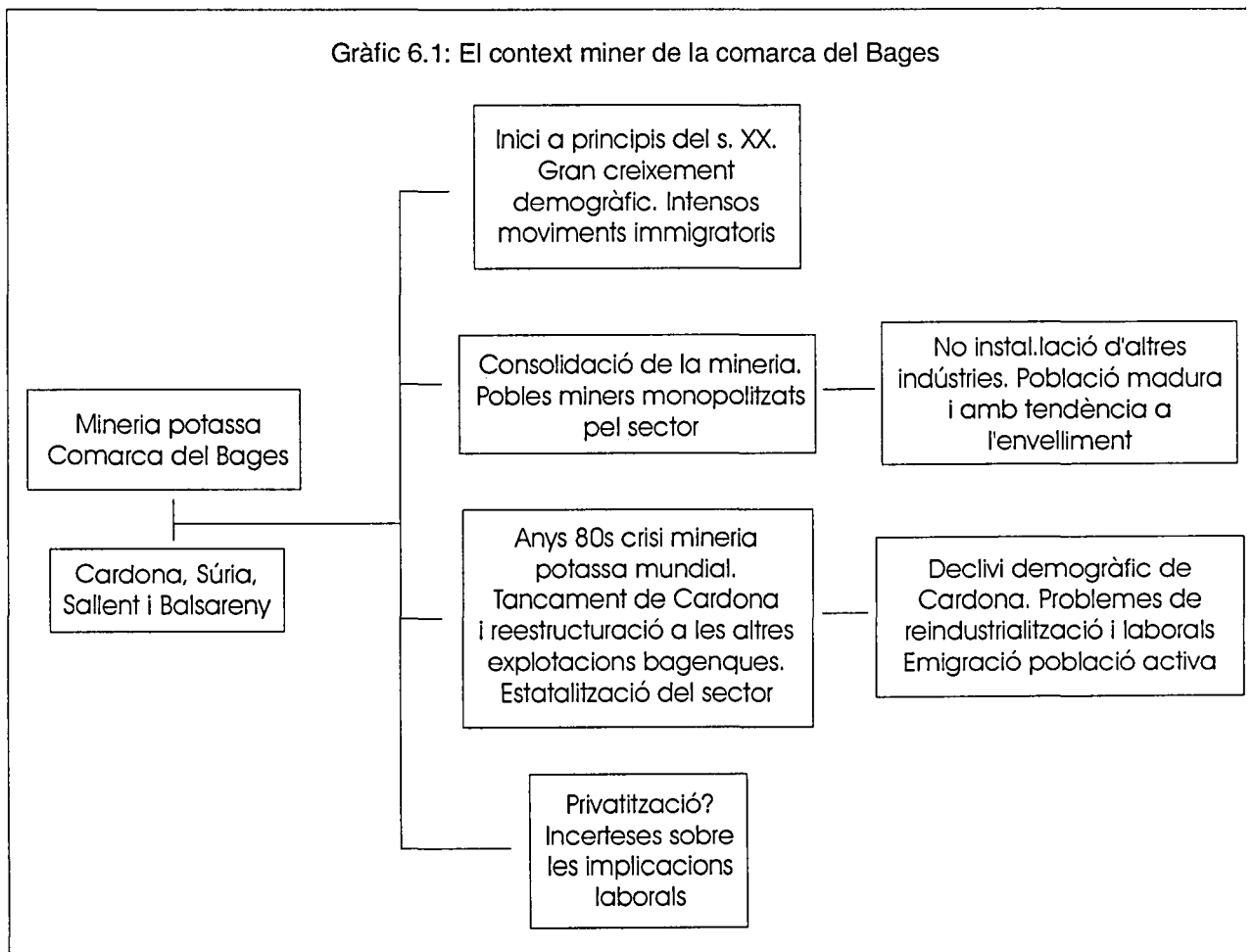
A les pàgines següents, es fa una anàlisi de la situació demogràfica i laboral dels nuclis miners del Bages, com un exemple d'especificitat en relació a la resta de la comarca. Es constata com es tracta d'uns "enclavaments" que van experimentar una gran expansió demogràfica (alhora que transformació sociocultural i urbanística) a les primeres dècades de segle i també posterior a la Guerra Civil, com a conseqüència de l'impacte econòmic i laboral que va suposar l'inici i consolidació de la mineria. Posteriorment, als darrers anys la mineria de la potassa bagenca ha patit un període de crisi i reestructuració, fidel reflex de la situació viscuda pel sector a nivell mundial, i se n'exposen també les seves implicacions: el tancament de l'explotació minera a Cardona, reduccions de plantilla, i "estatalització" del sector. Avui dia, la reestructuració encara continua perquè està pendent la futura privatització de les mines de Súria i Sallent-Balsareny (sota el paraigües de la corporació pública de Teneo o antic INI), un procés sobre el qual ja existeixen alguns candidats en ferm per a l'adquisició.

Per últim, també es fa una comparació d'altres indicadors demogràfics i laborals (com p. ex. l'envelliment, la mobilitat laboral, taxes d'activitat i atur), i es deixa de manifest l'especificitat de les estructures sociolaborals dels quatre municipis miners del Bages; també es fa una especial referència al cas de Cardona i al seu declivi demogràfic d'ençà la finalització de l'activitat minera

¹ L'any 1996 l'economia bagenca s'estructurava en un 53,6% per als serveis (60,9 la mitjana catalana), 38% del sector industrial (30,1%), 6,7% de la construcció (7,1) i un escàs 1,7% del primari (1,9) (Oliver, 1997); d'altra banda, el tèxtil suposava el 12% dels treballadors afiliats al règim de la Seguretat Social, superat tan sols per la metal·lúrgia i el comerç al detall, ambdós amb un 13% (dades del desembre'95) (Domene, 1996).

(de potassa) (gràfic 6.1). Val a dir també la dificultat o impossibilitat per trobar algunes dades demogràfiques, imputables als mateixos Ajuntaments -les que fan referència a les altes i baixes d'habitants, bé per canvi de domicili, bé per naixement o defunció-, sense poder haver estat actualitzades des del 1995.

Paraules claus: *Municipis miners Bages (4), Creixement i declivi demogràfic, Crisi i reestructuració mineria (potassa), Indicadors laborals, Tancament mina de Cardona*

6.2.- El desenvolupament de l'activitat minera al Bages

6.2.1.- Una primera fase. Inici, expansió i consolidació (1920s-1960s)

Si la presència del sector tèxtil en l'economia comarcal es remunta al segle XVIII, els inicis de les explotacions mineres de sals potàssiques al Bages són molt més recents -uns setanta anys aproximadament-, tot i que la sal del jaciment de Cardona ha estat històricament explotada, amb manifestacions de l'època del Neolític, i cronistes romans com Cató el Censor, Plini el Vell i August Gel.li que ja l'esmentaven als seus escrits. El salí de Cardona ha estat tradicionalment un dels pilars econòmics de més rellevància a l'economia local, i un recurs que la va convertir en un centre actiu del comerç de la sal per al proveïment de la resta de Catalunya, alhora que també una font de disputes entre vilatans i senyors, des de l'època medieval fins ben entrat el segle XIX². I de nou curiosament -i com es veurà més endavant, un cop superada l'etapa de la mineria potàssica-, l'activitat minera de la sal ha tornat a ser una activitat productiva d'una certa importància.

La història de la mineria de la potassa a la comarca del Bages comença a principis del present segle quan Súrria fou la primera localitat catalana on es van descobrir jaciments potàssics (1911), i en tenir el primer pou d'explotació³. El context demogràfic i social d'aquesta vila durant el període anterior al descobriment de la potassa era el d'una població amb uns 2.800 habitants, la majoria dels quals vivien del tèxtil, tallers i negocis de petites dimensions, i de les escasses explotacions agrícoles que havien pogut sobreviure a la plaga de la fil·loxera de feia pocs anys. Amb l'inici de l'activitat minera però, el teixit industrial tradicional no es va veure gaire alterat (la població autòctona era molt reàcia a treballar-hi), i per tant, aquesta nova activitat econòmica va haver de menester mà d'obra immigrada (p. ex. en un cens laboral del 1969, es deia que d'una plantilla de 1.150 treballadors, només el 40% era d'origen català).

A la vila de Cardona, l'explotació del seu jaciment potàssic s'inicià el 1923, quan els seus propietaris -els ducs de Medinacelli- es van vendre la propietat del salí a la companyia basca Unión Espanyola de Explosivos (UEE).

² L'extracció il·legal de la sal era durament castigada, inclús amb pena de mort (Arnau, 1984: 55).

³ El 25 de setembre de 1920 es va constituir l'empresa Minas de Potasa de Súrria S.A., dintre del grup de capital belga Solvay, inicialment dedicada a la fabricació de carbonat sòdic i després a l'enriquiment de la potassa a boca mina; el 1925 s'inicià l'explotació del mineral de carnal·lita amb un caràcter plenament industrial, i el 1933 la de la silvinita (Badia, 1996).

L'any següent es començaren a realitzar els primers treballs per a un millor coneixement de la conca potàssica, i la seva posterior explotació en unes condicions industrials⁴. Així, el 1931 va començar l'extracció de mineral amb una plantilla inicial formada per 300 treballadors, que com en el cas anterior de Súria, va comportar un elevat índex d'immigració -sobretot de les províncies d'Almeria i Múrcia, que veien com progressivament les mines de plom i ferro d'aquestes regions anaven tancant. Si l'any 1920 Cardona tenia una població de poc més de 4.000 hab. el 1940 havia augmentat a quasi 6.500 (amb un retrocés en aquests darrers anys a conseqüència de la Guerra Civil). Dues dades significatives sobre la gran importància que va tenir la immigració en aquestes primeres fases, són la distribució de la població en funció del seu origen (1965), i la distribució dels treballadors miners segons la seva tasca i regió (1929) (Bach, 1992)⁵ (taules 6.1 i 6.2).

Taula 6.1: Cardona i La Coromina. Distribució de la població segons regió d'origen (1965) (%)

Regió d'origen	Cardona	La Coromina
Del mateix lloc	53,07	49,90
Andalusia	23,68	32,47
Resta de la província de Barcelona	8,42	6,60
Província de Lleida	6,94	2,10
Múrcia	2,68	2,77
Galícia, País Basc, Castella, Lleó i Astúries	2,07	2,07
Extremadura	1,05	0,87
València	0,51	0,77
Aragó	0,46	0,38

Font: Bach (1992)

Taula 6.2: Cardona. Distribució del tipus de feina a la mineria per regió d'origen dels treballadors (1929) (%)

Tipus de feina	Fora de Catalunya	de Catalunya
Peons i miners	95	5
Peons especialitzats	60	40
Tècnics superiors	100	-
Quadres mitjans	80	20
Quadres inferiors	70	30
Administratius	50	50
Altres professionals	40	60

Font: Bach (1992)

⁴ La majoria dels immigrants provenien d'Almeria (Nacimiento, Moj'acar, Vélez Rubio, Sorbas, Níjar, Serón, Turres, Carboneras, Lubrín, Zurre, etc); altres localitats d'origen eren Linares, La Carolina i Báez (Jaen), Muñeca i Baza (Granada), Fuenteovejuna, Alcaracejos i Vista Duque (Còrdova), Cartagena, La Unión, Lorca, Lumbreras, Mazarrón i Lebrilla (Múrcia).

⁵ Per a més informació sobre els orígens de la mineria potàssica al Bages, consultar els escrits de Minas de Potasa de Súria (1924), Rubio i Marín (1914) i Badia (1996).

Per la seva banda, les viles de Sallent i Balsareny han tingut una història minera força comuna. La primera empresa en explorar el subsòl sallentí va ser la societat hispano-francesa Potasas Ibéricas S.A. (PISA), constituïda el 1929. Dos anys més tard es realitzaren els treballs per posar a punt l'explotació i el 1932 s'inicià l'extracció de mineral, esdevenint la primera explotació potàssica a la conca del riu Llobregat. Aquesta empresa va mantenir la seva activitat a Sallent fins el 1971, quan un altre grup -Explosivos Río Tinto (ERT) i que llavors ja controlava l'explotació de Balsareny-, la va absorbir. A la vila veïna de Balsareny, les primeres prospeccions mineres es van fer entre els anys 1925 i 1930, a càrrec de dues societats alemanyes -Fodina i La Minera S.A.-, però primer la Guerra Civil i després la Segona Guerra Mundial van fer que s'aturessin els treballs de construcció de la mina. Després d'aquest darrer conflicte, l'Estat espanyol va confiscar els béns de propietat alemanya, fent possible una nova distribució de les reserves i concessions, de forma que l'any 1945, l'empresa Explotaciones Potásicas S.A. (EPSA) -una filial de UEE constituïda per a aquesta finalitat-, va reprendre les operacions. Finalment, el 1948 es començà a explotar el pou de la colònia balsarenyenca de Vilafruns, entrant en ple rendiment el 1952. L'any 1961 la mina va passar formalment a ser propietat de UEE, i vuit anys després va aparèixer la citada ERT, empresa que naixia de la fusió entre UEE i Minas de Río Tinto (i que al mateix any es feia càrrec de PISA).

En tots els quatre casos, l'inici de l'activitat extractiva va trasbalsar la vida social de les comunitats afectades, atès que va anar acompanyada d'una allau immigratòria del sud-est espanyol, que intentava deixar enrera unes difícils condicions de vida, i s'avenia a fer una feina remunerada amb uns salaris baixos i que la gent autòctona no veia de bons ulls; només quan a partir dels anys trenta es visqué una primera crisi tèxtil, la població bagenca començà a deixar enrera els seus prejudicis envers aquesta activitat⁶. Així, en un primer moment a la mina de Sallent hi treballaren unes 800 persones (1936), tant a la construcció de la instal·lació minera com a l'interior en l'extracció de mineral, xifra que es va incrementar a la dècada dels cinquanta fins assolir la xifra d'uns 950 treballadors (Badia, 1996).

⁶ Als primers anys d'explotació, les condicions laborals eren molt dures, tant a l'interior com a l'exterior de les mines i com a conseqüència de la manca de braços, durant l'època franquista es dictà una llei per la qual els joves podien fer el servei militar treballant a les explotacions mineres en lloc d'ingressar a files.

Com es pot observar, l'evolució demogràfica dels quatre nuclis miners del Bages és, amb alguns matisos, molt semblant; el tret principal ha estat el fet que la mineria va actuar com a factor desencadenant d'intensos moviments demogràfics, de forma que s'hi poden distingir molt clarament les fases del creixement i el posterior període d'estancament i declivi demogràfic. En una etapa inicial -que s'allarga fins els anys seixanta- el sector miner ha demostrat ser una activitat que, en base a aquesta demanda d'importants contingents de mà d'obra, provoca sovint una alteració radical i complexa de les estructures demogràfiques de les zones receptores (Bradbury, 1984; Escalera et al., 1992; Freudenburg, 1992), raó per la qual esdevé el principal responsable de l'evolució demogràfica (Sierra, 1982). Va implicar uns moviments de població jove que completaren els nivells intermedis de la piràmide d'edat d'aquestes zones receptores, i alhora reforçaren la seva natalitat. Així, de la revisió de diversos padrons municipals corresponents a aquest període d'implantació de l'activitat minera, es pot observar com la població autòctona tenia un nombre de fills força inferior al de les parelles immigrades, fet que indicava que les últimes mantenien les pautes de reproducció pròpies dels seus llocs d'origen (Arango, 1976; Nadal, 1972).

Tot això explica que al llarg de les dues primeres dècades d'implantació de la mineria, la població conjunta dels quatre nuclis miners passés de quasi 12.000 hab. a 21.700, és a dir, d'un 17,77% al 21,38 sobre el total comarcal. Durant les dècades posteriors -període que s'estendria pels anys cinquanta i seixanta- els increments poblacionals foren també espectaculars (s'assoleixen els màxims històrics de població), malgrat que el pes respecte el total de la població bagenca va disminuir d'un 21,42% al 20,44 (1965), perquè durant aquests anys el nombre de municipis que participaren d'aquesta nova onada demogràfica (general per a tota Catalunya), fou més nombrós que en dècades precedents⁷. És per això que a partir de l'any 1965 es comença a distingir molt nítidament la fase d'estancament i declivi (taula 6.3 i gràfics 6.2 i 6.3).

⁷ Cal tenir en compte que Cardona va assolir el seu màxim històric de població l'any 1964, amb 8.342 habitants, Súria el 1965 (7.210 hab.), Sallent el 1960 (9.277) i Balsareny el 1965 (7.310).

Taula 6.3: Bages. Evolució de la població als municipis miners (1900-1996)

Anys	Cardona	Súria	Balsareny	Sallent
1900	3.855 (3)	1.941 (8)	1.559 (13)	4.602 (2)
1910	4.002 (3)	2.121 (8)	1.700 (14)	4.395 (2)
1920	4.139 (3)	3.194 (4)	1.919 (11)	4.653 (2)
1930	4.820 (3)	3.975 (4)	2.021(12)	5.434(2)
1936	6.572 (3)	4.692 (4)	2.932 (9)	7.498 (2)
1940	6.474 (3)	4.139 (4)	2.816 (8)	6.920 (2)
1945	6.135 (3)	4.123(4)	2.879 (8)	6.866 (2)
1950	6.591 (3)	4.378 (4)	2.935 (9)	8.051 (2)
1955	7.480 (3)	5.148 (4)	3.517 (7)	9.149 (2)
1960	7.885 (3)	6.689 (4)	3.987 (7)	9.227 (2)
1965	7.404 (3)	7.310 (4)	4.018 (7)	9.044 (2)
1970	7.006 (3)	6.869 (4)	4.024 (8)	8.650 (2)
1975	6.822 (6)	6.922 (4)	3.417 (10)	8.760 (2)
1981	6.608 (6)	6.839 (5)	3.624 (11)	8.213 (2)
1986	6.727 (5)	6.684 (6)	3.511 (12)	7.856 (2)
1991	6.445 (6)	6.540 (5)	3.405 (12)	7.686 (3)
1992	6.387 (-)	6.519 (-)	3.396 (-)	7.646 (-)
1993	6.280 (-)	6.483 (-)	3.412 (-)	7.621 (-)
1994	6.192 (-)	6.409 (-)	3.396 (-)	7.580 (-)
1995	6.091 (-)	6.395 (-)	3.379 (-)	7.501 (-)
1996	5.892 (6)	6.282 (5)	3.305 (13)	7.360 (4)
1997	5.737	--	--	--

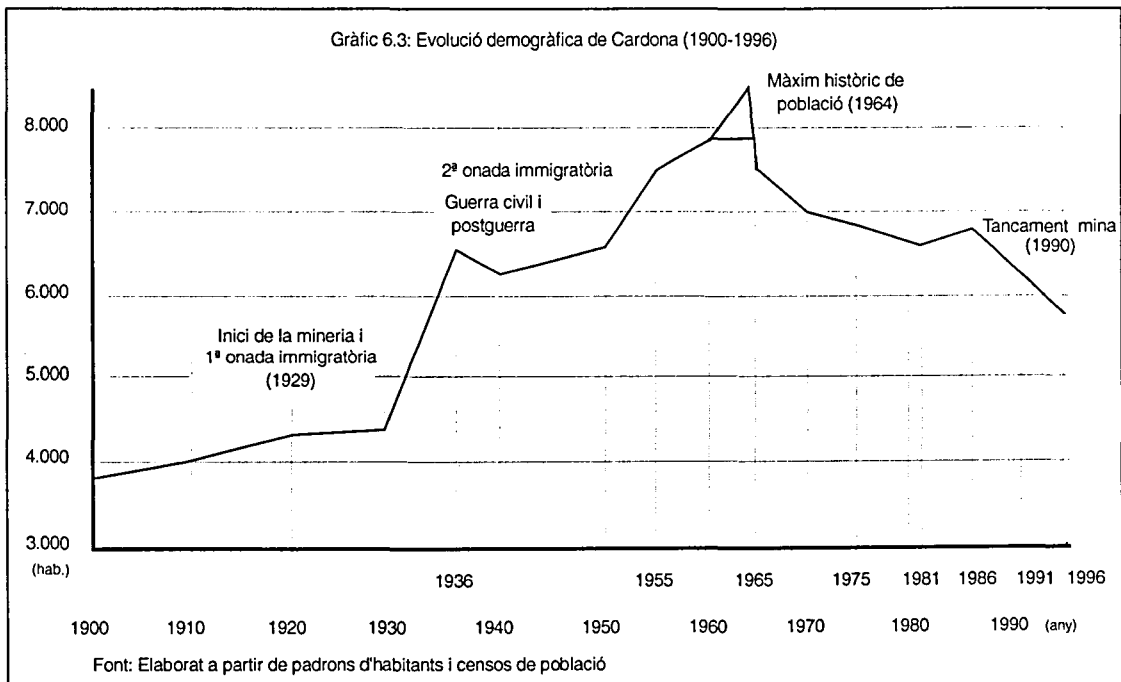
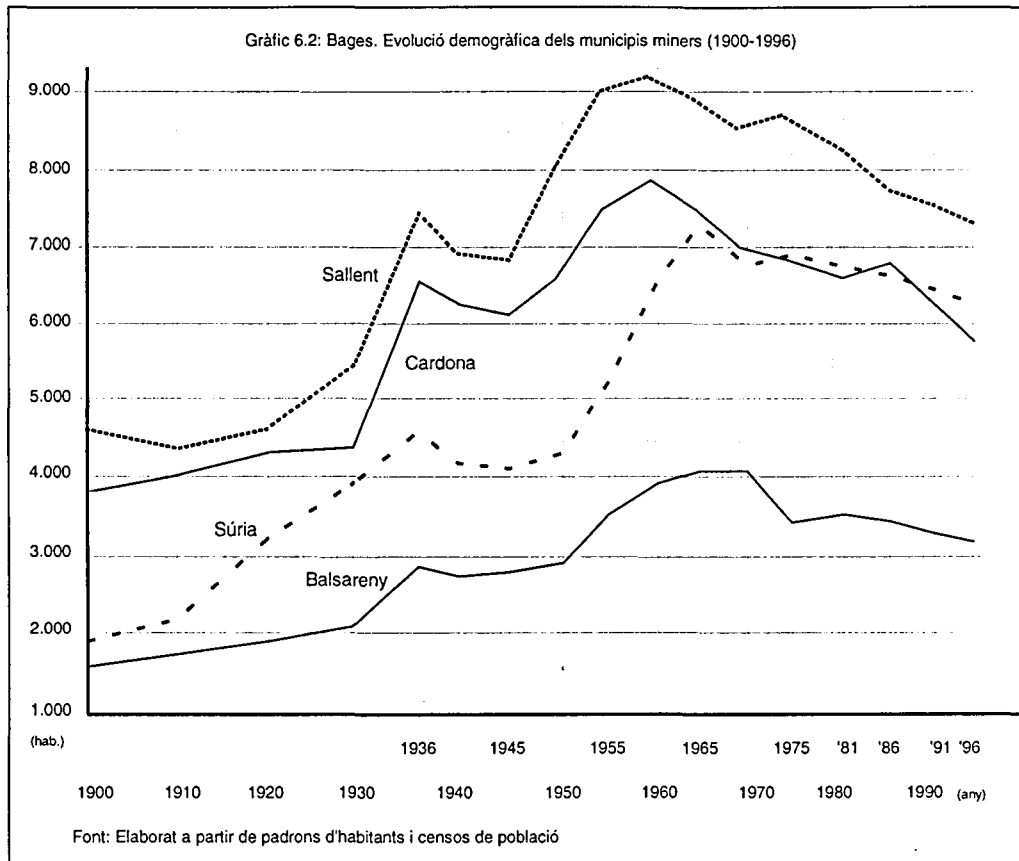
(*).- Entre parèntesi s'indica l'ordre del municipi en relació a la resta de la comarca segons el nombre d'habitants

Font: Elaborat a partir de censos de població i padrons municipals d'habitants

6.2.2.- L'impacte urbanístic de l'activitat minera: les colònies

El desenvolupament de l'activitat minera no va suposar únicament un canvi en les estructures sociodemogràfiques dels nuclis bagencs afectats, sinó també una gran transformació de tipus urbanístic; davant l'allau d'immigrants atrets per l'inici de la mineria -i després d'un període inicial en què el seu allotjament es va fer a base de barraquisme-, les companyies mineres van optar per resoldre el problema amb la provisió de vivendes per als seus treballadors. Aquesta opció es va materialitzar en la construcció de colònies mineres aïllades i properes al lloc de treball (per una qüestió de rendibilitat econòmica -menys temps de desplaçament en una època en què els mitjans de transport estaven molt poc desenvolupats)⁸. D'altra banda, les companyies també s'estalviaven costos per l'adquisició de terrenys barats, allunyats dels nuclis habitats, d'inferior qualitat i no considerats com a urbans.

⁸ També van haver-hi altres motius de tipus sociològic, com el de la reducció del contacte amb la població autòctona i evitar la influència de les idees i moviments sindicals.

Les colònies mineres no tan sols van ser una solució per a l'allotjament de la mà d'obra, sinó que també representaren una prolongació o reproducció de les jerarquies laborals que hi havia a les explotacions mineres, ja que la separació espacial de les vivendes reflectia la segregació dels treballadors en funció de les categories laborals (en línies generals, els de "coll blanc" i "coll blau"). Així, hi havien vivendes destinades al personal qualificat i directiu millor dotades i més grans que la resta, amb serveis de piscina, pistes de tennis, etc. D'altra banda, les colònies també estaven dotades amb unes infraestructures públiques que avui dia serien de plena competència municipal (clavegueram, il.luminació, etc) i serveis socials com biblioteques, clubs esportius, zones de parc, etc. Però a més, la colònia era també una "pedrera" de miners, atès que aquest era un ofici que passava de generació en generació (l'ingrés a la mina dels fills de treballadors estava privilegiat), fet que representava la reproducció de la força de treball a l'entorn de la vivenda.

El fet que aquests treballadors miners poguessin accedir a una vivenda de manera gratuïta o pagant un lloguer simbòlic, i en uns barris on la qualitat de vida podia ser aleshores més elevada que al mateix nucli urbà, no deixava de ser una estratègia de la Companyia per diferenciar entre uns treballadors (els "seus") i la resta. Aquesta estratègia de diferenciació obrera i "fidelització" (amb la propietat de la vivenda i l'estabilitat laboral) es veia incrementada també per dos fets: un, que els primers gaudien també de privilegis (p. ex. no haver de pagar determinades despeses de funcionament (energia, aigua, etc), i dos, que rebien unes remuneracions salarials superiors, via primes, convenis, càrregues socials satisfetes, etc. Però és més, fins i tot, aquesta segmentació laboral també es donava entre els mateixos treballadors miners, perquè eren els casats els que podien aspirar a l'accés a una vivenda de la Companyia, mentre que els solters restaven fora d'aquesta possibilitat (els primers tendien a un comportament més disciplinat i poc conflictiu) (Giménez, 1995).

En total, als quatre nuclis miners de la comarca, es van construir set colònies mineres, repartides com segueix: la Butjosa, a Sallent i davant mateix d'un dels dos runams salins de l'empresa Potasses del Llobregat (data de 1932-33 encara que el 1955 es va ampliar amb més vivendes); Vilaforns, a Balsareny i també al costat d'un altre runam (construïda en diferents fases des de 1934); les vivendes de Santa Maria de Súria (també en diferents períodes d'ençà els anys 1918-1920). Per últim, comentar el cas de Cardona atès que al

seu terme municipal es localitzen fins a 4 colònies: a) l'Aramburu, al barri de La Coromina, al peu de la carretera de Manresa-Solsona (data de 1952, i va ser destinada als obrers de la fàbrica, als quals va ser venuda el 1979); b) la Manuela, situada al darrera d'aquesta fàbrica (edificada entre els anys 50s i 60s); c) els Escorials, al NE de la fàbrica, en la vessant d'un turó homònim (des de 1927 i on s'allotjava el personal tècnic i directiu); i d) Arquers, a la sortida de Cardona en direcció al santuari del Miracle -comarca del Solsones (de 1934-35 i per als treballadors de la mina).

6.2.3.- Una segona fase d'estancament i declivi (anys 70s endavant)

Dels anys setanta endavant, s'inicià el període de recessió demogràfica a conseqüència d'una situació de crisi al tèxtil, i de la davallada en la contracció de mà d'obra a la mineria (que havia iniciat un procés de modernització i mecanització de les operacions productives i per tant, la necessitat del personal no qualificat va ser molt menor). La immigració com a factor de creixement començà a esvaïr-se i la dinàmica demogràfica d'aquests municipis miners es va reduir a la generada pel propi creixement vegetatiu. D'aquesta manera, uns abans que altres i amb algunes petites oscil·lacions, s'entra en una tendència lenta però progressiva de pèrdua de població, i que no difereix gaire de la tònica general de la comarca en conjunt -que podria qualificar-se d'un clar estancament; així, si al període 1975-1996 el Bages només ha augmentat la seva població un 2,92% (4.300 hab.), els quatre municipis miners presenten una pèrdua mitjana del 11,92%, xifra però, que emmascara uns contrastos evidents entre l'escassa davallada de Balsareny (-3,27%) i la crisi més accentuada dels altres tres nuclis -Cardona (-13,77%), Sallent (-15,90%) i Súria (-9,24%).

Simultàniament, es pot observar també que malgrat la situació negativa de Sallent, és Cardona la que durant el darrer quinquenni (1991-1996) ha experimentat la pèrdua més acusada, ja que en només cinc anys ha perdut 563 habitants, és a dir, el 8,73%, mentre que als altres tres nuclis aquesta tendència és molt més atenuada (a Sallent un -4,24%, a Súria de -3,94% i a Balsareny de -2,96%⁹ (taula 6.3 i gràfiques 6.2. i 6.3). L'efecte del tancament

⁹ En un ranquing poblacional del Bages, és molt significatiu que Sallent hagués deixat de ser el segon municipi més habitat de la comarca el 1991, mentre que Cardona va passar del tercer al sisè en 1975; Súria ha oscil·lat entre el quart i cinquè als darrers anys i Balsareny va abandonar la seva millor posició ja en 1970; les dades del padró de 1996 no fan més que confirmar aquest declivi: Cardona ha baixat de la barrera dels 6.000 habitants (ocupant encara el sisè lloc) i Sallent ha perdut encara un lloc més.

de l'explotació minera al primer cas és ben palès, i com succeeix a uns altres indrets de la comarca, el territori que perd més població és en molts casos, el territori que s'ha desindustrialitzat. I les darreres dades de les rectificacions dels padrons confirmen la continuïtat d'aquesta tendència negativa, doncs la població cardonina ha davallat fins a poc més dels 5.700 hab. a inicis de 1997.

I això també s'ha reflectit en el fet que després del període de crisi que ha experimentat el sector miner de la potassa, i en un context d'excés de mà d'obra amb expedients de reducció de plantilla, l'objectiu empresarial inicial d'atreure i retenir mà d'obra ja no té cap sentit. Les inversions que suposen les esmentades colònies mineres ja no són rendibles, i les companyies busquen ara desfer-se'n de les càrregues socials, perquè han deixat de ser estrictament necessàries per als seus processos productius. Així, l'estratègia en aquest sentit s'ha donat de diverses formes, encara que un tret comú és la deixadesa en el manteniment mínim dels serveis, infraestructures i els edificis (humitats, goteres, inundacions de les xarxes d'aigua i clavegueram, camins i dificultats d'accés, aluminosi, filtracions salines, processos de subsidència del terreny, etc), en un intent per "incentivar" els seus habitants a abandonar les colònies. Unes altres estratègies han estat la venda dels habitatges als seus mateixos habitants o Ajuntaments, o fer que els tribunals declarin el seu estat de ruïna i enderrocament (Badía, 1995; Bricollé, 1995a i b; Garcia, 1996)¹⁰.

6.2.4.- La mineria de potassa als anys 80s. La situació empresarial

Els anys vuitanta marquen un punt d'inflexió en la mineria potàssica de la comarca, perquè l'Estat espanyol s'implica d'una manera decisiva en aquesta producció minera, i a més té lloc una greu crisi del sector de repercussions molt negatives. El 1982, l'empresa belga Solvay, que aleshores era l'accionista majoritària de Mines de Potasa de Súria, va deixar de ser-ho en favor de Fodina (de titularitat pública i pertanyent a l'Institut Nacional d'Indústria), i a partir de 1990, l'explotació minera surienca passà a denominar-se Súria-K (un canvi emmarcat en una àmplia campanya de màrqueting destinada a fer més competitiva la imatge de l'empresa). D'altra banda, el 1987 neix la societat Ercros de la fusió de ERT i Cros (depenent de la multinacional kuwaití KIO),

¹⁰ El 1995 les empreses Minas de Cardona i Erkimia van acordar amb l'Ajuntament de Cardona la venda de les seves colònies Manuela i Arquers per un preu simbòlic d'una pesseta. D'altra banda, l'empresa Potasses del Llobregat ha presentat diverses peticions al Tribunal Superior de Justícia de Catalunya per declarar l'estat ruïnós de la seva colònia de Vilaforns (Balsareny), i que fins ara han estat denegades.

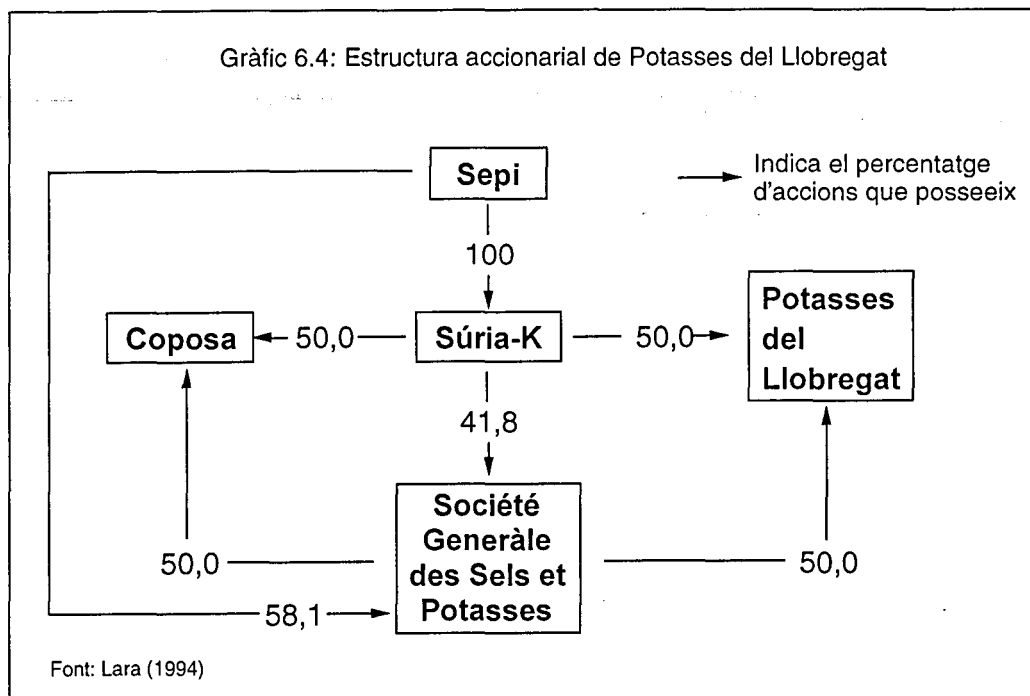
esdevenint el primer grup químic espanyol en controlar les dues concessions de Cardona i Sallent-Balsareny. Serà en aquesta dècada quan l'explotació cardonina viurà el seu pitjor moment, atès que el seu jaciment va començar a esdevenir inviable des d'un punt de vista econòmic i de seguretat, per tancar finalment el març de 1990.

D'altra banda, el 1991 l'empresa Ercros (la concessionària de les mines de Sallent i Balsareny) i l'INI van acordar la venda de l'explotació de Potasses del Llobregat a l'empresa pública Súria-K, inaugurant amb això una nova etapa en la història de la mineria potàssica, que va passar a dependre totalment -i per primer cop-, del sector públic. L'adquisició d'aquestes dues mines per part de l'INI va representar la continuació de la venda d'actius que va practicar Ercros des de la seva constitució, de manera que la multinacional KIO orientà la seva estratègia cap a la venda dels actius més rendibles i la supressió dels més deficitaris¹¹. Aquesta concentració de les explotacions i la unificació de la conca sota un únic propietari ha estat de sempre una aspiració comarcal, ja que amb això s'ha pogut assegurar la continuïtat d'almenys dues grans unitats d'extracció a mig i llarg termini. L'estructura vigent de les concessions només feia possible la continuïtat de les activitats de Potasses del Llobregat per un període de temps curt; en canvi, la unificació va permetre l'accés a l'explotació de nous jaciments de potassa (els anomenats Beta), propietat de Súria-K però explotables només des de la mina de Sallent-Balsareny -per l'existència de la denominada falla de Castellnou (Hernández, 1994).

L'anterior problema de les concessions ha desaparegut a hores d'ara ja que l'única empresa que extreu potassa en aquests moments és l'anomenat Grup Potasses -de la corporació Teneo i pertanyent a l'anomenada SEPI (Societat Estatal de Participacions Industrial -antic INI). En el marc d'un pla de viabilitat futura per a les explotacions mineres, s'inicià a partir de finals del 1992 l'aplicació d'una sèrie de mesures dràstiques, que incloïen: a) disminució de costos de producció; b) millora de la gestió comercial; c) reducció de la plantilla; d) reorganització dels nivells operatius; e) injecció de capital públic; i f) reordenació del mateix grup de Potasses (Súria-K ha passat a controlar ara el 48% del capital de Potasses del Llobregat) (Lara, 1994). Així, actualment

¹¹ A la comarca del Bages això va significar la citada venda de Potasses de Llobregat, i el tancament de la mina de Cardona i de la fàbrica tèxtil del Burés (Castellvell i el Vilar); els esdeveniments posteriors relacionats amb KIO van demostrar allò que molta gent sospitava d'un bon principi, és a dir, que la incorporació de les explotacions mineres no es va fer amb finalitats industrials i productives, sinó purament especulatives. Ercros però, va continuar controlant el sector espanyol dels fertilitzants a través de l'empresa FESA-ENFERSA, que era aleshores el principal client de Potasses del Llobregat

existeixen a l'Estat espanyol dues explotacions mineres d'extracció de potassa de titularitat pública (tota vegada que la de Navarra ha tancat recentment), i de forma similar a la d'altres països productors europeus (Alemanya i França) (gràfic 6.4).

A banda de l'extracció potàssica a les dues explotacions mineres de Sùria i Sallent-Balsareny, a Cardona també es manté una certa activitat minera centrada en la sal (no potassa). Un any després de tancar la mina de potassa, el 1991 es va crear l'empresa Minas de Cardona que inicià l'aprofitament del clorur sòdic dels runams potàssics, per a processos químics d'electrolisi. A partir d'aquesta empresa se'n va posar en marxa una altra -la Salinera de Cardona-, dedicada a l'extracció directa de la sal gemma per a l'alimentació animal (tot i que també té unes altres utilitats com la conservació i l'adobament de pells). La sal s'extreu a una fondària de només 40 m, fet que facilita que les obres d'infraestructura siguin relativament fàcils. Mentre que a la primera hi treballaven unes 50 persones a mitjans de 1997 -i té previst la continuació de l'explotació dels residus fins al seu exhauriment (calculat en uns 10 anys)-, l'actual demanda de sal fa pensar que les dimensions de Salinera siguin més modestes, amb una plantilla de 12 persones (1997).

6.2.5.- Els factors de crisi de la mineria potàssica. Conseqüències laborals i l'especificitat de Cardona

La mineria de potassa ha estat un bon negoci fins aproximadament el 1985, any a partir del qual s'inicià una greu crisi internacional del sector de la que s'ha pogut recuperar recentment. Fins llavors, la potassa catalana s'havia consolidat als mercats estrangers i gaudia d'un elevat nivell de competitivitat respecte els altres productors; però com una gran part del mineral extret era destinada a l'exportació, qualsevol fenomen negatiu que incidia en el mercat internacional, afectava per igual a les mines catalanes, i es podrien citar alguns esdeveniments de mitjans dels anys vuitanta com p.ex.: la reducció en el consum d'adobs per part dels agricultors nord-americans, la davallada en les importacions xineses, i les polítiques comercials molt agressives d'alguns països com Jordània, Israel i Canadà (que aprofiten la reducció de costos de la mineria a cel obert), i amb pràctiques de guerres de preus, *dumping*, etc.

L'any 1985 tingué lloc un estancament del consum de potassa i una caiguda espectacular dels preus, amb uns mercats internacionals rebenatats. La situació de sobre capacitat productiva i l'excés d'oferta van fer que els preus baixessin, provocant la desaparició progressiva d'aquells productors menys competitius (entre el 1985-1986 els preus van davallar un 50%). En aquesta qüestió, els productors petits (com ho és l'Estat espanyol en relació a les grans potències) no tenen la capacitat per fixar els preus internacionals ja que depenen de l'autoregulació que facin els altres productors més importants, com Canadà i les antigues repúbliques soviètiques, i en menor grau Alemanya, Estats Units, Israel i Jordània¹² (taula 6.4).

Aquesta crisi del sector de la potassa a nivell mundial, també ha tingut les seves especificitats nacionals, de forma que al cas espanyol van intervenir uns altres factors d'ordre intern, com: a) la desaparició de l'aixopluc que era l'anterior proteccionisme del mercat nacional que mitigava els efectes negatius de les crisis cícliques dels preus internacionals¹³; b) la crisi del sector nacional dels fertilitzants per la suspensió de pagaments de la principal empresa, Fesa-Enfersa (Regió 7, 1992; Hernández, 1992a i b), fet que va suposar la reducció

¹² La situació que han viscut aquestes antigues repúbliques soviètiques és paradigmàtica, atès que la crisi econòmica que viuen i el descens del seu consum interior les han obligat a exportar la seva potassa a uns preus inferiors al dels seus competidors, per poder engruixir les seves minvades reserves de divises.

¹³ Tradicionalment, els preus de la potassa al mercat nacional han necessitat l'autorització de l'administració nacional durant molts anys, sent més elevats que els dels mercats internacionals, i amb una gran estabilitat al llarg dels anys.

del consum nacional de potassa i també l'obligatorietat d'exportar-ne de més a uns preus inferiors; c) la pèrdua de competitivitat arran l'enfortiment de la pesseta davant el dòlar; d) la desaparició de la desgravació fiscal a les exportacions a partir del 1986; i e) les disposicions laborals espanyoles que dificultaven les regularitzacions de les plantilles en funció de la producció. En relació a això últim, mentre que en d'altres països les plantilles són molt més flexibles (les mines poden treballar per sota del 100% de la seva capacitat productiva en moments de crisi per no incrementar els seus *stocks*), aquesta flexibilitat no es donava a l'Estat espanyol (per tant, era tan ruïnós mantenir el mateix nivell de producció com aturar-la temporalment)¹⁴.

Taula 6.4 : Situació del mercat mundial de potassa a la dècada dels anys 1980

País	% de reserves	Producció (1988) (·)	Producció (1989) (·)
Ex-URSS	44,1	10.888,0	10.800,0
Canadà	29,7	7.840,0	7.360,0
R.D. Alemanya	8,8	3.510,0	3.200,0
R.F. Alemanya	5,5	2.942,0	2.185,0
Israel-Jordània	3,3	1.974,0	2.065,0
Estats Units	3,3	1.358,0	1.580,0
Xina	1,1	40,0	--
Espanya	0,7	758,0	741,0
Regne Unit	0,7	474,0	463,0
França	--	1.560,0	1.195,0
Itàlia	0,1	128,0	154,0
Brasil	0,6	37,0	109,0

(*).- Tones de CLK (en milers)

Font: Giménez (1995)

A banda del tancament de la mina de Cardona i la unificació de la conca potàssica catalana, sens dubte la dècada dels noranta ha estat quan el sector miner ha experimentat les principals transformacions, com són els impactes laborals per l'aplicació de plans de reestructuració, la reindustrialització a les viles mineres, i el canvi de rumb de les explotacions (tornada als beneficis). En primer terme, cal dir que el nombre de treballadors minera ha anat disminuint constantment als darrers trenta anys, dels poc més de 3.200 al 1965 fins a una plantilla actual mitjana d'un miler de treballadors. El període més problemàtic

¹⁴ Però mentre aquest darrer era un argument esgrimit per les empreses, els sindicats s'inclinaven per afirmar que la crisi responia principalment a una gestió molt deficient, i que les empreses començaven a rescindir contractes per reduir costos, però alhora subcontractant algunes operacions a altres empreses que resulten més barates.

és el comprès entre els anys 1990 i 1993 ja que la plantilla de Cardona -en el moment del tancament de la mina- estava integrada per 514 treballadors, dels quals uns 340 foren recol.locats temporalment a l'explotació de Potasses del Llobregat¹⁵. També s'aplicaren sengles plans de reducció de mà d'obra a les altres dues explotacions, de manera que la de Sallent-Balsareny la redueix de 870 treballadors a poc més de 500, i la de Súria-K de 670 a 450 (Boix, 1992; Hernández 1993a i b)¹⁶; altrament dit, que la mineria de potassa del Bages ha perdut prop d'un miler de llocs de treball durant aquest trieni, la qual cosa ha suposat un impacte social i laboral enorme (taula 6.5).

Taula 6.5: Bages. Evolució de la plantilla a l'empresa Potasses del Llobregat (1960-1996) (-)

Any	Interior	Exterior	Mensual	Total	Any	Interior	Exterior	Mensual	Total
1973	367	242	180	789	1985	293	152	156	601
1974	365	221	176	762	1986	296	140	167	603
1975	419	239	180	838	1987	305	142	171	618
1976	394	221	194	809	1988	300	127	181	608
1977	417	212	190	819	1989	340	119	183	642
1978	396	202	182	780	1990	499	159	207	865
1979	365	187	179	731	1991	496	159	211	866
1980	328	171	173	672	1992	483	157	208	848
1981	303	151	180	634	1993	283	94	136	513
1982	294	148	183	625	1994	--	--	--	510
1983	283	157	180	620	1995	--	--	--	496
1984	278	150	173	601	1996	--	--	--	489

(*).- Dades del nombre de persones en plantilla a 31 de desembre de l'any corresponent, llevat dels tres últims anys que indiquen la plantilla mitjana.

Font: Empresa Potasses del Llobregat i Domene (1997)

Paral·lelament a la pèrdua d'aquests llocs de treball, es va posar en marxa un pla de reindustrialització de la conca minera elaborat per l'empresa Teca Consultores, especialitzada en el disseny d'estratègies de revitalització d'àrees industrials i mineres en crisi. L'objectiu principal d'aquest pla va ser l'atracció d'unes deu empreses que haurien de crear prop d'uns 200 llocs de

¹⁵El resum desglossat de l'evolució del nombre de treballadors a la mina de Cardona, al dia 31 de març de 1991, és el següent: una plantilla inicial de 514 treballadors, 15 altes -per consolidació del lloc de treball i nova contractació-, i 464 baixes repartides entre 26 jubilacions, 69 persones acollides al pla de baixes voluntàries incentivades, 21 més per finalització de contracte, i 346 per mobilitat funcional.

¹⁶ La situació fou especialment dramàtica per als treballadors de Cardona perquè una gran part dels que foren recol.locats a Potasses del Llobregat, es vegeren posteriorment afectats pel pla de reestructuració aplicat a aquesta empresa; la direcció de Sallent-Balsareny afirmava (febrer de 1993), que la reducció era un fet necessari per resoldre el problema de l'enorme excedent de plantilla i assegurar-ne també el futur; en cas contrari, en pocs anys Potasses del Llobregat hauria d'abandonar la seva activitat minera, perquè amb la incorporació dels treballadors de Cardona l'empresa es va trobar amb una càrrega de personal per sobre de les seves possibilitats (Hernández, 1993b: 23).

treball directes i estables en un període de dos anys¹⁷. Però a part de les prejubilacions i baixes incentivades voluntàries, dels més de 300 treballadors de Sallent-Balsareny afectats per la reestructuració, només uns 90 s'apuntaren a les recol.locacions previstes. El pla, que inicialment preveia la finalització el juny de 1995, es va prorrogar fins l'octubre del mateix any, i les escasses empreses creades s'han localitzat als municipis de Sallent i Balsareny.

La situació a Cardona però, fou molt més que preocupant perquè encara restaven força persones per col.locar, i tampoc era segur que es poguessin establir a la mateixa vila¹⁸. Segons les xifres, uns seixanta miners cardonins es van acollir al pla, dels quals només una trentena s'haurien recol.locat, mentre que la resta es va desvincular sense esperar el compliment de la recol.locació promesa, perquè l'aplicació del Pla va allargar-se excessivament en el temps (Hernández, 1995a i b). De fet, el procés de reindustrialització i l'aplicació del pla Teca ha estat qualificat de fracàs (projectes de possibles empreses que finalment s'han paralytats, el tancament de l'única que s'hi va instal.lar, etc)¹⁹.

I cal tenir en compte que, a més de no localitzar-s'hi cap nova empresa, una gran part de l'economia local depenia directa i indirectament de l'activitat minera, bé sigui mitjançant els elevats salaris amb què aquesta activitat era remunera, bé a través de la subcontractació d'algunes tasques per part de la companyia a petits tallers i empreses locals. En canvi, i tot i que amb dificultats i reduccions laborals, la mineria continua tenint un paper clau en l'economia dels altres tres municipis miners del Bages, encara que probablement si la mina de Súria hagués de tancar es viuria un procés similar al de Cardona, perquè hi treballa molta gent de la mateixa vila i en canvi, la plantilla de Sallent-Balsareny té una més gran diversificació quant a zones de procedència dels treballadors.

¹⁷ El pla exigia també a les empreses interessades un aval bancari que garantís els llocs de treball creats, no acceptava cap empresa que invertís menys de sis milions per lloc de treball o que no respectés les normatives europees sobre impactes en el medi ambient, amb preferència per empreses amb un mercat consolidat en detriment de les de nova creació, i un salari de 111.000 ptes. mínimes mensuals netes i amb 14 pagues a l'any.

¹⁸ El president del Grupo Potasas, Juan Pedro Gómez Jaén declarava l'abril de 1995 que l'acord de reindustrialització dels pobles miners signat el maig de 1993, establia que les ocupacions alternatives es distribuïren per proximitat geogràfica al lloc de residència, donant per obvi que aquest entorn geogràfic abarcava la comarca del Bages (Domene, 1995a: 45).

¹⁹ Inclús, alguns exminers acollits al pla -i veient les escasses probabilitats d'èxit- van optar per cobrar les indemnitzacions pactades, declarant que s'havien autoocupat encara que realment no ho feren.

6.2.6.- Els darrers processos de la mineria. La possible privatització

Una de les conseqüències de la reestructuració laboral i organitzativa, i del programa d'inversions per a la millora de les instal·lacions i la diversificació de la producció, és la possibilitat d'un nou salt qualitatiu en la competitivitat del Grup Potasses. Als darrers anys s'ha pogut capgirar la situació financera de les empreses en passar d'uns resultats molt negatius l'any 1992 (amb pèrdues superiors als 8.000 milions de ptes.) a uns altres completament oposats el 1995 (beneficis de 2.000 milions). És una millora espectacular provocada tant pels importants increments de la producció i la productivitat, com de la gestió comercial que ha permès a la seva filial comercial COPOSA incrementar les exportacions de potassa als mercats europeus, sobretot a França i Itàlia -el 1996 però, va tornar a ser un any difícil i les mines del Bages van reduir els beneficis a la meitat respecte l'any anterior (1.200 milions de ptes)²⁰. La nova estratègia ha suposat la renúncia a vendre el mineral fora de la Unió Europea i a reduir la seva presència al mercat comunitari, concentrant les vendes als mercats més propers i evitant també un elevat cost del transport (taula 6.6).

Taula 6.6: Bages. Evolució del Grupo Potasas (1992-1996)

Variable	1992	1993	1994	1995	1996
Ingressos (1)	12.254	16.944	19.862	22.770	22.211
Resultats explotació (1)	-5.332	-1.342	2.105	2.179	1.330
Resultats abans impostos (1)	-8.033	-5.186	1.711	2.475	1.203
Producció (2)	713.362	840.000	936.000	891.000	949.000
Plantilla mitjana	1.595	1.199	1.021	1.002	1.002
Productivitat (3)	447	699	918	889	947

(1).- Milions de pessetes

(2).- Milers de tones de CLK

(3).- Tones per treballador

Font: Domene (1995b i 1997)

Un últim procés de reorganització de la conca potàssica catalana podria tenir lloc en un curt període de temps, i és el de la probable privatització del consorci de potasses. Si bé les primeres notícies sobre aquesta possibilitat daten dels anys 1995 i 1996 (Ll. Hernández, 1995), és a partir del 1997 -amb

²⁰ Un dels fets més rellevants d'aquesta nova orientació en el capítol de vendes fou la creació l'any 1994 d'una filial comercial a França -l'anomenada *Société Generale des Sels et Potasses*-, destinada a aprofundir la presència del Grup Potasses en el mercat francès, atesa la importància del consum de potassa en aquest país, amb una quota de mercat del 54% (34% per al propi mercat nacional).

l'accés al poder del nou govern sorgit de les darreres eleccions generals-, quan pren realment cos. El SEPI ja n'ha iniciat els passos partint d'algunes condicions *sine quanon*, -desaparició de la participació pública i el compromís per part del comprador de mantenir la capacitat productiva i l'actual plantilla de les dues empreses. Si finalment aquesta privatització es produeix la mineria potàssica catalana tornaria a propietat privada, després que l'administració pública s'hi comencés a involucrar als anys vuitanta (Haro, 1997; Boix, 1997).

Aquest projecte però, ha topat amb l'oposició d'alguns col·lectius socials, sindicals i polítics, utilitzant com a principal argument el fet que aquesta conca és actualment rendible mercès al capital públic que s'hi ha invertit des de l'any 1992, i la pèrdua d'un elevat nombre de llocs de treball. L'experiència negativa d'Ercros a les explotacions de Cardona i Potasses del Llobregat és veu com un precedent que cal evitar, i la situació de crisi dels noranta va justificar-ne la venda a l'INI; en definitiva, que tan sols la intervenció pública podia garantir aleshores la viabilitat²¹.

Un altre dels arguments utilitzats és que no es pot assegurar que cap de les empreses que aspiren al control, estiguin orientades únicament per unes finalitats especulatives i no productives, que mantinguin el paper estratègic que té aquesta activitat a l'economia del Bages (o que es desentenguin de qüestions socials i ambientals com les colònies i els runams²²). És a dir, hi ha la preocupació que se'n puguin beneficiar multinacionals del sector de l'adob interessades en rebentar els preus de la potassa (la matèria primera), o bé unes altres que vulguin guanyar quota de mercat per després eliminar la pròpia competència i aconseguir una maximització dels beneficis a curt termini. Per tant, i d'acord amb aquesta oposició, ara que l'administració pública està en condicions de recuperar les inversions fetes, hi ha el perill que aquestes explotacions mineres tornin a unes mans privades que van ser incapaces de tirar-les endavant. En conseqüència, la privatització no tindria perquè implicar cap benefici atès que no existiria cap raó objectiva que la pogués justificar (Huguet, 1997; Iniciativa per Catalunya del Bages, 1997) (taula 6.7).

²¹ Segons declaracions de Ricardo Domingo (director de l'empresa Minas de Cardona a l'autor d'aquesta investigació en una entrevista realitzada el 15 de juliol de 1997), en cas que el procés de privatització hagués de suposar una reducció de llocs de treball, els treballadors de Cardona tindrien tots els números per ser els primers afectats.

²² En referència a això, algunes entitats veïnals i cíviques de la comarca han demanat que el procés de privatització consideri també l'obligació per a les empreses candidates de presentar un pla per eliminar els runams (Regió 7, 1998).

Taula 6.7: Bages. Reestructuració de la mineria de potassa als darrers anys

- 1.- El context nacional i internacional (mitjans anys vuitanta):
 - 1.1.- Davallada del consum i els preus als mercats internacionals.
 - 1.2.- Política agressiva de vendes per part d'alguns competidors de la potassa espanyola (antigues repúbliques soviètiques, Canadà, etc).
 - 1.3.- Crisi del mercat nacional de fertilitzants i participació d'altres factors de caire intern (desaparició del proteccionisme en el mercat nacional, crisi del sector de fertilitzants, paritat pesseta-dòlar, les disposicions laborals espanyoles, etc).
- 2.- Entrada del sector públic en la mineria potàssica:
 - 2.1.- L'INI (ara SEPI) es fa amb el control de Minas de Potasa de Súria, que a partir del 1990 passa a denominar-se Súria-K.
 - 2.2.- El 1987 neix la societat Ercros (fusió ERT i Cros), depenent de la multinacional KIO, esdevenint el primer grup químic espanyol en controlar les concessions de Cardona i Sallent-Balsareny.
- 3.- Tancament de jaciments exhaurits:
 - 3.1.- Tancament de la mina de Cardona (1990). Més de 500 treballadors afectats
 - 3.2.- Esgotament de la zona nord de les mines de Sallent-Balsareny.
- 4.- Unificació de la propietat de les empreses mineres:
 - 4.1.- Compra de Sallent-Balsareny per part de l'INI (1991); per primera vegada, la conca potàssica catalana és de propietat pública; aplicació d'un pla de reestructuració i de sanejament. Importants pèrdues laborals i accés a nous jaciments que garanteixen la continuïtat de les dues mines restants.
- 5.- Reduccions de plantilles (1992-1993):
 - 5.1.- Súria perd prop de 240 llocs de treball.
 - 5.2.- Sallent-Balsareny aplica una reducció d'uns 325 llocs de treball.
 - 5.3.- No renovació de contractes temporals.
 - 5.4.- En el trienni 1990-93 es perden un miler de llocs de treball i la plantilla actual de les mines és d'uns altres 1.000.
- 6.- El pla Teca de reindustrialització de zones en decliu (vigència de 1993 a 1995):
 - 6.1.- No es compleixen completament les expectatives de recol.locació dels treballadors afectats per les reduccions de plantilla; la situació és més greu en el cas de Cardona. Qualificat pels sindicats de fracàs.
- 7.- Salt qualitatiu en la competitivitat del Grupo de Potasas de Teneo:
 - 7.1.- Es capgira la situació financera de les empreses mineres, que a partir del 1994 deixen enrera els anteriors números vermells (espectaculars augments de la productivitat i producció, i de la quota de mercat als països de la Unió Europea).
- 8.- Previsible privatització de la mineria potàssica per a finals del 1997:
 - 8.1.- Accés al govern del Partit Popular i inici de la "febre privatitzadora"; empreses estrangeres i nacionals interessades en l'adquisició de les companyies mineres, i oposició per part de col.lectius social, sindicals i polítics (contradicció amb el fet que siguin explotacions actualment rendibles a base d'elevades inversions de capital públic i reduccions laborals, i que l'Estat se'n vulgui desprendre ara).

6.3.- Alguns indicadors demogràfics i laborals dels municipis miners

6.3.1.- Decreixement i envelliment de la població

Després de l'anàlisi del mercat de la potassa en aquests darrers anys, i que com s'ha vist, ha tingut una gran influència en l'evolució poblacional dels nuclis miners de la comarca del Bages, ara seria el moment d'analitzar alguns altres indicadors demogràfics i laborals. Si s'hagués de fer una previsió sobre l'evolució futura, caldria tenir en compte que aquest tipus de prognosi implica quasi sempre la certesa de l'error, atès que és inseparable de la complexa estructura i dinàmica dels factors econòmics i socials, de la qual el sistema poblacional en forma part. Una de les conclusions principals és la fragilitat en què viuen aquests nuclis, resultat de la monopolització exercida per la mineria durant dècades, i que s'ha traduït en:

- i) un excessiu grau de dependència dels treballadors, les famílies i també de la resta de sectors econòmics (comerços al detall, serveis financers, restauració, tallers i empreses subcontractades, etc);
- ii) probablement, un baix nivell d'autoiniciativa empresarial a la població com a conseqüència d'una actitud de confiança i seguretat laboral en la mina arrelada durant molts anys; i
- c) grans dificultats de reindustrialització amb què fer front al declivi de la mineria, perquè la competència territorial per a l'atracció d'unes noves inversions industrials és més ferotge que mai (i segurament els nuclis miners del Bages no siguin dels més competitius avui per avui, alhora que atractius per a la localització de "béns posicionals").

Reprement el fil demogràfic amb què s'ha iniciat el capítol, la població d'aquests municipis ha continuat la seva tendència a la baixa iniciada temps enrera, i si de cas, en els darrers anys aquesta és més evident i accentuada. Essent un reflex de la tònica general que es manifesta arreu el territori català, el creixement vegetatiu d'aquests nuclis és negatiu atès que el nombre de naixements és inferior a les defuncions. Però a diferència d'èpoques anteriors, aquesta recessió no s'ha vist compensada per moviments migratoris sinó que al contrari, les baixes per canvi de municipi són superiors a les altes. En relació

a aquesta variable, la migració mitjana municipal del Bages al període 1986-1991, només és negativa pràcticament en municipis d'arrelada tradició industrial i minera (a més d'alguns altres de caràcter rural), destacant els de Balsareny (-21), Cardona (-39), Súria (-127) i Sallent (-19)²³ (taula 6.8).

Taula 6.8: Bages. Saldo migratori dels municipis miners i comparació amb altres de tradició industrial en crisi (1986-1991)

Municipi	Població 1991	Migracions 1986-1991	Migracions mitjana anual
Balsareny	3.405	- 107	- 21
Cardona	6.445	- 194	- 39
Sallent	7.686	- 93	- 19
Súria	6.540	- 134	- 27
Callús	1.396	- 85	- 17
Castellbell i el Vilar	2.807	- 486	- 97
Monistrol de Montserrat	2.514	- 60	- 12
Sta. Maria d'Oló	1.015	- 38	- 8
St. Vicenç de Castellet	7.393	- 151	- 30
Bages	152.177	+1.997	+399

Font: Consorci de Formació i Iniciatives del Bages Sud

Però és que entre els anys 1991-1994, la tendència s'ha accentuat en el cas de Cardona en perdre una mitjana d'uns 57 habitants anuals, mentre que a Súria la pèrdua és de "només" 33 per canvi de residència (taules 6.9 i 6.10). D'altra banda, es deriva un important procés d'envelliment que resta palès en l'evolució seguida per la distribució de la població per grans grups d'edat, i índexos d'envelliment i dependència, ja que el nombre de persones joves s'ha reduït progressivament d'ençà 1975, el de la població activa es consolida i la població envellida ha augmentat sense cap vacilació, amb un percentatge superior al del primer grup (taules 6.11 i 6.12).

Hores d'ara, a falta de més dades del padró de 1996, tot apuntaria a una accentuació d'aquesta tendència per aquest darrer període i els propers anys, a conseqüència de la davallada de la natalitat i de l'entrada dels individus en edats intermitges als grups d'edats superiors. I tampoc cal esperar una altra onada immigratòria perquè les condicions econòmiques de les zones receptores han canviat molt respecte les dècades anteriors, a més d'existir-hi

²³ Tot i així, no són aquests els municipis amb una taxa de migració més elevada, ja que hi ha d'altres amb una taxa més elevada -Castellbell i el Vilar (-34,56), Callús (-12,18), Santa Maria d'Oló (-7,88), Monistrol de Montserrat (-4,77) i Sant Vicenç de Castellet (-4,06).

també problemes per poder crear llocs de treball per a la mateixa població local. Més aviat, caldria pensar en una continuïtat de la tendència regressiva de la població dels nuclis miners (i més acusada que la mitjana comarcal), en favor d'aquells altres amb un dinamisme econòmic més gran, i localitzats a la perifèria de la capital comarcal i també propers als eixos de comunicació més importants. En altres paraules, la població d'aquests nuclis envelleix més ràpidament, i especialment la de Cardona, ja que en el període 1975-1991, la població més gran de 64 anys ha augmentat en quasi 8 punts (%), mentre que als altres tres casos, l'increment ha estat una mica més moderat, del 6% a Súria, 5 a Sallent i el 4,4 a Balsareny (llevat d'aquest darrer, tots per sobre de la mitjana comarcal²⁴).

Taula 6.9: Bages. Moviment migratori i natural als municipis miners (1991 a 1994) (*)

Municipi	Any	Altes	Naixements	Baixes	Defuncions	Total
Balsareny	1991	47	14	34	36	-9
	1992	71	33	52	36	+ 16
	1993	50	25	45	46	-16
	1994	82	23	86	36	-17
Cardona	1991	19	39	54	64	-60
	1992	75	56	171	67	-107
	1993	86	55	145	49	-53
	1994	53	41	88	39	-33
Súria	1991	37	48	55	51	-21
	1992	62	64	100	62	-36
	1993	69	42	119	66	-74
	1994	79	50	74	69	-14

(*).- No hi ha dades disponibles de Sallent, i la sèrie dels altres tres municipis no és completa a partir del 1994

Font: I.E.C. (diversos anys) i rectificacions de padrons municipals

²⁴ El dissabte 18 d'octubre de 1997 va tenir lloc a Cardona una jornada de debat al voltant del dipòsit de residus; una de les dades més interessants que es van dir (per un portaveu de la plataforma antiabocador) fou que a la vila hi havia unes 3.000 persones que superen els 45 anys.

Taula 6.10: Bages. Altes i baixes als municipis miners (1982 a 1996)

	Cardona	Súria	Balsareny	Sallent
1982: Altes	30	21	(-)	1
Baixes	32	11	(-)	21
1983: Altes	78	52	26	12
Baixes	31	84	79	77
1984: Altes	110	63	0	56
Baixes	59	120	75	115
1985: Altes	59	69	41	78
Baixes	86	98	69	111
1986: Altes	(-)	(-)	(-)	(-)
Baixes	(-)	(-)	(-)	(-)
1987: Altes	1	27	9	16
Baixes	25	42	40	32
1988: Altes	32	72	62	68
Baixes	107	92	56	113
1989: Altes	42	67	29	114
Baixes	67	72	59	69
1990: Altes	86	86	46	60
Baixes	66	126	68	103
1991: Altes	58	85	61	80
Baixes	118	106	70	120
1992: Altes	131	126	104	154
Baixes	238	162	88	179
1993: Altes	141	111	75	153
Baixes	194	185	91	191
1994: Altes	94	129	105	127
Baixes	127	143	122	206
1995: Altes	65	63	--	--
Baixes	166	93	--	--
1996: Altes	(-)	59	--	--
Baixes	82	108	--	--
1997: Altes	106	--	--	--
Baixes	168	--	--	--

Font: I.E.C. (diversos anys) i rectificacions de padrons municipals

Taula 6.11: Bages. Distribució percentual de la població dels municipis miners en grans grups d'edat (1975, 1981, 1986 i 1991)

Municipi	0-14 anys				15-64 anys				> 65 anys			
	1975	1981	1986	1991	1975	1981	1986	1991	1975	1981	1986	1991
Balsareny	21,37	21,24	19,57	16,79	65,69	65,17	65,76	65,46	13,03	13,57	14,66	17,44
Cardona	21,21	19,43	19,49	17,51	68,48	66,23	64,79	63,69	10,30	13,52	15,71	18,78
Sallent	22,00	20,27	17,50	15,44	63,84	64,93	66,56	65,65	14,14	14,79	15,92	19,09
Súria	24,24	22,24	18,87	16,48	65,55	66,5	67,24	67,49	10,19	11,25	13,88	16,02
Bages	23,37	(-)	20,01	17,03	64,73	(-)	65,51	66,16	11,88	(-)	14,46	16,79

Font: Llurdés (1995)

Taula 6.12: Bages. Alguns índexos de dependència i vellesa dels municipis miners (1975, 1981, 1986 i 1991)

Municipi	a- índex dependència vells				b- índex dependència joves			
	1975	1981	1986	1991	1975	1981	1986	1991
Balsareny	23,91	23,91	24,85	29,56	60,42	52,56	44,92	39,90
Cardona	17,24	22,73	26,66	32,86	50,77	45,32	43,23	42,03
Sallent	25,02	25,78	26,80	32,50	52,39	48,51	41,41	37,68
Súria	18,30	19,68	21,94	26,64	62,00	55,17	36,14	39,63
Municipi	c- índex de dependència				d- índex de vellesa			
	1975	1981	1986	1991	1975	1981	1986	1991
Balsareny	39,57	45,76	55,32	73,97	84,34	76,17	69,77	69,57
Cardona	33,97	50,16	61,65	78,17	68,02	68,05	69,90	74,89
Sallent	47,75	53,14	64,73	86,25	77,41	74,29	68,22	70,19
Súria	29,52	35,68	60,73	67,22	80,31	74,86	58,08	66,28

- a.- Població > 65 anys per a cada 100 habitants d'entre 20 i 64 anys
- b.- Població < 20 anys per a cada 100 habitants d'entre 20 i 64 anys
- c.- Població < 20 anys i > 65 anys per a cada 100 habitants d'entre 20 i 64 anys
- d.- Població > 65 anys per a cada 100 habitants < 20 anys

Font: Llurdés (1995)

6.3.2.- Mobilitat laboral i taxa d'activitat

A més d'aquestes dades demogràfiques, de l'observació d'algunes altres de caire laboral, la deducció més immediata és que unes i altres són alhora, causa i conseqüència. El cas de Cardona i el tancament de la mina il·lustra molt bé els efectes derivats a nivell laboral, sent el primer el de la mobilitat obligada per raons de treball, ja que les dades dels anys 1981 i 1986 indiquen un gran nombre de població cardonina que treballava a la mateixa localitat (una autocontenció laboral del 93-94%), però en canvi, un canvi radical al 1991. En aquest sentit, és necessari citar pel seu grau d'interès la investigació de l'economista bagenc Marcel Grifell (1992) -un estudi sobre el potencial de desenvolupament de la comarca-, i en què analitzant la variable de les àrees funcionals (uns agrupament de municipis en funció de la mobilitat per motius laborals), destacava per sobre de tot, el cas de Cardona.

Hi remarcava també l'escassa relació de la vila cardonina amb la resta del Bages i amb la comarca veïna del Solsonès, formant per ella mateixa una única àrea funcional (a diferència dels altres tres municipis miners), i que en aquest cas s'havia arribat a aquesta situació de relatiu aïllament pel seu monocultiu miner i les males comunicacions d'aleshores (en aquest darrer aspecte però, la situació ha millorat). Així, l'any 1981 el seu principal flux amb la resta del Bages era amb Manresa (0,92%), i el més gran (1,37%) amb el

Solsonès; l'any 1986 el flux amb la capital bagenca havia pujat a un 1,08%, malgrat que el flux principal era amb Barcelona (1,4%). En canvi, a Súria, Sallent i Balsareny aquests nivells no eren tan elevats i existia una més gran relació amb uns altres municipis -quant al nombre de vincles laborals.

Seguint amb el cas específic de Cardona, la situació en el següent lustre (1986-1991) ha seguit la mateixa tendència que l'anterior; en aquest període de 5 anys, la diferència entre la població cardonina que treballava al mateix nucli i la que es desplaçava a altres indrets (percentatge de la població local que treballa fora en relació a la que no es desplaça per motius laborals), s'havia reduït molt (d'uns 1.650 treballadors a poc més de 670, amb més de 46 punts percentuals de diferència). Quant als altres municipis, aquesta diferència també ha augmentat d'un any per l'altre, tot i que no és tan elevada com en el cas de Cardona (de 20 punts percentuals en el de Sallent, però molts menys en el de Súria) (taules 6.13 i 6.14)

Taula 6.13: Mobilitat obligada per motius laborals a Cardona, Súria i Sallent (1986 i 1991) (-)

Variable	Cardona		Súria		Sallent	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Residents treballen al municipi (1)	1.768	1.390	1.646	1.698	1.922	1.703
Vénen de fora	153	165	197	317	388	832
Residents que treballen a fora (2)	115	728	449	573	559	839
Saldo (3) = (1) - (2)	1.653	678	1.197	1.125	1.363	864
Diferència (4)	6,50	52,37	27,27	33,77	29,08	49,26

(.)- La font consultada no incloïa els municipis de < 5.000 hab. (cas de Balsareny)

(4).- Percentatge de (2) sobre (1)

Font: Sánchez (1997)

Taula 6.14: Bages. Mobilitat obligada per motius de treball als municipis miners (%).
Participació de la gent que treballa a cada municipi sobre el total
(1981 i 1986)

Municipi d'origen (1)	1981				1986			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Aguilar de Segarra	-	-	-	-	-	-	-	-
Artés	0,10	-	2,54	-	0,27	-	2,23	0,05
Avinyó	3,02	-	0,31	0,09	1,88	-	0,24	0,10
Balsareny	65,38	-	2,58	0,13	65,86	-	4,73	0,19
Calders	-	-	-	-	-	-	-	-
Callús	-	0,11	-	6,57	0,09	0,05	-	5,78
Cardona	-	93,48	-	0,99	-	94,06	0,04	1,15
Castellbell i el Vilar	-	-	-	0,04	-	-	0,04	0,10
Castellfollit del Boix	-	-	-	-	-	-	-	-
Castellgalí	-	-	-	-	-	-	-	0,05
Castellnou de Bages	-	-	-	-	0,09	-	-	0,05
l'Estany	-	-	-	-	-	-	-	-
Fonollosa	-	-	-	0,04	-	-	-	0,05
Gaià	-	-	-	-	0,09	-	-	-
Manresa	4,38	0,92	5,93	4,29	5,11	1,08	7,41	4,54
Marganell	-	-	-	-	-	-	-	-
Moià	-	-	0,04	-	-	-	0,04	-
Mon. de Calders	-	-	-	-	-	-	0,08	-
Mon. de Montserrat	-	-	-	0,04	0,18	-	0,40	-
Mura	-	-	-	-	-	-	-	-
Navarcles	-	-	0,08	-	-	-	0,12	0,14
Navàs	7,61	0,29	0,58	4,85	10,48	0,11	1,25	3,73
Rajadell	-	-	-	-	-	-	-	-
el Pont de Vilomara i Rocafort	-	-	-	-	-	-	-	-
Sallent	6,26	-	83,24	0,21	6,0	0,16	77,38	0,19
St. Feliu Sasserra	-	-	-	-	0,09	-	-	-
St. Fruitós de Bages	-	-	1,23	0,21	0,72	-	1,50	0,43
St. Mateu de Bages	-	-	-	0,09	-	-	-	0,10
St. Joan de Vilatorrada	-	0,17	0,12	0,34	0,09	0,11	0,20	0,72
St. Salvador de Guardiola	-	-	-	-	-	-	-	-
St. Vicenç de Castellet	-	-	-	-	-	-	0,16	0,19
Sta. Maria d'Oló	-	-	-	-	-	-	-	-
Santpedor	-	-	0,42	0,09	0,27	-	0,53	0,10
Súria	0,10	0,63	0,08	80,03	-	0,76	0,08	78,59
Talamanca	-	-	-	-	-	-	-	-
Berguedà	8,03	0,23	0,66	0,09	5,56	0,32	0,73	0,14
Solsonès	-	1,37	0,04	-	-	1,19	-	0,14
Barcelonès	2,29	1,26	0,92	1,29	1,08	1,40	1,42	1,48
Altres	2,82	1,54	1,23	0,60	2,16	0,75	1,42	2,02
Núm. de vincles (2)	6	5	11	14	13	6	16	18
Total (3)	959	1.748	2.595	2.329	1.116	1.851	2.471	2.092

- (1).- Columnes de municipis de destinació: Balsareny (1), Cardona (2), Sallent (3) i Súria (4).
 (2).- Indica el nombre de municipis del Bages amb què existeix una mobilitat laboral
 (el mateix municipi no es compatibilitza).
 (3).- Indica el nombre total de persones del municipi que es desplacen per motius de treball.

Font: Grifell (1992)

Si es considera la variable de la taxa d'activitat corresponent a l'any 1991 (la relació entre la població activa i la potencialment activa)²⁵, resulta que en el cas de Cardona era de les més baixes de tota la comarca, amb un 57,94%, amb unes xifres similars a la d'altres municipis de característiques plenament rurals (quan els altres nuclis miners giraven al voltant del 63-65%, i la mitjana comarcal se situava en un 65,72%); és a dir, que la població laboral de Cardona ha de mantenir un conjunt no actiu de persones més gran que la majoria dels municipis restants del Bages (taules 6.15 i 6.16). D'altra banda, s'observa també com aquesta taxa augmenta entre els dos anys considerats perquè, malgrat que la població activa s'incrementa o es manté estable, la població potencialment activa disminueix (la incorporació dels grups joves i l'emigració de la gent en edat de treballar).

Si es creuen aquestes dades amb l'evolució de l'atur, resulta que s'ha reduït progressivament en els darrers anys, en consonància amb la tendència general de la comarca (taula 6.17). Sense negar la influència que pugui tenir la represa econòmica que sembla experimentar el conjunt comarcal, també les variables demogràfiques hi tenen molt a veure; una taxa migratòria negativa, un procés d'envelliment progressiu i una autocontenció més reduïda, combinat amb unes taxes d'atur baixes, només indiquen una conclusió fefaent, més que evident en el cas d'aquests municipis miners, i especialment en el de Cardona: la població activa és ara més reduïda, i que la que hi resta encara és perquè ha pogut continuar treballant -malgrat la crisi-, però que també una gran part de la població en edat de treballar ha emigrat en recerca d'un lloc de treball davant les escasses perspectives laborals al mateix municipi (gràfic 6.5).

Taula 6.15: Població activa i taxa d'activitat de Cardona, Súria i Sallent (1986 i 1991) (-)

Variable	Cardona		Súria		Sallent	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Població total	6.727	6.445	6.684	6.540	7.856	7.686
Població activa	2.250	2.389	2.623	2.780	3.304	3.300
Població 16-65 anys	4.353	4.123	4.459	4.389	5.201	5.025
Taxa d'activitat	51,68	57,94	58,82	63,34	63,52	65,67

(-).- La font consultada no inclou els municipis de < 5.000 hab.
(cas de Balsareny)

Font: Sánchez (1997)

²⁵ Cal considerar la població potencialment activa com aquella que es troba en edat de treballar (> de 16 anys i < 65) i no ho fa per causes diverses, i l'activa com el total de persones ocupades i desocupades.

Taula 6.16: Bages. Taxes d'activitat dels municipis miners i comparació amb d'altres de menys d'un 60% (1991)

Municipi	Població pot. activa	Població activa	Taxa d'activitat (%)
Balsareny	2.238	1.461	65,28
Cardona	4.123	2.389	57,94
Sallent	5.025	3.300	65,67
Súria	4.389	2.780	63,34
Aguilar Segarra	125	70	56,00
Gaià	89	53	59,55
Mura	169	94	55,62
Talamanca	52	30	57,69
Mitjana Bages	100.230	65.870	65,72

Font: Consorci de Formació i Iniciatives del Bages Sud

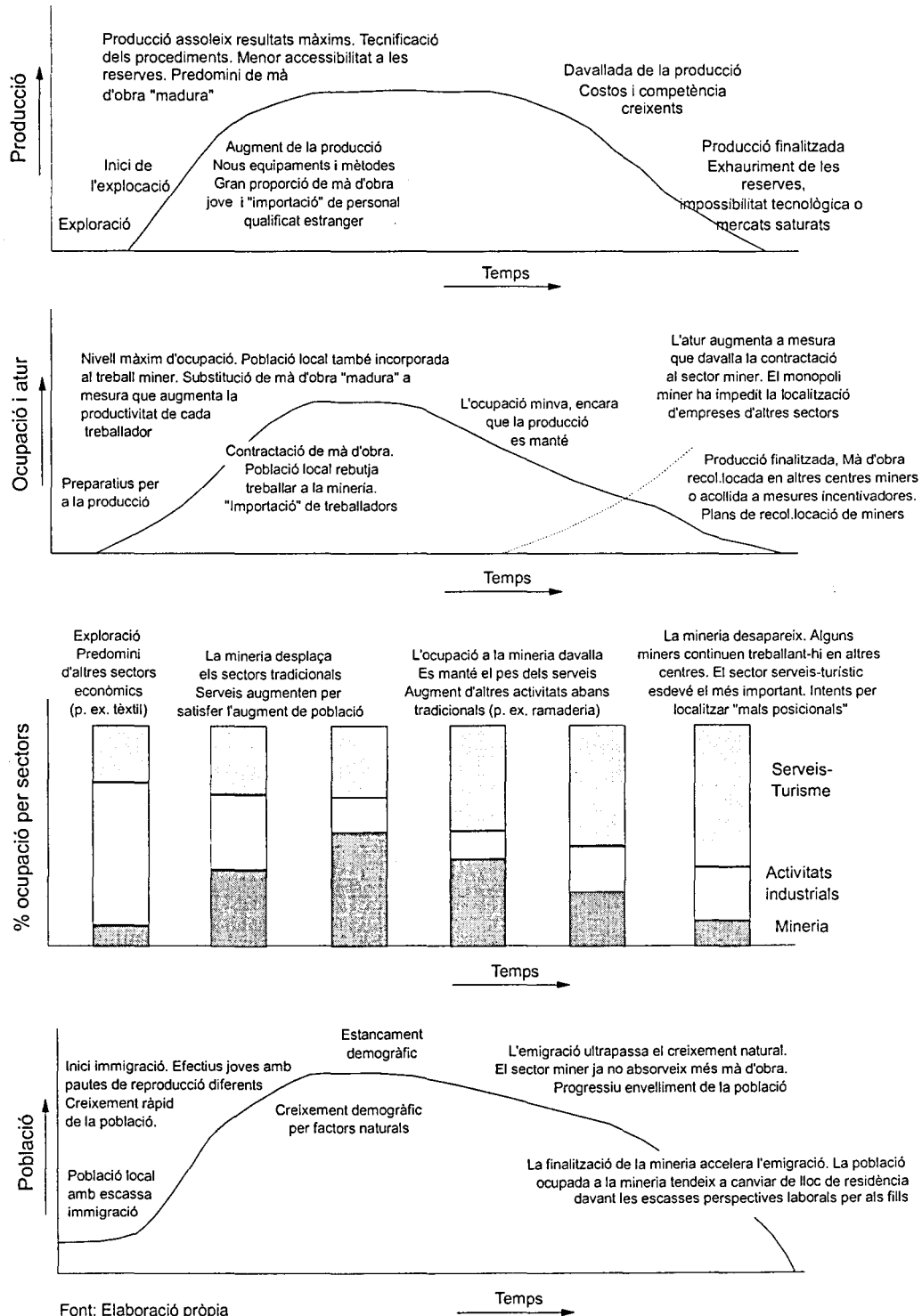
Taula 6.17: Bages. Índex d'atur als municipis miners (1993-1997) (%)

Municipi	1993	1994	1995	1996	1997
Balsareny	14,65	18,48	14,72	9,58	10,54
Cardona	11,43	14,36	11,47	8,54	7,20
Sallent	10,33	11,0	8,30	7,76	8,91
Súria	11,80	11,69	8,96	7,12	7,27
Bages	12,40	13,51	10,96	9,10	8,56
Catalunya	11,61	14,14	12,62	11,34	10,30

(*).- Dades relatives al gener de cada any

Font: Consorci de Formació i Iniciatives del Bages Sud

Gràfic 6.5: Model teòric d'evolució d'un enclavament miner (producció, ocupació, estructura per sectors econòmics i demografia)

6.4.- Referències bibliogràfiques

- ARANGO, J. (1976): "Cambio económico y movimientos migratorios en la España oriental del primer tercio del siglo XX", *Hacienda Pública Española*, 38: 51-80.
- ARNAU, R. (1984): "La mineria al Bages. Visió retrospectiva", a *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 3, pp. 53-56. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- BACH, A. (1992): *Història de Cardona. La vila a l'època ducal i moderna*. Barcelona: Ed. Curial.
- BADIA, E. (1995): "L'Ajuntament de Cardona rep dues problemàtiques colònies", *Regió 7*, dijous, 6 d'abril, pàg. 10.
- BADIA, E. (1996): *La sal, suport d'uns pobles (Balsareny, Cardona, Salleny i Súria)*. Manresa: Angle Editorial (col·lecció: *Indrets*, 2).
- BOIX, J. (1992): "Última oportunidad para las minas de Súria", *El Periódico de Catalunya*, diumenge, 25 d'octubre.
- BOIX, J. (1997): "Terremoto con Potasas", *El Periódico de Catalunya*, diumenge, 9 de març, pàg. 44
- BRADBURY, J. (1984): "The impact of industrial cycles in the mining sector: the case of the Québec-Labrador region in Canada", *International Journal of Urban and Regional Research*, 3(8): 311-331.
- BRICOLLÉ, D. (1995a): "Oblidats en el temps de la mineria", *Regió 7*, dissabte, 15 d'abril, pàg. 12.
- BRICOLLÉ, D. (1995b): "Un veí de la colònia Manuela de Cardona denuncia el mal estat dels habitatges", *Regió 7*, divendres, 9 de juny, pàg. 9.
- DOMENE, J. F. (1995a): "Potasses del Llobregat rebutja les crítiques al pla TECA de recol·locació", *Regió 7*, dissabte, 8 d'abril, pàg. 45.
- DOMENE, J. F. (1995b): "Les mines de potassa del Bages obtenen un benefici brut de 1.710 milions el 1994", *Regió 7*, divendres, 17 de febrer, pàg. 23.
- DOMENE, J. F. (1996): "El tèxtil conserva una posició destacada en l'economia del Bages malgrat la crisi", *Regió 7*, dimecres, 4 de setembre, pàg. 18.
- DOMENE, J. F. (1997): "El 1996, un any dur per a la potassa", *Regió 7*, dissabte, 22 de març, pàg. 31.
- ESCALERA, J.; RUIZ, E.; i VALCUENDE, J. M^a. (1992): "Enclave económico y sociedad local: la conformación de la identidad comarcal en la cuenca minera de Riotinto", *Revista de Estudios Andaluces*, 18: 137-159.
- FREUDENBURG, W. R. (1992): "Addictive economies: extractive industries and vulnerable localities in a changing world economy", *Rural Sociology*, 57(3): 305-332.
- GARCIA, G. (1996): "La colònia minera de Vilafruns esquiva per segona vegada l'amenaça d'enderrocament", *Regió 7*, dimarts, 5 de novembre, pàg. 3.
- GIMÉNEZ, J. A. (1995): *La mineria potásica en la comarca del Bages. Estudio de geografía económica y social*. Premi Beca d'Investigació 1993 (Àrea de Ciències Humanes) de la Caixa d'Estalvis de Manresa (dir.: Josep Oliveras). Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa.

- GRIFELL, M. (1992): *El potencial de desenvolupament de la comarca del Bages. Una visió general*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages (col.lecció: *Monogràfics*).
- HARO, A. (1997): "L'Estat inicia la privatització de Potasses del Llobregat i Súria K", *Avui*, dissabte, 1 de març, pàg. 34.
- HERNÁNDEZ, LI. (1995): "Diverses empreses s'interessen pel grup de potasses de Teneo", *Avui*, dimarts, 3 de març, pàg. 31.
- HERNÁNDEZ, R. (1992a): "Fesa-Enfersa deu centenars de milions a les mines del Bages", *Regió 7*, dissabte, 11 de juliol, pàg. 23.
- HERNÁNDEZ, R. (1992b): "La crisi de KIO es veia venir als centres que tenia al Bages", *Regió 7*, dijous, 10 de desembre, pàg. 18.
- HERNÁNDEZ, R. (1993a): "La mineria de potassa perd un miler de llocs de treball en tres anys", *Regió 7*, dimecres, 19 de maig, pàg. 3.
- HERNÁNDEZ, R. (1993b): "Les mines de Sallent afronten una reducció de 350 llocs de treball", *Regió 7*, divendres, 5 de febrer, pàg. 23.
- HERNÁNDEZ, R. (1994): "La direcció de les mines opina que 'està garantit' el futur de la potassa al Bages", *Regió 7*, divendres, 16 de desembre, pàg. 23.
- HERNÁNDEZ, R. (1995a): "Els ex-miners pendents de recol.locació veuen 'una possibilitat' de solució", *Regió 7*, divendres, 21 d'abril, pàg. 26.
- HERNÁNDEZ, R. (1995b): "El balanç global del pla Teca deixa insatisfetes les expectatives de Cardona", *Regió 7*, dimecres, 5 de juliol, pàg. 23.
- HUGUET, J. (1997): "Les mines", *Regió 7*, dissabte, 8 de gener, pàg. 18.
- INICIATIVA PER CATALUNYA DEL BAGES (1997): "Defensem la mineria pública del Bages", *Regió 7*, dijous, 13 de març, pàg. 15.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (I.E.C.) (diversos anys): *Anuari Estadístic de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- LARA, A. (1994): "Terreno abonado", *El País*, diumenge, 1 de maig, pàg. 9 (secció: *Negocios*).
- LLURDÉS, J. C. (1995): "La demografía y la fragilidad de los espacios mineros. El caso de la comarca del Bages (Barcelona)", a *Actas del V Congreso de la Población Española*, pp. 431-441. Bellaterra (Barcelona), 2-4 de novembre.
- MINAS DE POTASA DE SÚRIA (1924): *La cuenca potásica de Cataluña. La industria nueva en España de la fabricación de los abonos potásicos*. Barcelona: Minas de Potasa de Súria S.A. (direcció comercial).
- NADAL, J. (1972): "Industrialización y desindustrialización del sureste español", *Moneda y Crédito*, 120-123: 3-80.
- OLIVER, J. (dir.) (1997): *Anuari Econòmic Catalunya Comarcal. Estimació del PIB comarcal 1995 (Estudis comarcals: Anoia, Bages, Conca de Barberà, Osona, Segarra i Urgell)*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- REGIÓ 7 (1992): "Ercros suspèn pagaments", dissabte, 4 de juliol, pàg. 23.
- REGIÓ 7 (1998): "Reclamen que l'eliminació del runam sigui clau en la privatització de les mines", dimecres, 11 de març, pàg. 9

- RUBIO, C. i MARÍN, A. (1914): *Sales potásicas en Cataluña*. Madrid:, Imprenta de Antonio Marzo.
- SÁNCHEZ, J. E. (1997): *Perfil socio-econòmic dels municipis catalans. Instrument per a la gestió*. Barcelona: Fundació CIREM.
- SIERRA, J (1982): "Industrialización puntual y producción del espacio: el caso de la cuenca minera de Villablino (León)", *Ciudad y Territorio*, 4/82: 19-31.

